

**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

АНДРІЄШИН ВЛАДИСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.35

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ
СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ СВОЇМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ**

081 – «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктор філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В.В. Андрієшин

Науковий керівник: **Меркулова Валентина Олександрівна,**
доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2020

АНОТАЦІЯ

Андрієшин В.В. Кримінальна відповідальність за зловживання службовою особою своїми повноваженнями: теоретико-правові та прикладні аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 – «Право». – Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2020.

Дисертація є першим щонайменше за останнє десятиріччя комплексним дослідженням питань кримінальної відповідальності за прояви службового зловживання та кримінально протиправного використання повноважень службовими особами, в якому здійснено системну оцінку стану протидії даному суспільно небезпечному явищу в умовах сьогодення.

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена процесом динамічних реформ українського суспільного життя та системи управління, що відбуваються протягом останніх років в руслі європейських асоціаційних та інтеграційних процесів. Зазначений процес напряму залежить від службової діяльності осіб, які наділені представницько-управлінськими, організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями і реалізують свої повноваження у даній системі. А тому, прояви зловживання службовими повноваженнями такими особами мають вкрай негативні наслідки для результативності функціонування всієї структури публічного управління та сфери господарювання. В свою чергу, держава та правоохоронна сфера мають реалізовувати ефективні та дієві заходи, направлені на протидію таким проявам, в тому числі кримінально-правовими методами.

Загальний аналіз наукової літератури засвідчує, що застосування норм кримінального права у сфері протидії службовому зловживанню і донині породжує чимало дискусійних питань, окремі його аспекти є недостатньо дослідженими та однозначно невирішеними для практики, а в руслі мінливої кримінальної політики виникає необхідність оперативно реагувати на нові

практичні ситуації, не допускати помилок у законотворчій техніці, проводити правильну та повну кримінально-правову кваліфікацію складних суспільно небезпечних діянь, які вчиняють службові особи, та забезпечувати одноманітність правозастосування.

У вступі дисертації обґрунтовано науковий інтерес автора щодо обраної теми дослідження, зазначено про її актуальність та теперішній стан наукового дослідження даної сфери; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, методологічний інструментарій дослідження; аргументовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; представлені відомості щодо апробації та публікування результатів дослідження.

У роботі здійснено вивчення історіографії становлення кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння службових осіб на території сучасної України, починаючи з часів утворення перших форм державності, та акцентовано увагу на недоліках і перевагах кримінально-правової охорони сфери службової діяльності у різні періоди часу.

Проведено аналіз питань соціальної обумовленості існування кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, які пов'язані з використанням службових повноважень, із зазначенням статистичних відомостей щодо реєстрації та протидії таким діянням. Зокрема, дістало подальший розвиток авторське бачення питання криміналізації незаконного збагачення та практичного значення цивільно-процесуальних процедур щодо визнання необґрунтованими активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Також, досліджені питання кримінальної відповідальності за уникнення від фінансового контролю, бездіяльність службової особи (як умисної, так і необережної) та посередництво у корупційних діях (як у активних, так і пасивних формах кримінально-караного підкупу).

Вивчено міжнародний та зарубіжний досвід правової регламентації інституту кримінальної відповідальності службових осіб, окреслено позитивні та негативні тенденції його розвитку, в тому числі для впровадження окремих аспектів у національне законодавство.

Охарактеризовано поняття та визначено систему кримінальних правопорушень, що пов'язані з використанням службових повноважень (службовим зловживанням), а також описано критерії їх розмежування при виникненні питань суміжності. Проведено кримінально-правовий аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак складів досліджуваних правопорушень, зазначені їх особливості для процесу доказування, розроблено пропозицію для подальшого усунення нормативних прогалин та неточностей. Зокрема, удосконалено розуміння системи об'єктів кримінальних правопорушень службових осіб, визначення сфери службової діяльності, інтересів служби та юридичних осіб; охарактеризовано базову ознаку об'єктивної сторони аналізованих злочинів – службове зловживання; визначено специфіку загальних та спеціальних властивостей службових осіб, обґрунтовано правову можливість та практичну необхідність віднесення до них фізичної особи-підприємця та одноособового керівника приватного підприємства тощо.

Як результат, автором пропонується замінити категорії «службове становище або влада» у кримінальному законодавстві на міжгалузеву категорію «службові повноваження», з подальшою легалізацією дефініції останньої в антикорупційному законодавстві.

Надано авторські визначення категорій: злочин, що пов'язаний з використанням (зловживанням) службових повноважень; сфера службової діяльності; інтереси служби та юридичної особи; декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; службове зловживання; службова особа; службові повноваження; «квазікорупційне шахрайство» та інших.

На основі проведеного дослідження запропоновано внести ряд змін до діючого законодавства щодо формулювання диспозицій статей, конструювання ознак складів правопорушень, доповнення їх (особливо) кваліфікуючими ознаками, уніфікації окремих визначень та термінів в призмі дотримання доктринальних принципів та підстав криміналізації. Також, пропонується використовувати у науці кримінального права концепцію «квазікорупційного

шахрайства» в якості складу заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою, який включає у себе всі його загальні характеристики, та специфікується тим, що за певних обставин набуває умовних та поверхневих властивостей корупційного правопорушення у призмі реалізації обману у вчинені зловживання службовими повноваженнями, або сприянні такому зловживанню винною особою.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки, пропозиції та рекомендації мають прикладний характер і можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності – для подальших досліджень напрямку правової протидії кримінальним правопорушенням службових осіб; правотворчості – для оновлення та вдосконалення кримінального законодавства України, яким здійснюється охорона сфери службової діяльності; правозастосовній діяльності – для вироблення роз’яснень, з метою правильного та однакового застосування кримінально-правових норм в процесі кваліфікації суспільно небезпечних проявів службових осіб; навчальному процесі – для підготовки відповідних розділів підручників та навчальних посібників, викладання та вивчення навчальних дисциплін.

Ключові слова: *службовий злочин, сфера службової діяльності, інтереси служби, зловживання, службова особа, представник влади, організаційно-розпорядчі функції, адміністративно-господарські функції, службові повноваження, квазікорупційне шахрайство, корупція.*

SUMMARY

Andrieshin V.V. Criminal liability for abuse of power by the representative of state authority: theoretical, legal and practical aspects. – Manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in Law, specialty 081 – «Law». – Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, 2020.

The dissertation represents the first comprehensive research at least for last decade which analyses problems of criminal liability for acts of abuse of power by the officials and representatives of state authority, their illegal use of power and systematic assessment of the state of counteraction to this socially dangerous phenomenon in today's conditions.

The relevance of the research topic is related to the process of dynamic reforms in Ukrainian state and society accompanied by the European association and integration processes in recent years. This process directly depends on the activity of the officials, that are empowered representative, managerial, organizational, administrative, economic rights and obligations. Any acts of abuse of power by the officials possess extremely negative consequences for the public administration system and economic activity. In turn, the state and law enforcement agencies must implement effective and efficient measures to counteract such manifestations, including methods of criminal law.

The general analysis of the scientific literature proves that the application of criminal law to combat abuse of power still causes a lot of discussion. Some aspects of such counteraction are insufficiently studied and other issues not resolved for practice. There is a need to respond quickly to new practical situations in consider dynamic of criminal policy in order to avoid gaps in legislative framework, to conduct a correct and complete criminal qualification of complex socially dangerous acts of officials and to provide the same law application.

The introduction to the dissertation contains the following provisions: substantiation of the author's scientific interest in the chosen research topic and its relevance; the current state of scientific research in this area; the purpose, tasks, object

and subject, methods of research; scientific novelty and practical significance of the obtained results; information on approbation and publication of research results is presented.

The history of criminal liability for socially dangerous actions of officials on the territory of modern Ukraine is presented in the thesis, since the formation of the first forms of statehood. At the same time, author emphasizes the pros and cons of legal protection of the sphere of official activity in different periods of time.

The research provides the analysis of social conditionality issues of criminal liability for socially dangerous actions which are related to the use of official power. The author notes statistical information about the process of registration and counteraction to such socially dangerous acts. In particular, the author's vision of the issue of criminalization of the illicit enrichment is further developed. Also, author pays attention to the practical significance of civil proceedings, which are related to the recognition of unexplained wealth of the persons, that are authorized to perform the functions of state or local government. Also, the issues of criminal liability for avoidance of financial control, inaction of the official and mediation in corrupt practices are investigated.

International practice and experience of foreign countries in the field of legal regulation of the institute of criminal liability of officials is comprehensively studied, positive and negative tendencies of its development are outlined, in order to implement certain aspects into the national legislation.

The concept and system of criminal offenses, which are related to the use of official power, are described. Also the author describes the criteria for their delimitation in the case of adjacency issues. In the course of research the criminal-legal analysis of objective and subjective signs of investigated offenses is carried out, their features for the process of proving are indicated and ways to eliminate regulatory gaps and inaccuracies are also offered for practice. In particular, the understanding of the system of objects of criminal offenses of officials is improved; definitions of the sphere of official activity, interests of the service and legal entities are defined; the official abuse is characterized, as the basic feature of the objective side of the analyzed crimes; the

specifics of general and special properties of officials are determined; it is claimed that private entrepreneurs may be recognized by officials that is justified by legal possibility and practical necessity. As a result, the author proposes to replace the criminal law categories «official position or power» with the intersectoral category «official power» with further legalization of its definition in anti-corruption legislative act.

The author provides definitions of the next categories: a crime related to the use (abuse) of official power; sphere of official activity; interests of the service and the legal entity; declaration of the person authorized to perform the functions of the state or local self-government; official abuse; official; official power; «quasi-corruption fraud» and others.

It is proposed to make a number of changes to current legislation, that are based on the research, such as formulation of articles' dispositions, construction of the offenses' signs, supplementing articles with qualifying features, unification of separate definitions and terms to comply with doctrinal principles and grounds for criminalization. The author also proposes to use the concept «quasi-corruption fraud» in the science of criminal law. This concept includes all basic signs of fraud (taking someone else's property by deception or abuse of trust) and is specified by the fact that under certain circumstances acquires conditional and superficial properties of a corruption offense. These circumstances arise when a person deceives in the commission of abuse of office or facilitating such abuse by the perpetrator.

The practical significance of the obtained results is that the conclusions, proposals and recommendations presented in the dissertation have practical implication and could be used in next aspects:

- in further researches in the field of legal counteraction to criminal offenses of officials;
- to update and improve the criminal legislation of Ukraine, which protects the sphere of official activity;
- to develop explanations, in order to make the application of criminal law correct and uniform during the qualification process of socially dangerous manifestations of officials;

- to prepare relevant sections of textbooks and manuals, to teach and study academic disciplines.

Keywords: *service crime, sphere of official activity, interests of the service, abuse, official, power representative, organizational and managerial functions, administrative and economic functions, official power, «quasi-corruption fraud».*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Андрієшин В. В. Розвиток інституту кримінальної відповідальності службових осіб у радянській Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2018. Вип. 3. С. 23–26.
2. Андрієшин В. В. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення як прояв криміналізаційної надмірності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*, 2018. № 17. С. 182–188.
3. Андрієшин В. В. Кримінально-правова кваліфікація декларування недостовірної інформації. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2018. № 2 (11). С. 127–137.
4. Андрієшин В. В. Особливості кримінально-правової протидії злочинному використанню службових повноважень у Німеччині, Франції та Україні. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*, 2018. № 4. С. 11–15.
5. Андрієшин В. В. Структуризація об'єктів злочинів, які вчиняються службовими особами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*, 2019. С. 110-114.
6. Андрієшин В. В. Сутність та законодавче визначення зловживання як об'єктивної ознаки складу злочину. *Право і суспільство*. Вип. 2, ч. 3, 2020. С. 3-8.
7. Андрієшин В. В. Повноваження та функціональний складник діяльності службової особи як суб'єкта злочину. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. Том 31 (70), № 2, ч. 3, 2020. С. 1-6.
8. Андрієшин В.В. Ознаки суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних з використанням службових повноважень. Концепція «квазікорупційного злочину». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*, 2020. № 1 (104). С. 221-227.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Андрієшин В. В. Застосування норм радянського кримінального законодавства у механізмі протидії злочинності у сфері службової діяльності. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 24 лист. 2017 р. Одеса: ОДУВС, 2017. С. 9-11.

10. Андрієшин В. В. Сфера службової діяльності як об'єкт злочинних посягань. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали X міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 30 березня 2018 р. Одеса: ОДУВС, 2018. С. 215-217.

11. Андрієшин В. В. Кримінально-правова характеристика «Декларування недостовірної інформації». *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8-9 березня 2019 р.), Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 82-85.

12. Андрієшин В. В. Поняття «зловживання» як об'єктивної ознаки. *Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 13 березня 2020 року), Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2020. С. 116-120.

13. Андрієшин В. В. Щодо питання кримінально-правової протидії посередництву у корупції. *Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17-18 квітня 2020 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. Ч. 1. С. 53-56.

14. Андрієшин В. В. Щодо питання співвідношення функцій та повноважень службової особи як спеціального суб'єкта злочину. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали XII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 26 березня 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. С. 196-198.

15. Андрієшин В. В. Характеристика ознак суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних із службовим зловживанням. *Актуальні питання та*

проблеми правового регулювання суспільних відноси: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 6-7 березня 2020 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 121-125.

16. Андрієшин В. В. Концепція квазікорупційного злочину. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку*: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 6-7 березня 2020 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 91-95.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СФЕРИ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	27
1.1. Генезис відповідальності у сфері службової діяльності в кримінальному праві України.....	27
1.2. Соціальна обумовленість криміналізації суспільно небезпечних діянь пов'язаних з використанням службових повноважень.....	51
1.3. Міжнародний досвід протидії кримінально протиправним проявам у сфері службової діяльності.....	72
Висновки до розділу 1.....	93
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ.....	96
2.1. Характеристика об'єктів злочинних посягань службових осіб.....	96
2.2. Аналіз ознак об'єктивної сторони злочинів пов'язаних з використанням службових повноважень. Поняття зловживання.....	113
Висновки до розділу 2.....	134
РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ.....	137
3.1. Службова особа, як суб'єкт кримінального правопорушення.....	137
3.1.1. Загальні ознаки службової особи.....	137
3.1.2. Спеціальні ознаки службової особи.....	146

3.2. Аналіз ознак суб'єктивної сторони злочинів пов'язаних з використанням службових повноважень.....	162
Висновки до розділу 3.....	180
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	192
ДОДАТКИ	222

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК	Кримінальний кодекс
ККУ	Кримінальний кодекс України
КПКУ	Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
ЦКУ	Цивільний кодекс України
КЗППУ	Кодекс законів про працю України
ГКУ	Господарський кодекс України
СО	Службова особа
ФОП	Фізична особа-підприємець
ССД	Сфера службової діяльності
МВС України	Міністерство внутрішніх справ України
КСУ	Конституційний Суд України
НАЗК	Національне агентство з питань запобігання корупції

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Динамічні реформи більшості сфер суспільного життя та управління в Україні, які запроваджуються в нашій державі протягом останніх років в руслі європейських асоціаційних та інтеграційних процесів, породжуючи зміни у соціально-економічній та політичній площинах, вимагають від всієї системи, як публічно-правового, так і приватно-правового управління виважених, злагоджених та ефективних рішень і дій. Зазначений процес напряду залежить від службової діяльності осіб, які наділені представницько-управлінськими, організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями і реалізують свої повноваження у даній системі. На противагу такій діяльності, будь-які прояви зловживання повноваженнями службовими особами всіх рівнів та сфер, мають вкрай негативні наслідки для результативності функціонування всієї структури публічного управління та сфери господарювання, а тому держава та правоохоронна сфера мають забезпечувати реалізацію ефективних та дієвих заходів направлених на протидію таким проявам, в тому числі кримінально-правовими методами.

Питання кримінально-правової протидії злочинності службових осіб, в тому числі корупційної спрямованості, завжди були актуальним предметом дослідження науковців. Значний внесок у розвинення науки та практики правозастосування у даному напрямку зробили такі правники, як П.П. Андрушко, Ю.В. Александров, Г.М. Анісімов, В.І. Антипов, С.В. Бабанін, А.М. Бабенко, В.І. Бажанов, Д.О. Балобанова, Ю.В. Баулін, О.С. Бондаренко, В.І. Борисов, Л.П. Брич, В.І. Василенчук, Б.В. Волженкін, С.В. Гізімчук, О.А. Гритенко, Ю.В. Гродецький, О.М. Грудзур, О.І. Гузоватий, Н.О. Гуторова, О.П. Деніга, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, О.О. Жижилєнко, К.П. Задоя, Б.В. Здравомислов, Г.М. Зелєнов, В.Ф. Кириченко, В.М. Киричко, В.А. Клименко, В.П. Ковалєнко, В.Я. Конопельський, В.В. Коряк, М. В. Кочєров, Л.М. Кривочєнко, Д.І. Крупко, Р.Л. Максимович, М.І. Мєльник, В.О. Навроцький, А.С. Нєрсеян, О.С. Новаков, Г.В. Перепєлиця, А.В. Савченко, Г.В. Сальков, А.Я. Светлов, Д.О. Сисоєв,

В.Р. Сливенко, Т.І. Слущка, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцов, А.А. Стрижевська, В.Я. Тація, В.І. Терентьєв, В.І. Тютюгін, Б.С. Утевський, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.Г. Хашев, В.Я. Цитряк, І.І. Чугуніков, В.В. Шаблистий, В.В. Ярош, І.М. Ясін, С.С. Яценко та багато інших науковців, праці яких стали науковим підґрунтям при написанні даної дисертації.

Результати наукових досліджень у сфері кримінальної відповідальності службових осіб за окремими напрямками знайшли свої відображення у дисертаціях О.О. Дудорова «Проблемні питання кримінальної відповідальності за одержання хабара» (1994 рік), М.І. Хавронюка «Кримінальна відповідальність за перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень» (1998 рік), М.І. Мельника «Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції» (2002 рік), Д.І. Крупко «Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України» (2005 рік), Р.Л. Максимовича «Поняття службової особи у кримінальному праві України» (2007 рік), В.Г. Хашева «Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем» (2007 рік), К.П. Задоя «Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України)» (2009 рік), В.П. Коваленко «Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу» (2009 рік), М.В. Кочерова «Відповідальність незаконне збагачення» (2013 рік), О.П. Денегі «Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення» (2015 рік), Д.О. Сисоєва «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми: кримінально-правова характеристика» (2015 рік), В.В. Яроша «Кримінально-правові санкції за злочини у сфері службової діяльності» (2015 рік), О.С. Бондаренко «Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг» (2016 рік), О.І. Гузоватого «Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення» (2016 рік), І.М. Ясін «Кримінально-правова кваліфікація

незаконного збагачення за законодавством України» (2017 рік) та інших дослідженнях правників.

Проте, з урахуванням того, що праці згаданих авторитетних вчених мають значну наукову і практичну цінність, чимало питань у даному напрямку дослідження залишились дискусійними, окремі аспекти є недостатньо вивченими та однозначно не вирішеними для практики, а в руслі мінливої кримінальної політики сьогодення виникає необхідність оперативно реагувати на нові практичні ситуації, не допускати помилок у законотворчій техніці, проводити правильну та повну кримінально-правову кваліфікацію складних суспільно небезпечних діянь, які вчиняють службові особи, та забезпечувати одноманітність правозастосування.

Так, слід констатувати, що на сьогоднішній день окремі положення законодавства, яке здійснює правову охорону суспільних відносин від кримінально протиправного використання службовими особами своїх повноважень, є застарілими, потребують вдосконалення та усунення прогалин, а деякі з них взагалі не використовуються та є «мертвими» нормами. Паралельно з цим законодавець вводить нові положення в призмі реалізації антикорупційних програм та запровадження інституту кримінальних проступків, які не завжди одразу сприймаються правозастосовувачем та потребують детальнішого осмислення з подальшим коректуванням правових норм, як матеріальних, так і процесуальних галузей. Окремі помилки законотворчої діяльності за останні роки взагалі призвели до визнання неконституційними декількох статей XVII Розділу Особливої частини Кримінального кодексу України. Вказані фактори призводять до малоефективних результатів протидії даному надзвичайно латентному виду кримінально протиправної діяльності, офіційні статистичні дані якої, починаючи з 2016 року, характеризуються поступовим щорічним зростанням. При цьому, питома вага офіційно зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, до яких сьогодні відносяться виключно злочини, щорічно складає в середньому три відсотки від загальної кількості правопорушень, а до суду скеровується від двадцяти до тридцяти відсотків кримінальних проваджень

даної категорії і майже у половині випадків обвинувачених осіб виправдовують за результатами судових проваджень.

Щодо необхідності удосконалення, зміни та оновлення законодавства, яке регулює питання кримінальної відповідальності службових осіб висловила думку абсолютна більшість практичних працівників – респондентів проведеного автором анкетування, погодившись із нормативними змінами та новелами вказаними у даній дисертації.

Викладене підтверджує, що поглиблений комплексно-системний теоретичний аналіз норм законодавства про відповідальність службових осіб за використання своїх повноважень та практики їх застосування є актуальними векторами дослідження на теперішній час і дозволить виробити науково обґрунтовані пропозиції щодо їх вдосконалення, розробити рекомендації для їх застосування, з метою досягнення результативної протидії такому мобільному та інституційному виду кримінально протиправної діяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано на кафедрі кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ (далі – ОДУВС) з урахуванням Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки», Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, затвердженої указом Президента України від 20.05.2015 № 276/2015, Стратегії реформування державного управління України, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України 24 червня 2016 року № 474, Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України 25 жовтня 2017 року № 779-р, основних напрямків наукових досліджень ОДУВС – «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер №0116U006773) та згідно з планом науково-дослідницької роботи кафедри кримінального права та кримінології ОДУВС – «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-

виконавчі заходи запобігання злочинності» (державний реєстраційний номер № 012U002156).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ 8 листопада 2017 року (протокол № 2) та уточнено 21 липня 2020 року (протокол № 16).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є комплексне та системне розроблення положень, спрямованих на розвиток доктрини кримінального права, вдосконалення норм діючого законодавства у сфері кримінальної відповідальності службових осіб за зловживання повноваженнями для підвищення ефективності правозастосовної діяльності у даному напрямку.

Відповідно до поставленої мети для вирішення окреслено основні завдання:

- дослідити генезу виникнення та розвитку кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні прояви службових осіб;
- обґрунтувати соціальну обумовленість криміналізації правопорушень, пов'язаних із службовими зловживаннями;
- охарактеризувати відповідність кримінально-правової політики у даному напрямку основним принципам, критеріям та підставам криміналізації;
- вивчити зарубіжний досвід правової протидії кримінальним проявам у сфері діяльності службових осіб;
- здійснити аналіз специфічних рис об'єктивних та суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням службових повноважень;
- дослідити проблемні та актуальні питання слідчої та судової практики у кримінальних провадженнях даної категорії правопорушень, запропонувати шляхи їх вирішення;
- сформулювати та обґрунтувати конкретні пропозиції щодо необхідних змін та доповнень у діюче законодавство України.

Об'єктом дослідження є суспільно-правові відносини, що постають у процесі визначення та реалізації кримінальної відповідальності у сфері діяльності службових осіб.

Предметом дослідження є теоретичні, правові та прикладні питання кримінальної відповідальності за зловживання службовою особою своїми повноваженнями.

Методи дослідження. Керуючись визначеною метою та поставленими завданнями, з урахуванням об'єкта та предмета, обрано методологічний інструментарій, яким є сукупність філософських, загальнонаукових і спеціальних наукових методів, що забезпечили об'єктивне дослідження предмета та формування обґрунтованих висновків. Зокрема, у роботі використано наступні методи: діалектичний метод – як основу при визначенні основних понять (всі розділи); історико-правовий – для вивчення історичного розвитку кримінальної відповідальності за правопорушення службових осіб (підрозділ 1.1); порівняльно-правовий (компаративістський) – для дослідження та врахування законодавства розвинених іноземних держав та міжнародного досвіду (підрозділ 1.3); формально-юридичний (догматичний) – при здійсненні детального аналізу змісту правових норм, які передбачають кримінальну відповідальність за службові порушення, в тому числі з урахуванням їх бланкетного характеру (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); логіко-семантичний – при поглибленому з'ясуванні сутності категоріально-понятійного апарату (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); системно-структурний – застосовано під час комплексного дослідження питань об'єктів, суб'єкта та категорії зловживання у злочинах службових осіб (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1); соціологічний – під час проведення анкетування з питань кримінальної відповідальності службових осіб (підрозділ 1.2); статистичний – для висвітлення офіційної статистики щодо реєстрації, розслідування та розгляду у судових інстанціях кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням службових повноважень (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2); моделювання – для опрацювання пропозицій щодо зміни чинного законодавства та варіантів його застосування (всі розділи, висновки); узагальнення – для визначення на основі усталених у доктрині поглядів нових пропозицій та ідей щодо удосконалення діючого кримінального законодавства та інших галузей права, вироблення правил його застосування та кримінально-правової кваліфікації (висновки).

Емпіричну базу дослідження становлять: матеріали слідчої та опублікованої в Єдиному державному реєстрі судових рішень судової практики (аналіз кримінальних проваджень та вироків за їх результатами за період з 2012 року по теперішній час); статистичні дані Державної судової адміністрації України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора, за період з 2013 року, які опубліковані на офіційних веб-сайтах державних органів; результати анкетування 152 працівників органів досудового розслідування, прокуратури, судів, адвокатури, яке проводилось у 2020 році.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за характером і суттю поставлених завдань дисертація є першим щонайменше за останнє десятиріччя комплексним дослідженням питань кримінальної відповідальності за прояви зловживання та кримінально протиправного використання повноважень службовими особами, в якому здійснено системну оцінку стану протидії даному суспільно небезпечному явищу в умовах сьогодення. Внесок дисертанта в наукову розробку зазначених положень полягає у формулюванні нових теоретичних положень, уточненні характеристик кримінально-правових категорій, висуненні рекомендацій для правозастосовної практики та пропозицій щодо удосконалення діючого законодавства України. Зокрема, наукова новизна дослідження відображена в таких основних положеннях:

вперше:

- охарактеризовано поняття та визначено систему кримінальних правопорушень, що пов'язані з використанням службових повноважень (службовим зловживанням), як окрему групу умисних злочинів, що поєднані із реалізацією службовою особою своїх повноважень, всупереч інтересам служби чи інтересам юридичної особи, а також окреслено критерії їх співвідношення із групами кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та службових злочинів;

- акцентовано увагу на необхідності заміни категорій «зловживання службовим становищем», як застарілої теоретико-правової конструкції, та

«зловживання владою» у диспозиціях статей кримінального законодавства на міжгалузеву категорію «зловживання службовими повноваженнями», яка є більш вдалою для правової регламентації;

- запропоновано надати законодавче визначення поняттю «службові повноваження», яке закріпити у частині 1 статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» із подальшими текстуальними змінами Кримінального кодексу України, в тому числі щодо інтегрування даного поняття у нормативні визначення службових осіб та диспозиції статей Особливої частини кодексу;

- розроблено доктринальну концепцію «квазікорупційне шахрайство», в якості складу кримінально-караного шахрайства, який за допомогою способу вчинення умовно та поверхнево може набувати властивостей корупційного правопорушення, не являючись формально-юридично таким; надано рекомендації щодо розмежування даної теоретико-правової конструкції та реальних фактів службового корупційного зловживання для здійснення повної та правильної кваліфікації;

- на підставі проведеного дослідження запропоноване авторське бачення нормативних змін, які стосуються статей 18, 354, 364, 365, 368, 368³, 368⁵, 369, 369², 425 та інших статей Кримінального кодексу України, в яких закріплені кримінально протиправні діяння службових осіб;

удосконалено:

- поняття та розуміння службового зловживання, як базової ознаки об'єктивної сторони групи аналізованих кримінальних правопорушень, яка прямо пов'язана із реалізацією регламентованих службових повноважень особи;

- визначення загальних та спеціальних властивостей службової особи, з подальшим усуненням нормативних прогалин та неточностей щодо функціонально-змістовної направленості, сфери, місця, часу та підстав діяльності даного спеціального суб'єкта кримінального правопорушення;

- позицію щодо правової можливості та практичної необхідності визнання фізичної особи-підприємця, а також одноособового керівника приватного підприємства службовими особами, з урахуванням перетворення нормативної

конструкції «підприємства, установи, організації» у визначеннях службової особи на «суб'єкти господарювання та інші юридичні особи»;

- конструкцію складу умисного ухилення від фінансового контролю для його подальшої повторної криміналізації, як кримінального проступку, після визнання неконституційною статті про декларування недостовірної інформації, з урахуванням помилок законодавчої техніки при конструюванні диспозиції та санкції статті 366¹ Кримінального кодексу України;

- правила кваліфікації та критерії розмежування суміжних кримінальних правопорушень, що вчиняються службовими особами, в тому числі, питання кваліфікації їх бездіяльності, посередництва у корупції, співвідношення загальних та спеціальних правопорушень і кримінально-правових категорій;

дістало подальший розвиток:

- історіографія становлення кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння службових осіб з виділенням умовних етапів розвитку кримінального законодавства на території України;

- юридична характеристика системи об'єктів та предметів кримінальних правопорушень службових осіб, а також потерпілих від них; визначення сфери службової діяльності та інтересів служби і юридичних осіб, як основних об'єктів аналізованих злочинів, а також інших обов'язкових та додаткових безпосередніх об'єктів суспільно небезпечних посягань;

- доктринальне визначення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як базового предмета сфери фінансового контролю;

- правовий аналіз ознак суб'єктивної сторони складів злочинів, що пов'язані із службовим зловживанням, та визначення їх значення і критеріїв для розмежування суміжних кримінальних правопорушень, пов'язаних із сферою службової діяльності;

- питання соціальної обумовленості існування кримінальної відповідальності за незаконне збагачення з паралельним існуванням цивільно-процесуальних процедур щодо визнання необґрунтованими активів особи,

уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як спеціально-конкретного суб'єкта правопорушення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають прикладний характер і можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності – для подальших досліджень напрямку кримінально-правової протидії злочинам службових осіб (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 15.10.2020 б/н);

- правотворчості – для оновлення та вдосконалення кримінального законодавства України, яким здійснюється охорона сфери службової діяльності;

- правозастосовній діяльності – для вироблення роз'яснень, з метою правильного та однакового застосування кримінально-правових норм в процесі кваліфікації суспільно небезпечних діянь службових осіб (акт впровадження слідчого управління Головного управління Національної поліції в Одеській області від 17.11.2020 б/н);

- навчальному процесі – для підготовки відповідних розділів підручників та навчальних посібників, викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право. Загальна частина», «Кримінальне право. Особлива частина», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства» (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 15.10.2020 б/н).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, результати та пропозиції, сформульовані в дослідженні оприлюднено на науково-практичних заходах: всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності» (м. Одеса, 24 листопада 2017 року); X міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної держави» (м. Одеса, 30 березня 2018 року); міжнародній науково-практичній конференції «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (м. Одеса, 8 березня 2019 року); міжнародній науково-практичній конференції «Правове

забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Харків, 6 березня 2020 року); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпро, 7 березня 2020 року); міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку» (м. Одеса, 13 березня 2020 року); XII міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 26 березня 2020 року); міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності» (м. Львів, 17 квітня 2020 року).

Публікації. Основні положення і висновки, сформульовані в дисертації, викладено автором у восьми статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, з яких сім входять до переліку наукових фахових видань України, одне – до наукового фахового видання Німеччини.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (301 найменування на 30 сторінках) і п'яти додатків на 16 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 237 сторінки, із них обсяг основної частини – 176 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНО- ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СФЕРИ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Генезис відповідальності у сфері службової діяльності в кримінальному праві України

Актуальним на сьогоднішній день залишається застосування історико-правового методу, який є важливим інструментарієм для визначення сутності правових явищ та закономірностей їх видозмін на окремих етапах їх функціонування. Використання історико-порівняльного методологічного інструментарію для проведення ретроспективного аналізу вітчизняного законодавства, що регулювало протидію суспільно небезпечним проявам службових осіб, має особливе значення на сучасному етапі. Інтерес саме до історичного аспекту розвитку такого законодавства на сьогодні обумовлений декількома причинами. По-перше, це необхідність у переосмисленні підходів протидії кримінально протиправним актам поведінки службових осіб. По-друге, це потреба у вдосконаленні законодавства, яке передбачає відповідальність за вказані діяння, що є особливо актуальним для кримінально-правової політики держави на цьому напрямі. По-третє, це можливість врахування позитивних та результативних напрямів такої протидії в минулому, а також недопущення окремих аспектів проблемного досвіду у даній сфері на сучасному етапі.

Дослідження питань української історії розвитку сфери кримінальної відповідальності службових осіб висвітлені, як у загальних, так і спеціалізованих працях таких вчених, як П.С. Берзін, В.Д. Гончаренко, О.М. Джужа, Д.Г. Долгих, В.Ф. Кириченко, Е.М. Кісілюк, Н.П. Кучерявий, Н.С. Лейкіна, М.Д. Лисов, Р.Л. Максимович, П.П. Музиченко, О.С. Новаков, Г.В. Перепелиця, О.Я. Светлов, М.В. Сіманчук, Т.І. Слуцька, Т.Я. Терлюк, Б.С. Утевський, В.Я. Цитряк та інших.

Загальний аналіз історіографії кримінального права, яке діяло на території України, дозволяє виділити певні періоди його становлення. Так, С.Ф. Денисов виділяє окремі етапи розвитку кримінального законодавства: 1) до заснування Київської держави (до XI століття); 2) період Київської держави (XI–XV століття); 3) Литовсько-польська доба (XV–XVI століття); 4) доба козацька (XVI–XVIII століття); 5) занепад козащини й українського життя (XVIII – до 1917 року); 6) радянський період (1917– 1991 роки); 7) українське відродження (1991 року – сьогодення) [59, с. 10]. Також, є цікавою позиція професора П.Л. Фріса, який визначив шість періодів розвитку національної кримінально-правової політики, яка відповідає періодам розвитку кримінального законодавства: 1) феодальна роздробленість (IX – середина XI століття); 2) козацька держава (середина XVII – середина XVIII століття); 3) період творення Української незалежної держави (1917–1922 роки); 4) кримінальне законодавство Української РСР (1917–1991 роки); 5) кримінальне законодавство незалежної України до прийняття Кримінального кодексу (1991–2001 роки); 6) сучасний період – період після прийняття першого національного Кримінального кодексу (5 квітня 2001 року і по теперішній час) [284, с. 67-68]. Ця періодизація, на наше переконання, є найбільш вдалою серед представлених у науці, однак слід зауважити, що між певними періодами спостерігається випадіння цілих століть, хоча у часи, про які не веде мову П.Л. Фріс, кримінальне право на території, яку займає сучасна Україна, також було важливим регулятором суспільних відносин, певним чином розвивалося і мало свою специфіку, яку необхідно враховувати. Незважаючи на те, що в ці періоди ознак самостійної української державності не було, на території нашої держави діяв ряд нормативно-правових актів, які містили і кримінально-правові положення, наприклад: Статути Великого Князівства Литовського у трьох редакціях (1529, 1566, 1588 років), Соборне Уложення 1649 року, Звід «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, Кримінальне уложення 1832 року, Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року, Уложення про покарання кримінальні та виправні 1885 року, Кримінальне Уложення 1903 року та інші.

Враховуючи зазначене, з метою проведення подальшого системного дослідження, виділяємо наступні умовні етапи розвитку кримінального законодавства на території України: 1) період Київської Русі та земель, що утворилися після феодальної роздробленості (IX –XIII століття); 2) період існування Литовсько-Руської держави та перебування українських земель під владою Речі Посполитої (XIII – XVII століття); 3) етап перебування територій України у складі Австро-Угорської та Російської держав (друга половина XVII – початок XX століття); 4) період творення Української незалежної держави (1917–1921 роки); 5) кримінальне законодавство Української РСР (1917–1991 роки); 6) період розвитку незалежної України до ухвалення діючого Кримінального кодексу (1991–2001 роки); 7) сучасне кримінальне законодавство (з 2001 року і до тепер).

Досліджуючи поставлене питання, зауважимо, що на окремих територіях нашої держави у різні періоди діяло багато актів кримінального законодавства, які містили відповідні специфічні положення та які безумовно слід вважати пам'ятками кримінального права. Проте, керуючись визначеними завданнями, вважаємо за необхідне зупинитись на проведенні аналізу окремих актів, які діяли тривалий час на переважній частині української території, вивчення яких складає найбільший науковий інтерес у дослідника.

Ретроспективний розгляд такого соціального явища, як злочинність службових осіб, дозволяє дійти висновку, що воно існує на українських землях вже давно і безпосередньо пов'язане із розвитком управлінського апарату. Історія ж відповідальності та кримінально-правових санкцій, як правильно зазначають Т.А. Денисова та Ю.В. Філей, починається з появою державних утворень, в яких створювалося писане право [60, с. 7], що в подальшому вимагає створення органів правопорядку та здійснення правосуддя для його реалізації та захисту.

Систематизоване писане кримінальне законодавство на українських землях бере свій відлік з часів Київської Русі, коли було створено «Руську правду» – першу пам'ятку права слов'ян, яка за змістом була збірником законів («Правда Ярослава» 1016 року, «Правда Ярославичів» 1072 року) до якого ввійшли норми

різних правових статутів IX - X століть, в тому числі норми, які визначали злочинність і караність окремих діянь.

Як зазначав П.П. Музиченко, структура управління Київської Русі була десятковою, а згодом змінилась двірцево-вотчинною, коли функції управління державою і князівськими землями були змішані. Так, на місцевому рівні паралельно з удільними князями, адміністрація передбачала додаткові посади спеціальних представників центральної влади – намісників і волостелів, а в містах – посадників, а також інших службових осіб – тіунів, вірників, мечників та отроків [136, с. 50]. Вказані представники вважались «княжими слугами» (від цього терміна послідувало слово «служба») і концентрували у своїх руках функції керівництва в усіх основних сферах тогочасного публічного управління [281, с. 17].

Відповідно до приписів «Руської правди», в якості утримання дані службові особи одержували доходи, які полягали у судових митах, так званому «кормі». Така система отримала назву «кормління» [77, с. 32]. Якщо взяти за приклад сферу правосуддя, то чиновники, яким поручалося вирішувати кримінальні справи, називалися вирниками, які отримували корм у вигляді «семи відер солоду на тиждень, овен, або полоти, а в середу ж сир, а в п'ятницю також; а куров йому по двоє на день; а хлібів сім на тиждень, а пшона сім уборков, а гороху також, а солі сім голважень» [291, с. 30]. В подальшому розвитку управлінської системи, «кормління» було замінене на грошове забезпечення представників держави.

Проаналізувавши нормативно-правову базу Київської Русі, зробимо висновок, що відповідальності за конкретні кримінально-карані діяння у сфері службової діяльності (далі – ССД) в ті часи ще не існувало. Так, наприклад, в Статуті князя Ярослава, а саме, в ст. 38 короткої редакції, встановлювалися обмеження для князівських суддів щодо втручання в роботу церковних суддів [207], але ці норми не містили санкцій. Суб'єктами злочинів були лише фізичні особи, купно з холопами (рабами). Проте, як слушно зазначає Г.В. Перепелиця, відсутність норм про відповідальність зовсім не свідчило про відсутність певних порушень з боку осіб, котрі здійснювали публічні функції. Такі порушення, на

думку автора, існували в зародковому стані і становили зловживання публічною владою [158, с. 407]. Так, «княжі слуги» фактично були найвпливовішими службовими особами у відповідному регіоні і, використовуючи свої повноваження, кожний чиновник прагнув якнайбільше збагатитися, тим більше, що система «кормління» цей порядок певною мірою легалізовувала.

Суттєвого впливу зазнали всі сфери функціонування Київської Русі у зв'язку із захоплення у першій половині XIII століття території Криму та Північного Причорномор'я монголо-татарами, що мало наслідком ослаблення київської державності та початок золотоординського періоду на значній території України. Важливим правовим актом, який в тому числі регулював питання кримінальної відповідальності представників влади, була Велика Яса імператора Чингісхана – законодавче зведення, що було обнародоване на Курултаї у 1219 році та застосовувалось на території Криму та Північного Причорномор'я, як у золотоординський період, так і у пізніші часи, коли існувало Кримське ханство та відбувався процес ісламізації (період XV століття) [30, с. 4], який мав наслідком запровадження релігійного правового регулятора. Дана правова пам'ятка містила окремі положення щодо злочинів проти порядку управління та злочинів представників влади (у тому числі ханської або влади улусу) [163, с. 128-129], які були пов'язані із різними зловживаннями наданими правами, порушенням виконання законодавчих приписів, хабарництвом та корупцією тощо.

Наступним важливим історичним артефактом є Литовські статuti у редакціях 1529, 1566 та 1588 років, які діяли на більшій території сучасної правобережної України. Ю.О. Науменко зазначає, що виданням статутів було вирішено ряд теоретичних та практичних питань, серед яких розмежування норм права за окремими галузями, розташування їх у визначеній системі, введення багатьох нових положень, що раніше були невідомі праву [147, с. 159].

Злочини за Литовськими Статутами в залежності від об'єктів злочинного посягання поділялись на такі основні групи: 1) державні («ображення маєстату господарського»); 2) проти порядку управління й правосуддя; 3) військові; 4) проти релігії й церкви; 5) проти моралі; 6) проти життя, здоров'я й честі людей;

7) майнові; 8) злочини слуг і феодално-залежних людей проти феодалів [248, с. 11-12].

В статутах вже була закріплена кримінальна відповідальність за ряд злочинів, які були пов'язані з виконанням державних функцій посадовцями. Наприклад, «відмова судді в судочинстві, прийняття суддею незаконного рішення, недобросовісне виконання возним (судовим приставом) рішень суду, невиконання урядником покладених на нього обов'язків, зловживання повноваженнями прокуратором» [222, с. 144], «халатність у несенні караульної служби, потурання гетьмана...» [231] та інші. А отже, можна з упевненістю стверджувати про початок зародження, уже на той час, інституту спеціального суб'єкта злочину – службової особи (далі – СО).

Паралельно із Литовськими Статутами в деяких українських містах (Львів, Луцьк, Галич, Кам'янець-Подільський та інші) діяли пам'ятки Магдебурзького права, норми якого в більшій мірі регулювали порядок управління містом, майнові та особистісні стосунки. Проте, норми щодо кримінальної відповідальності СО вони також передбачали. Так, наприклад, положення «Саксонського дзеркала» [217] містили норми про відповідальність суддів за постановлення неправосудного рішення, судових виконавців за невиконання судових наказів, монетних майстрів під час виконання обов'язків із чеканки монет.

Стосовно лівобережної України, на якій в той час діяло законодавство Московської держави, то в Судебнику 1497 року, за яким здійснювалося судочинство, встановлювалися повноваження бояр у даній сфері (статтях 1, 2). У статтях 15, 16 передбачалася відповідальність за стягнення завищених зборів за здійснення правосуддя. У цьому Судебнику була введена відповідальність за отримання майнових цінностей в ході ведення судових справ і розгляду скарг чиновниками. Так, у ст. 1 Судебника було зазначено: «Судить суд боярам и окольничим. А на суде быть у бояр и окольничих дьякам. А частных вознаграждений (взятки) боярам, и окольничим, и дьякам от суда и от содействия (в разрешении дела) не брать». Хоча ця стаття не встановлювала санкцій за

отримання посула (хабара), за вчинення цього правопорушення службову особу міг покарати голова держави на свій розсуд [210, с. 54]. У Судебнику 1497 року з'явилося фрагментарне визначення хабарництва. Загалом заборона порушення окремих форм поведінки у ССД була пов'язана з діяльністю судових інстанцій, але конкретних форм реалізації відповідальності ще не було.

Вперше з'являються кримінально-карані заборони хабарництву в Судебнику 1550 року. Серед покарань за даний злочин застосовувались такі, як конфіскація майна, стягнення з винного розтрачених сум у подвійному розмірі, за певних обставин смертна кара [280, с. 207]. Однак в цей період дана категорія злочинів не мала самостійного виокремлення. У статтях 1–42 Судебника передбачалася відповідальність за порушення порядку зберігання й видачі документів, у ст. 54 – за незаконну передачу особи на поруки, ст. 59 – за підроблення документів, ст. 67 – за порушення тіуном порядку видачі правових грамот холопам. У зв'язку з цим, можемо з упевненістю стверджувати, що системного та структурованого закріплення службових злочинів та їх суб'єктів у зазначених Судебниках не було, а здійснювалося лише казуїстичне та вибіркове регулювання даної сфери.

Системно питання відповідальності за підкуп та його форми, а також за інші види службових зловживань було врегульовано у Соборному Уложенні 1649 року в Главі 7 «Про службу всяких ратних людей Московської держави». У даному документі за службові зловживання, крім майнових покарань (включаючи конфіскацію майна) та звільнення зі служби, передбачалися й фізичні, а саме – биття кнутом. У главі розширено коло СО, які підлягали кримінальній відповідальності за отримання хабара. До них належали люди, які виконували такі самі функції, як і судові чиновники, але в органах управління Московської держави – «Приказах». Зокрема зазначалося: «Да и в городах воеводам и диаком и всяким приказным людям за такие неправды чинити тот же указ» [208, с. 92], що значно розширило перелік СО.

Важливого значення набули артикули Петра I. Так Артикул військовий 1714 року виділяв зловживання владою з корисливих цілей та хабарництво [209, с. 325].

Низка указів Петра I мали принциповий та радикальний характер щодо протидії цьому явищу: заборона чиновникам отримувати будь-яку винагороду за свою працю, крім жалування; запровадження смертної кари за таку винагороду; запровадження відповідальності за давання хабара [293, с. 243], все це сприяло збільшенню кримінальних репресій за службові зловживання.

Причиною для прийняття у 1728 році систематизованого нормативно-правового акту «Права, по яким судиться малоросійський народ» стала велика кількість і різноманітність законів, які часто були в протиріччі один одному, що мало результатом неоднакове застосування судами законодавства при розгляді кримінальних справ. Систематизоване видання цього зводу було зроблено видатним українським вченим-юристом, професором Київського університету – О.Ф. Кістяковським.

Ознакою спеціального суб'єкта злочину за даним законом була професія або певна посада. Зокрема, військовий командир мав понести покарання в разі, якщо без поважних причин відпускав з війська або залишав вдома під час військового походу своїх підлеглих (глава V, арт. 10, п. 2). Кримінальній відповідальності підлягали судові чиновники (судді, возні, писарі, канцеляристи), які умисно підробляли документи або вчиняли «другие какие преступления, противно указамъ, правамъ, должности и присяге своей», «противно своїй должности» (глава VII, арт. 6, п. 9, арт. 8, п. 7; глава VIII, арт. 37, п. 2). Покарання передбачалось і в разі халатного ставлення тюремних наглядачів («за ихъ недосмотромъ и небрежениемъ») до своїх обов'язків (глава VII, арт. 22, п. 4) [164]. І хоча проект вказаного уніфікованого акту не зазнав офіційного затвердження владою для його введення у дію на більшій території України, він став яскравою пам'яткою тогочасної правової системи і відобразив новий рівень повноти та якості викладу правового матеріалу.

В період правління Катерини II також було приділено увагу протидії службовій злочинності. У ст. 229 Уставу благочиння від 8 квітня 1782 року було заборонено «чинити карні злочини проти правосуддя взагалі, як то злочини посадові, лихоїмство або хабарі»; ст. 210 передбачала відповідальність за

корупційні діяння «людям определенным в Губернии к Правлению, в Палатах, в Верхнем или Нижнем Суде, к благочинию, или к иной службе или служению Императорского Величества, или общественной, ради дел требовать, или брать, или взять плату, или подарок, или посуду, или иной подкуп или взятку». Проте в боротьбі з посадовими поборами не допомагали ні фіскали, ні інститут прокуратури, яким доручалося стягувати всі «безгласні справи», у тому числі за хабарництво [153, с. 18], що в першу чергу було пов'язано з низько ефективною діяльністю корумпованої правоохоронної сфери.

З посиленням абсолютизму та централізму в Російській Імперії будь-яка «самостійність» в Україні, в тому числі й у сфері правового регулювання, стала неможливою. У зв'язку з цим, у XIX та на початку XX століть на значній українській території в повному обсязі діяло російське кримінальне законодавство, яке через свою впливовість, маємо розглядати, як частину історії національного кримінального права.

Після вступу в силу «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 року, його дію було поширено на територію України, де зі змінами 1885 року, воно діяло до 1917 року. В окремий структурний розділ були виділення службові правопорушення – Розділ V (Про злочини та проступки по службі державній та суспільній), який було поділено на 11 глав. У структурі Особливої частини цього документа службові посягання знаходилися на четвертому місці після злочинів проти віри, держави і уряду. Уложення використовувало поняття «чиновник и иное должностное лицо», але загального визначення даним особам не надавало, використовуючи при цьому казуїстичні норми для відповідальності окремих СО за одиничні діяння, які визнавались караними на той період. Відповідно до ст. 67 Уложення, крім загальних покарань і стягнень за службові злочини та проступки, застосовувались: «исключение из службы, отрешение от должности, вычитание из времени службы, удаление от должности, перемещение на низшую должность, выговор, вычитание из жалования, замечание» [275].

Саме з цього нормативно-правового акту розпочинається найбільш повне регулювання відповідальності за корупційні зловживання. Одержання неправомірної вигоди вже іменувалося «мздоїмство» та «лихоїмство». Глава VI Уложення (у редакції 1885 року) мала назву: «О мздоимстве и лихоимстве» [239, с. 372]. Мздоїмством було отримання службовою особою хабара, добровільно запропонованого, у вигляді винагороди за надання службової послуги, яка не виходить за рамки його повноважень. за що передбачалось покарання від грошового стягнення до зняття з посади. Значно суворіше каралося (до арештантських відділень) лихоїмство, тобто прийняття винагороди за дії, що порушують службові обов'язки. В окремих главах передбачалась відповідальність за застосування сили, катувань, образу словом чи ділом під час виконання службових функцій. Також кримінально протиправними визначались незаконні взяття під варту, виїмка, обшук, порушення таємниці листування тощо.

М.С. Таганцев, в якості коментаря до ст. 338 Уложення, в редакції 1885 року, в руслі дореволюційної концепції визначення службової злочинності та її суб'єктів, використовував наступні категорії СО: 1) особи, що знаходяться на державній чи суспільній службі; 2) особи, які служать державі за наймом (автор наводить приклад наглядачів за винокурнями, що, хоча і служать за наймом, все ж мають всіляко захищати державні інтереси); 3) особи, що служать на підставі виборів; 4) службовці приватних банків; 5) лісова стража; 6) службовці залізниці; 7) судді; 8) нотаріуси; 9) інші особи (голови конкурсів, посадові особи земств тощо) [276, с. 267–273]. Така типізація СО значно спрощувала процес кваліфікації при вирішенні питання щодо наявності ознак СО, загальне визначення якої не було представлено в уніфікованому акті.

Таким чином, констатуємо факт того, що вже наприкінці XIX століття у кримінальному законодавстві здійснюється розподіл публічної та приватної сфери зайнятості СО, а отже, у науці та практиці з'явилося розуміння того, що СО деяких юридичних осіб приватного права (банки, залізниці) та самозайняті особи (нотаріуси при засвідченні юридичних фактів) є спеціальними суб'єктами

правопорушення з огляду на важливість даних сфер суспільного життя для державних та суспільних процесів.

Розвиток соціально-економічних відносин в країні поставив питання про необхідність удосконалення кримінального законодавства. У зв'язку з цим, у 1903 році був прийнятий новий кодифікований акт – Кримінальне уложення, яке повністю так і не вступило в дію. У ст. 636 уложення «службовою визнавалась особа, яка несла обов'язки та виконувала доручення по державній та суспільній службі...» [62, с. 18], а отже, особа, яка діяла в публічно-правовій сфері. Службові порушення були об'єднані в окрему 37 главу. Ці злочини можна умовно було поділити на загальні, які за об'єктивною стороною ділились на перевищення влади й бездіяльність влади (вони становили більшість складів), а також зловживання владою та службову необережність. В залежності від сфери управління, враховуючи казуїстичний характер визначення злочинів, їх можна було поділити на вчинені у сфері законодавчої, виконавчої та судової влади, а також, у сфері захисту прав та інтересів фізичних осіб, дотримання порядку й умов служби [211, с. 275]. Крім того, у зв'язку зі стрімким розвитком приватного сектору економіки, в уложенні були розроблені дієві норми для протидії корупційним проявам його функціонерів, що відповідало потребам тогочасної ринкової економіки. Зокрема, це норми, що передбачали кримінальну відповідальність за зловживання довірою, з метою заволодіння майном організацій та підприємств.

Мало свою специфіку і кримінальне право, яке діяло на територіях Галичини, Буковини і Закарпаття, які переважно з XVIII століття відійшли до складу Австрійської імперії (Австро-Угорська імперія з 1867 року). Так, 3 вересня 1803 року було прийнято австрійське кодифіковане Карне уложення, яке в подальшому у 1852 році було викладене у новій редакції. Австрійське уложення складалось з двох частин. Перша частина стосувалась питань матеріального права, тяжких злочинів та караності за їх вчинення, друга частина переважно була направлена на врегулювання процесуальних аспектів кримінального судочинства. Щодо різновидів злочинів, то в уложенні виділяли злочини, пов'язанні з

діяльністю громадської (публічної) влади, зловживанням владою, фальсифікацією громадських (публічних) кредитних цінних паперів, а окрема увага була приділена тяжким злочинам та тяжким поліцейським проступкам, які розмежовувались в залежності від строгості покарань.

Угорське Карне уложення про тяжкі та менш тяжкі злочини 1878 року було відмінним від австрійського та складалось із першої частини, яка містили загальні положення кримінального права, та другої частини, у якій були встановлені злочинність та караність окремих діянь, а службові злочини та зловживання становищем адвоката були закріплені у 42 розділі 2 частини.

Окремими актами кримінального законодавства у Австро-Угорській імперії були патенти, які видавались імператором. Наприклад, на всі землі австрійської корони поширювався Імператорський Патент від 17 січня 1850 року [31, с. 73], згідно з яким відбувалось пом'якшення положень карних законів про тяжкі злочини та тяжкі поліцейські проступки.

Складні державотворчі процеси, що відбувались в період національно-демократичної революції у 1917-1921 роках по всій українській етнічній території, особливо на землях колишньої російської імперії Романових, призвели до виникнення двох форм державності – національної та радянської [248, с. 38]. Представниками національних державних формації в цей період були: Українська Народна республіка (УНР) доби Української Центральної Ради, Гетьманат Павла Скоропадського, Українська Народна республіка (УНР) доби Директорії. Варто зазначити, що в той період продовжувало застосовуватися кримінальне законодавство Російської імперії, яке вдосконалювалося до потреб суспільних відносин тогочасної проголошеної «Української Держави».

Так, у галузі кримінального права доби Центральної ради майже у повному обсязі діяло Кримінальне уложення 1903 року. В період Гетьманату діяло «Уложення про покарання кримінальні та виправні», окрім того, окремо 2 вересня 1918 року було прийнято Закон щодо відповідальності державних службовців чи військовослужбовців, задіяних у контрабанді. Кримінально-правова законодавча діяльність доби Директорії була націлена на розробку та прийняття

єдиного кодифікованого акта – Статуту Карного, замість трьох діючих дореволюційних кодексів: Кримінального уложення, Уложення про покарання і Статуту про покарання, що накладалися мировими судьями. Особливо запеклу боротьбу із службовою злочинністю уряд Директорії розпочав у 1920 році, коли стало зрозуміло, що діяльність багатьох СО державних та громадських формувань значно сприяла дестабілізації ситуації в країні [82, с. 163]. На середину 1921 року цю роботу було практично завершено, однак Статут Карний так і залишився законопроектом, оскільки не був затверджений Директорією, яка в цьому ж році припинила своє існування.

Службові злочини періоду Директорії були в основі пов'язані із зловживанням службовим становищем. Через значне збільшення їх кількості 31 жовтня 1920 року було прийнято закон «Про підвищення кари за деякі службові злочини...», яким було підвищено міри покарання за службові порушення, як для винних посадовців, так і за співучасть у них з боку приватних осіб. На охорону державної власності був спрямований закон «Про підвищення кари за недбайливу охорону, присвоєння, розтрату або знищення скарбового майна» 1920 року.

Найважливішим періодом розвитку української правової системи та системи права вважаємо епоху Радянської України (1918–1991 роки), коли формально існувала автономна Українська Соціалістична Радянська Республіка (після 1936 року республіка мала назву «Українська Радянська Соціалістична Республіка», далі – УСРР та УРСР). УРСР хоча і мала власне національне законодавство, але воно було майже ідентичним із законодавством інших союзних республік. Таким чином, загальносоюзні обов'язкові нормативно-правові акти визначали кримінально-правову політику УРСР і саме ці акти ставали основою для написання джерел права тогочасної України.

Прототипи майбутніх норм щодо службових злочинів, як стверджує Б.С. Утевський, містилися в декреті Ради Народних Комісарів СРСР від 14 листопада 1917 року про робітничий контроль, де вперше з'являється поняття «зловживання», яке в майбутньому було розвинуто до розуміння зловживання владою [279, с. 257]. В інструкції НКЮ «Про революційний трибунал, його склад,

справи, що належать його веденню, притягнення до кримінальної відповідальності і про порядок ведення його засідань» від 19 грудня 1917 року містилося перше радянське законодавче посилення на поняття «зловживання владою» [225, с. 9], яке було пов'язане з неправомірним використанням владних повноважень та за вчинення якого було передбачено: позбавлення волі, видалення за межі республіки, оголошення ворогом народу, позбавлення політичних прав, конфіскація майна тощо. В подальшому поняття «посадові злочини» знайшло своє відображення в ухвалі касаційного відділу ВЦВК «Про підсудність революційних трибуналів» від 6 жовтня 1918 року. Декілька спеціальних форм службових зловживань, пов'язаних зі спекуляцією, було криміналізовано у декреті РНК від 22 червня 1918 року і декреті РНК від 21 жовтня 1919 року, встановлюючи їх підсудність «для нещадної боротьби» Революційному трибуналу при Всеукраїнській надзвичайній комісії. Важливим для пояснення сутності поняття «посадовий злочин» у кримінальному праві того часу був декрет РНК «Про хабарництво» від 8 травня 1918 року, який визначив суб'єкта цього злочину та передбачив основні ознаки його складу, а також його кваліфікуючі ознаки. Декрет визначив відмінність між посадовими особами й іншими службовцями, що зберегло своє принципове значення й на сьогоднішній день. За вказаним нормативно-правовим актом замах на здобуття або дачу хабара прирівнювався до закінченого злочину [197, с. 20], тобто вже тоді, даний склад злочину можна було охарактеризувати, як усічений. У липні 1921 року РНК України за підписом голови Раднаркому Х.Г. Раковського видає постанову «Про заходи боротьби з посадовими злочинами», у якій пропонується застосувати за хабарництво та службові зловживання покарання аж до найвищої міри [293, с. 192], тобто до смертної кари.

Отже, на початку становлення радянської системи права, в тому числі і української, яка була частиною цілого, в сфері кримінального права не існувало єдиного систематизованого, а тим паче кодифікованого нормативно-правового акту, а лише декрети, постанови та інші підзаконні акти, завданнями яких були оперативна протидія контрреволюційним процесам та утвердження радянської

державності, однією із загроз для якої була злочинність у ССД осіб, які мали будувати цю державність.

Першою загальнодержавною спробою узагальнити розвиток радянського кримінального права декретного періоду, стали прийняті у РСФРР у грудні 1919 року «Керівні начала з кримінального права РСФРР», які були офіційно введені у дію на території України 4 серпня 1920 року. Даний документ містив положення Загальної частини кримінального права щодо визначень злочину, його стадій та співучасті при його вчиненні, покарання, його видів та призначення. Щодо спеціальних видів покарань для СО, то «Керівні начала» передбачали «отрешение от должности» та «воспрещение занимать ту или другую должность, или исполнять ту или другую работу» [212].

Російські «Керівні начала» 1919 року, а також створені урядом УСРР у 1921 році нормативні акти, що були направлені на протидію бандитизму (постанова «Про заходи боротьби з бандитизмом»), службовим злочинам (постанова «Про заходи боротьби з посадовими злочинами»), хабарництву (постанова «Про боротьбу з хабарництвом») стали основою для створення Кримінального кодексу УСРР у 1922 році – кодифікованого нормативного акта, який більш системно врегулював питання злочинності та караності суспільно небезпечних діянь (далі – КК УСРР).

Кримінальний кодекс, який був затверджений Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом 23 серпня 1922 року і введений у дію з 15 вересня 1922 року, став аналогом КК РСФРР 1922 року і був структурований на Загальну (за основу були взяті російські «Керівні засади» 1919 року) і Особливу частини. У Загальній частині законодавець закріпив дефінітивні положення щодо розуміння злочину, мети і системи покарань. Зокрема, під злочином у ст. 6 було визначено будь-яку суспільно-небезпечну дію або бездіяльність, що загрожує основам радянського ладу і правопорядку, встановленого робітничо-селянською владою на перехідний до комуністичного період.

КК УСРР 1922 року став першим нормативно-правовим актом на території України, який, в примітці до ст. 105, закріпив загальну дефініцію посадових осіб,

як «осіб, які займають постійні або тимчасові посади в певній державній (радянській) установі або підприємстві, а також в організації або об'єднанні, що мають по закону певні права, обов'язки та повноваження у розв'язанні господарських, адміністративних, просвітницьких або інших загальнодержавних завдань» [227]. Тим самим, доктрина та законодавство відійшло від дореволюційної концепції казуїстичного визначення ознак окремих злочинів у ССД для окремих суб'єктів, до визначення загальних ознак суб'єкта із закріпленням загальних диспозицій у статтях Особливої частини кримінального законодавства.

Особлива частина КК УСРР 1922 року у главі II передбачала кримінальну відповідальність за наступні загальні форми суспільно небезпечних діянь, які могли вчиняти СО різних галузей: зловживання владою (ст. 105); перевищення владних повноважень (ст. 106); бездіяльність влади (ст. 107); халатне відношення до служби (ст. 108); дискредитування влади (ст. 109); зловживання владою, перевищення та бездіяльність влади, халатне відношення до служби, що привело до розладу центральних або місцевих господарських апаратів виробництва, розподілу або постачання, або розладу транспорту, явно невігідних для держави договорів або угод, або будь-який інший підрив і марнування національної спадщини на шкоду інтересам трудящих (ст. 110); ухвалення суддями з корисливих чи інших особистих видів неправосудного вироку (ст. 111); незаконне затримання, незаконний привід, а також примушування до давання показань (ст. 112); присвоєння посадовою особою грошей чи інших цінностей, що знаходяться в його веденні в силу його службового становища (ст. 113); отримання хабара (ст. 114); провокація хабара (ст. 115); службове підроблення (ст. 116); розголошення посадовими особами, що не підлягають оголошенню відомостей (ст. 117); неподання посадовими особами в термін на вимогу центральних або місцевих властей необхідних відомостей, довідок, звітів і т.п., подання яких для них обов'язково за законом (ст. 118). Із покарань за зазначені злочини було передбачено відсторонення від посади, звільнення з посади, примусові роботи, конфіскація майна, позбавлення волі на певних строк, а за

кваліфіковані склади злочинів (ч. 2 ст. 106, ст. 110, ст. 111, ч. 3 ст. 114, ст. 115) – найвища міра покарання.

З утворенням СРСР у грудні 1922 року та прийняттям першої загальносоюзної конституції у 1924 році, основним джерелом загальної частини кримінального права стали «Основні засади кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» від 31 жовтня 1924 року [273, с. 4-9], які прийшли на заміну «Керівним началам» 1919 року та містили обов'язкові для республік положення щодо дії кримінального законодавства, категорій злочинів, заходів соціального захисту (судово-виправного, медичного та медико-педагогічного характеру). Цікавим аспектом було те, що даний законодавчий акт передбачав і, заборонену на теперішній час, аналогію в кримінальному праві.

У червні 1927 року КК УСРР 1922 року зазнав значних змін у зв'язку з прийняттям на загальносоюзному рівні кількох кримінально-правових актів («Положення про злочини державні», «Положення про військові злочини», постанова ЦВК СРСР «Про зміни основних засад кримінального законодавства СРСР і союзних республік»), які змінили репресивний вектор кримінально-правової системи. Оскільки зміни, внесені 8 червня 1927 року в республіканський акт, були доволі значними, в юридичній літературі його часто називають Кримінальним кодексом 1927 року, який був введений в дію 1 липня.

Відповідальність за посадові злочини в редакції КК 1927 року була закріплена у главі III. Значних змін щодо криміналізації та формування складів суспільно небезпечних діянь у службовій сфері, порівняно з главою II кодексу в редакції 1922 року зазначена глава III не зазнала, але нова редакція зазнала змін щодо депеналізації цих діянь. Зокрема, було повністю виключено найвищу міру покарання із санкцій статей вказаної глави.

Сутність дефініції «посадова особа» у КК УСРР в редакція 1922 та 1927 років будувалася на її віднесенні до організаційно-штатної одиниці (посади) у юридичної особи, що виконували загальнодержавні завдання. Перелік юридичних осіб, що наділялися такими завданнями був досить об'ємний у зв'язку з націоналізацією економіки (в роки НЕПу навіть деякі приватні комерційні

організації реалізовували загальнодержавні завдання), тому це дозволяло відносити до категорії СО широке коло громадян, якими б незначними були їх службові обов'язки.

Так, примітка до ст. 97 КК УСРР в редакції 1927 року закріпила визначення «посадових осіб», під яким розумілись «особи, що обіймають постійні чи тимчасові посади або виконують постійно чи тимчасово ті чи інші обов'язки в будь-якій державній установі, державному підприємстві або товаристві з виключною або переважною участю державного капіталу, в кооперативній організації, у господарській організації громадського характеру, а також в організації чи об'єднанні, що за законом має певні права, обов'язки чи повноваження для здійснення господарських, адміністративних, судових (щодо суду, слідства, догляду, оборони тощо) освітніх та інших завдань публічно-правного характеру, а також поодинокі члени таких організацій, якщо їм надано права, обов'язки чи повноваження для здійснення зазначених завдань публічно-правного характеру» [107, с. 40].

Таким чином, законодавець розширив загальне поняття СО, чим передбачив перспективу притягнення до кримінальної відповідальності за службові злочини будь-якого робітника, який постійно або тимчасово займає посаду у юридичній особі публічного права. Так, коментуючи вказане поняття посадової особи, А.А. Жижиленко зазначив, що «...всякий служащий, занимаая определенное место, выполняет задачи общегосударственного характера... всякий служащий является в то же время должностным лицом, как бы ни была незначительна его функция...» [68, с. 5]. А.Н. Трайнін, в свою чергу, наголошував на необхідності оцінки значимості виконання функцій в залежності від міри наявності публічно-правових повноважень у конкретних суспільних організацій у окремі проміжки часу, з метою визначення працівника такої організації посадовою особою [250, с. 219].

Тенденція до зменшення кола осіб, яких можна було віднести до службових, почалася з моменту вироблення нового функціонального критерію, який став важливим досягненням практики. Так, вперше, роз'ясненням Пленуму

Верховного Суду СРСР від 27.03.1935 року «Про судову репресію щодо посадових осіб на селі» було обмежено розширювальне тлумачення поняття «посадова особа» та введено ознаки виконання адміністративно-господарських чи оперативно-розпорядчих функцій СО для унеможливлення притягнення до кримінальної відповідальності за службові зловживання простих робітників та колгоспників. Ряд радянських науковців підтримали тенденцію щодо наявності юридичного значення та правових наслідків у діях осіб, як одного з критеріїв для визнання їх службовими [74, с. 92; 118, с. 124; 120, с. 104]. Дані положення були також відображенні у подальших підзаконних актах уряду СРСР. Однак, в той же час, виникла проблема неоднозначності тлумачення даних функцій, які були згодом сприйняті та законодавчо закріплені у КК УРСР 1960 року.

Також, слід зазначити, що, в перших джерелах кримінального законодавства радянської України не було криміналізовано правопорушення у ССД приватних недержавних суб'єктів, що є закономірним наслідком політики більшовицької влади, яка забороняла діяльність у сфері приватного господарювання, а отже, кримінально-правовий статус посадових осіб в радянській державі було засновано на принципах загального одержавлення та публічно-правового статусу.

Зазначені тенденції кримінально-правової політики щодо протидії злочинності СО збереглися аж до прийняття нового кримінального закону у 1960 році, із незначними змінами у формуванні диспозицій статей глави III та криміналізацією нових видів службових злочинів. Наприклад, у ст. 99¹ КК окремо було встановлено кримінальну відповідальність «за бюрократизм, тобто формальне ставлення до своїх обов'язків...», у ст. 104¹ КК – «за привласнення або розтрату поштових надсилань, які вчинила службова особа органів зв'язку», у ст. 108¹ КК – «за підробку виборчих документів...», у ст. 108¹ КК – «сутяжництво...» [108, с. 39-43].

Положення «Основ кримінального законодавства СРСР і союзних республік», прийняті 1958 року, здійснювали пряму нормативно-регулятивну функцію та мали фундаментальне значення для законодавчих органів союзних республік. До загальносоюзних актів законодавства, які визначали кримінальну

відповідальність за конкретні злочини, відносились закони: про кримінальну відповідальність за державні злочини від 25 грудня 1958 року, про кримінальну відповідальність за військові злочини від 25 грудня 1958 року та інші загальносоюзні нормативні акти, які визначали кримінальну відповідальність за інші (крім державних і військових) правопорушення, спрямовані проти інтересів СРСР. Останню групу становили переважно відповідні укази Президії Верховної Ради СРСР, наприклад, указ від 20 лютого 1962 року «Про посилення кримінальної відповідальності за хабарництво» [3, с. 25].

Одним із результатів реформ та кримінальної політики 50-х років став Кримінальний кодекс УРСР, прийнятий 28 грудня 1960 року. Він став першим післявоєнним нормативним актом УРСР, яким законодавець декриміналізував більше 70 діянь, які у КК УРСР в редакції 1927 року визначались злочинами.

У Кримінальному кодексі УРСР 1960 року в редакції 1961 року у главі VII «Посадові злочини» використовувалися терміни «посадовий злочин» та «посадова особа». Так, відповідно до ст. 164 КК УРСР 1960 року посадовим злочином визнавалося порушення посадовою особою зумовлених її службовим станом обов'язків, що завдало істотної шкоди державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян.

За основу для виділення та визначення посадового злочину, як спеціального виду злочинів, законодавець взяв наступні критерії: а) особлива сфера службової діяльності, як об'єкт кримінального посягання; б) порушення службових обов'язків, як суспільно небезпечне діяння; в) істотна шкода правам та інтересам юридичних та фізичних особам, як оціночна категорія суспільно небезпечних наслідків; г) посадова особа, як спеціальний суб'єкт злочину.

Під посадовими особами у статтях глави VII розумілися особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також займають постійно чи тимчасово в державних або громадських установах, організаціях або на підприємствах посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки в указаних установах, організаціях і на підприємствах за спеціальним

повноваженням [257]. Таким чином, законодавець надав загальне визначення посадової особи для всіх можливих сфер службової діяльності та пов'язав його з ознаками виконання посадовцями функцій публічної влади, організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків.

Серед суспільно небезпечних діянь, які вчинялись посадовою особою, КК УРСР 1960 року криміналізував: зловживання владою та службовим становищем (ст. 165); перевищення влади та службових повноважень (ст. 166); недбалість (ст. 167); отримання хабара (ст. 168); посередництво в хабарництві (ст. 169); дача хабара (ст. 170); провокація хабара (ст. 171); службове підроблення (ст. 172). На відміну від КК 1922 року законодавець у 1960 році виділив злочини проти правосуддя в окремий структурний елемент Особливої частини КК – Глава VIII.

Серед змін у сфері протидії службовій злочинності, які КК 1960 року зазнав за 50 років до прийняття діючого КК України 2001 року, є введення таких кваліфікуючих ознак, як вчинення злочину посадовими особами, які займають відповідальне становище та особливо відповідальне становище, істотна шкода, великий розмір хабара, тяжкі наслідки тощо. Змінилися формулювання деяких диспозицій та стали суворішими санкції статей Глави VII [2, с. 10].

Крайній етап розвитку сучасного українського кримінального законодавства ми пов'язуємо із прийняттям 5 квітня 2001 року та набранням чинності 1 вересня того ж року діючим Кримінальним кодексом (далі – ККУ), який спочатку мало чим відрізнявся від останнього радянського кодексу щодо сфери протидії правопорушенням у сфері службової діяльності, але суттєво трансформувався та змінився за 19 років регулювання даних відносин.

Так, вже у 2001 році законодавець прийняв рішення щодо термінологічних змін та назвав окремий XVII Розділ Особливої частини «Злочини у сфері службової діяльності», а посадову особу – службовою. Хоча сутнісно дефініція службової особи та формулювання диспозицій статей мало чим відрізнялись від попереднього кодексу.

У період нового тисячоліття всі сфери суспільних відносин зазнали значних змін, а їх трансформація відбувається і по теперішній час. З урахуванням цього

змінюється і вдосконалюється правова сфера, яка є найважливішим регулятором суспільного життя, в тому числі змінюється і кримінально-правове законодавство.

Серед змін, яких зазнав діючий кримінальний закон щодо охорони ССД, та які детально проаналізовані в інших підрозділах даної роботи, слід виділити:

- запровадження загальної дефініції службової особи (національна та іноземна) у ст. 18 ККУ з паралельним існуванням спеціальних визначень у ст.ст. 364, 425 ККУ;

- остаточне розмежування публічно-правової та приватної-правової сфер службової діяльності;

- криміналізацію окремих діянь: а) декларування недостовірної інформації – ст. 366¹ ККУ, яка 27 жовтня 2020 року була визнана неконституційною [205]; б) зловживання впливом (ст. 369² ККУ); в) неособисте голосування народними депутатами (ст. 364² ККУ); г) бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей (ст. 365³ ККУ) та інших;

- декриміналізацію посередництва у хабарництві, яке у кодексі 1960 року визначалось окремим кримінально-караним діянням;

- декриміналізацію (ст. 368² ККУ), шляхом визнання неконституційної, та повторну криміналізацію норми щодо незаконного збагачення (ст. 368⁵ ККУ), з незначними змінами формулювання, що по сьогоднішній день викликає дискусії на практиці та у теорії;

- зміну формулювання ознак окремих складів злочинів: а) узагальнення сфери зловживання з виключенням посилання на правоохоронців, як кваліфікуючу ознаку (ст. 364 ККУ), з одночасним звуженням сфери відповідальності за перевищення повноважень (ст. 365 ККУ) виключно для правоохоронців; б) розширено та деталізовано ознаки пасивного та активного підкупу тощо;

- запровадження та конкретизацію окремих (особливо) кваліфікуючих ознак складів злочинів;

- здійснення (де) пеналізації кримінальних правопорушень, в тому числі з посиленням кари за корупційні прояви.

Окремо, слід відмітити реалізований законодавцем у липні 2020 року процес запровадження інституту кримінальних проступків у діюче законодавство. Так, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [174], з 1 липня 2020 року категорію «злочин» у статтях ККУ було замінено на категорію «кримінальне правопорушення». В свою чергу, відповідно до ст. 12 ККУ, кримінальні правопорушення класифікуються на кримінальні проступки та злочини (нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі). Критерієм такої класифікації законодавцем було залишено визначене у санкції статей Особливої частини покарання за кримінально протиправне діяння. Так, мінімальним критерієм для визначення діяння злочином є покарання у вигляді позбавлення волі та/або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а діяння, за які ККУ передбачає більш м'які покарання, визначаються, як кримінальні проступки.

Одночасно з внесенням змін до термінологічно-категоріального апарату, з метою забезпечення подальшого розмежування злочинів та проступків, не створюючи окремого нормативно-правового акту щодо проступків, цим же законом, було здійснено пеналізацію окремих злочинів, передбачених ККУ, та збільшено міру покарання за них. До їх переліку увійшла абсолютна більшість діянь, пов'язаних з кримінально протиправним зловживанням службовими повноваженнями СО. Відтак, усвідомлюючи підвищену суспільну небезпеку злочинних проявів СО, такі діяння залишено у групі злочинів, що фактично знімає питання щодо можливих неточностей використання понятійно-категоріального апарату в даній роботі.

Підсумовуючи наведене, слід зазначити, що кримінально-правові норми, які становлять систему інституту кримінальної відповідальності службових осіб, на сьогодні є результатом масиву законодавчих та наукових розробок минулих віків, які були обумовлені станом суспільних відносин у різні періоди історичного

розвитку державних формувань та суспільства на території України. В ході дослідження у даному підрозділі було застосовано історико-правовий, порівняльно-правовий та системний наукові методи.

Констатуємо, що факти службових зловживань та спроби держави протидіяти ним вже мали місце під час існування середньовічної Київської Русі. Дана протидія, зокрема і кримінально-правова, розвивалась, видозмінювалась та реформувалась у різних державних формуваннях на території сучасної України, здобуваючи загальні та специфічні риси характерні для різних етапів суспільного розвитку. Аналіз даного питання в ретроспективі дозволить врахувати недоліки та переваги кримінально-правової охорони ССД для розробки теоретичних ідей, вдосконалення даного інституту та його ефективнішого правозастосування.

По-перше, перевагою для кримінально-правового регулювання є впровадження єдиного кодифікованого акту, який містить спеціальний розділ направлений на кримінально-правову охорону ССД. Структурно-об'єднуючими критеріями даного розділу є особлива сфера службової діяльності, як об'єкт кримінально-правової охорони, та службова особа, як спеціальний суб'єкт злочину. Крім цього, у більшості випадків диспозиції аналізованих статей містять посилення на обов'язкові суспільно небезпечні наслідки у вигляді істотної шкоди та тяжких наслідків, що вказує на кримінальну протиправність діяння та є ознакою для його розмежування з іншими правопорушеннями. По-друге, практично-доцільним є встановлення загального визначення службової особи, замість казуїстичного вирішення даного питання для окремих суб'єктів щодо вибірових сфер діяльності. По-третє, історично-виваженим є рішення щодо обмеження функціональної складової діяльності службових осіб представницько-управлінськими, організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями. По-четверте, необхідним для теперішнього динамічного нормотворчого процесу є врахування історичного досвіду законодавця при конструюванні базових загальних складів службових кримінальних правопорушень, які пов'язанні із зловживаннями та недбалістю, з метою дотримання принципів та підстав криміналізації. Також, потребує подальшого

вивчення питання доцільності диференціації кримінальної відповідальності за зловживання службовими повноваженнями, що пов'язані із вчиненням законних та протизаконних діянь службовими особами. По-п'яте, враховуючи важливість діяльності юридичних осіб приватного права для розвитку сучасної економіки та покращення інвестиційного клімату держави, суспільно необхідним на сьогоднішній день є правильна криміналізація окремих проявів зловживань їх службових осіб паралельно із криміналізацією даних діянь у публічній сфері.

1.2. Соціальна обумовленість криміналізації суспільно небезпечних діянь пов'язаних з використанням службових повноважень

Щоразу, досліджуючи питання існування кримінальної відповідальності та форм її реалізації, науковці не оминають питання стосовно соціальної обумовленості даних правових явищ. Г.А. Злобін, аналізуючи категорію соціальної обумовленості кримінально-правової норми, пов'язував її з відповідністю об'єктивним тенденціям розвитку певної суспільно-економічної формації, вимогами справедливості та принципам системи права, як формально, так і за суттю [157, с. 211]. А отже, виконуючи функцію щодо конструювання кримінально-правових норм, держава має повно та об'єктивно оцінювати їх соціальну значимість в контексті реалізації суспільних інтересів, забезпечення прав і свобод людини, з метою досягнення соціальної справедливості та загального блага.

Дослідженням теоретичних питань криміналізації займалися такі науковці, як Д.О. Балабанова, П.С. Дагель, А.Ф. Зелінський, Г.А. Злобін, В.С. Кубальський, В.М. Кудрявцев, В.О. Навроцький, П.Л. Фріс, А.М. Яковлев та інші, праці яких послужили підґрунтям даної роботи.

Структурним елементом державної політики є кримінально-правова політика, яка в свою чергу реалізується органами влади за допомогою спеціальних методів. Одним із таких методів є криміналізація, під якою у науці

кримінального права розуміють: «законодавче визнання певних діянь злочинними і караними, тобто встановлення за їх вчинення кримінальної відповідальності» [148, с. 161], «процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними, закріплення їх у законі як злочинів» [284, с. 20-21], «легальне визначення того або іншого роду дій (бездіяльності), як злочину» [73, с. 108], «процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості й доцільності кримінально-правової протидії їм і фіксації їх у законі як злочинних і кримінально караних» [26]. Вбачається, що деякі науковці виводять процес виявлення суспільно небезпечних діянь за рамки криміналізації, тим самим, звужуючи дане поняття. На нашу думку, криміналізація є складною кримінально-правовою категорією, яка крім нормативного визначення ознак кримінальних правопорушень, включає ще і процес їх виявлення, аналізу та всебічної правової оцінки.

Отже, в загальному плані, криміналізація являє собою діяльність щодо встановлення необхідності та доцільності кримінально-правової протидії окремим видам суспільно небезпечних діянь. Результатом такої діяльності виступає закріплення ознак даних діянь в кримінальному законодавстві з подальшим їх набуттям ознак кримінальної протиправності та караності.

Досліджуючи процес криміналізації, у доктрині виокремлюють групи підстав, критеріїв та принципів криміналізації окремих суспільно небезпечних діянь, які також слід брати до уваги в ході вивчення ССД. Так, Д.О. Балобанова вважає, що підставами кримінально-правової заборони є: 1) суспільна небезпека; 2) типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня її суспільної небезпеки; 3) динаміка суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами; 5) урахування можливостей системи кримінальної юстиції у протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки (в тому числі, наявність матеріальних ресурсів для реалізації

кримінально-правової заборони); 6) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації. До принципів криміналізації науковець, зокрема, відносить: відсутність прогалин у законі та не надмірність заборони, визначеність та єдність термінології, доцільність [26, с. 177–179], злагодженість нормативних актів, виключення непотрібних повторень [28, с. 217] та інші.

О.І. Коробєєв згрупував підстави, що впливають на криміналізацію на юридико-кримінологічні, соціально-економічні та соціально-психологічні [96, с. 57]. Юридико-кримінологічні підстави автор пов'язує з визначенням ефективності застосування кримінальної репресії, як способу реалізації соціального контролю, в порівнянні із методами такого контролю інших галузей права. Соціально-економічні підстави пов'язані із врахуванням всіх позитивних та негативних наслідків криміналізації для соціальної та економічної сфери держави, а соціально-психологічні – із врахуванням відповідності правовому менталітету суспільства в частині криміналізації окремих діянь.

Вирішальною підставою для визнання діяння кримінальним правопорушенням є його об'єктивна матеріальна ознака – суспільна небезпечність, яка відрізняє його від інших правопорушень, наприклад, адміністративного проступку, який характеризується суспільною шкідливістю та, як наслідок, тягне за собою адміністративне стягнення, та дисциплінарного проступку, який тягне за собою незначні негативні наслідки окремим суб'єктам, які пов'язані із трудовою діяльністю винної особи. Зазначена ознака, не залежить від суб'єктивного волевиявлення законодавця, є динамічною та полягає у тяжких наслідках і значній шкоді або загрозі їх спричинення об'єктам кримінально-правової охорони у результаті вчинення окремими суб'єктами конкретних суспільно небезпечних діянь.

Підтримуємо позицію М.Й. Коржанського щодо наявності двох властивостей суспільної небезпечності – характеру та ступеню. «Характер суспільної небезпечності діяння становить його якість, яка визначається суспільною цінністю об'єкта посягання, а також злочинними наслідками, способом учинення злочину, мотивом і формою вини. Ступінь становить її

кількість і визначається, головним чином, способом вчинення злочину та розміром заподіяної шкоди» [94, с. 51]. В залежності від різних хронологічних етапів та станів розвитку держави та її інститутів, характер та ступінь суспільної небезпечності діяння можуть збільшувати свої показники, або навпаки їх зменшувати, що має наслідком втрату діянням своєї суспільної небезпечності та виникнення подальшої необхідності в його декриміналізації.

Не погоджуємось із думкою окремих авторів щодо того, що суспільна небезпечність визначається тільки об'єктом посягання і об'єктивною стороною злочину, а суб'єктивні ознаки не є визначальними елементами суспільної небезпеки [196, с. 26]. Дане твердження спростовується на прикладі дослідження суспільної небезпечності інтелектуально-вольових кримінальних правопорушень СО, з огляду на спеціальні ознаки, які характеризують даних спеціальних суб'єктів, а саме – функціональну складову їх діяльності, та особливості властивостей ознак суб'єктивної сторони аналізованих правопорушень.

Безумовно, характеризуючи кримінально протиправні діяння, які вчиняють СО на сьогоднішній день, та аналізуючи детально їх криміноутворюючі ознаки, слід говорити про їх суспільну небезпечність. А характер та ступінь суспільної небезпечності таких злочинних діянь обумовлені, в першу чергу, цінністю всієї системи об'єктів кримінально-правової охорони, які зазнають негативного впливу від службової злочинності. Враховуючи зазначене, завданням кримінального права є зменшення даного суспільно небезпечного впливу та створення дієвих правових механізмів для забезпечення охорони даних об'єктів від посягань СО, дотримання прав і свобод людини, протистояння свавіллю, яке шкодить інтересам публічної служби та окремим юридичним особам, як у публічно-правовій, так і приватно-правовій сферах.

В.К. Грищук вважає, що «суспільна небезпека діяння людини – це його об'єктивна здатність заподіяти істотну шкоду об'єктові кримінально-правової охорони або створити реальну загрозу її заподіяння» [56, с. 99]. Тобто, надаючи дане визначення, автор не обмежився об'єктивними ознаками та використав ознаку суб'єкта злочину (людина) поряд із діянням. Враховуючи це, зауважимо,

що сам факт наділення особи службовими повноваженнями, потенційно може мати наслідок зловживання ними, їх використання не за цільовим призначенням та не з метою виконання функціональної складової діяльності такої особи в рамках встановленого правового порядку, що може заподіяти шкоду ССД та більшості інших об'єктів кримінально-правової охорони. Тому, вбачається, що аспекти загальної превенції вчиненню злочинів СО та адекватної правової реакції на це, мають виражатись через криміналізацію основних діянь, пов'язаних із ССД, які характеризуються суспільною небезпечністю, а саме – діянь, які пов'язані із зловживанням повноваженнями, недбалим ставленням до них та їх окремих спеціальних форм, з урахуванням підстав та принципів криміналізації. При цьому, слід враховувати, що «застосування кримінально-правової норми значною мірою залежить від того, наскільки вдало викладена норма та наскільки чітко законодавець об'єктивував свою волю, оскільки дефекти законодавчої техніки можуть ускладнити її дію або зробити кримінально-правову норму «мертвою» [64, с. 124], що найкраще виявляється в ході правозастосування та процесуального доказування.

Вагомим критерієм для визначення характеру та ступеня суспільної небезпечності діянь, який використовує законодавець в ході встановлення кримінальної відповідальності за використання службових повноважень або недбалого ставлення до них, виступають суспільно небезпечні наслідки таких діянь. Так, щодо наслідків та шкоди кримінально протиправних діянь у ССД, ККУ передбачає оціночні ознаки спричинення істотної шкоди та тяжких наслідків, що напрямку вказує на ступінь суспільної небезпечності таких діянь. У випадку відсутності даних ознак щодо окремих злочинів, необхідно розглядати питання можливого притягнення СО до адміністративної, дисциплінарної або цивільно-правової відповідальності.

Про суспільну небезпечність вчинення злочину СО вказує наявність даної ознаки як (особливо) кваліфікуючої у більше, ніж семи десяти складах кримінальних правопорушень різних розділів Особливої частини ККУ. Вдалим прикладом впливу ознак суб'єкта на визначення суспільної небезпечності

однорідних діянь, може слугувати порівняння деяких форм розкрадання чужого майна (крадіжка, грабіж, вимагання, шахрайство та привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), які передбачені ст.ст. 185-186, 189-190, ст. 191 ККУ. Так, санкція базового складу ч. 2 ст. 191 ККУ передбачає більш сурове покарання, ніж санкції перших частин ст.ст. 185-186, 189-190 КК України, хоча об'єктивні та суб'єктивні сторони даних кримінальних правопорушень є майже однаковими, за виключенням додаткових об'єктів, способів вчинення злочинів та їх суб'єктів. Проте, законодавець цілеспрямовано виділяє окремий спеціальний склад розкрадання чужого майна, який характеризується більшою суспільною небезпечністю, у зв'язку з вчиненням даного злочину спеціальним суб'єктом – СО, яка володіє повноваженнями, які роблять її дії більш суспільно небезпечними при зловживанні ними, з метою викрадення чужого майна, ніж дії загального суб'єкта під час вчинення інших форм розкрадання. А тому, в даному випадку, саме службові повноваження, як частина функціональної складової, яка характеризує суб'єкта, як елемент складу злочину, впливає на визначення суспільної небезпечності діяння та в подальшому має своє вираження у способі вчинення злочину – шляхом зловживання службовим становищем.

Характер і ступінь суспільної небезпечності діянь обумовлюються також і ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Суспільно небезпечні діяння, пов'язані із зловживанням СО своїми повноваженнями, є інтелектуально виваженими та вольовими актами поведінки, що вчиняються умисно, а у більшості випадків з прямим умислом, корисливим мотивом та метою одержання неправомірної вигоди, що безпосередньо впливає з положень диспозицій Особливої частини ККУ та підвищує характер і ступінь суспільної небезпечності даних протиправних проявів.

Для оцінки рівня, поширеності та динаміки злочинів, які вчиняються СО, було проаналізовано статистичні дані за 2013-2019 роки, які було синтезовано та опубліковано Офісом Генерального прокурора на офіційному веб-сайті [229], а також, статистичні дані Державної судової адміністрації України, вищих

спеціалізованих судів, Верховного Суду України [230]. Для дослідження статистики щодо показників злочинності в Україні було обрано такі часові рамки, у зв'язку із набранням чинності 20 листопада 2012 року діючого КПКУ, яким було змінено процесуальну форму та процедури здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях, а також їх розгляду в судах. Дані зміни вплинули на порядок ведення і статистичних даних, показники яких стали відрізнятися від показників минулих років. Зокрема, запроваджено функціонування Єдиного реєстру досудових розслідувань, а саме – створеної за допомогою автоматизованої системи електронної бази даних, відповідно до якої здійснюються збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних щодо кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили [180], змінено порядок реєстрації кримінальних проваджень, повідомлення особі про підозру, форми закінчення досудового розслідування тощо.

Основні показники злочинності у ССД та результатів протидії даному явищу проілюстровано у таблиці статистичної інформації (Додаток Б). Аналізом статистичної інформації за період 2013-2019 років було встановлено, що найбільший загальний показник реєстрації кримінальних проваджень на території України був у 2016 році (всього 592,604 кримінальних правопорушень), найменший показник був у 2019 році. При цьому, можемо спостерігати, що починаючи з 2016 року, відбувається поступовий спад виявлення та реєстрації проваджень, у наступному процентному відношенні відносно показників 2016 року: у 2017 році на 12%, у 2018 році на 18%, у 2019 році на 25%. Проте, протилежною є тенденція щодо виявлення та реєстрації кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XVII ККУ, за останні чотири роки. Так, найменша кількість злочинів даного розділу була зареєстрована правоохоронними органами у 2016 році (всього 14,820), після чого розпочалось поступове зростання їх виявлення та реєстрації до 20,069 злочинів у 2019 році. У процентному відношенні до показників 2016 року, їх облік збільшувався наступним чином: у 2017 році на 23%, у 2018 році на 25,5%, у 2019 році на 26%. Щодо категорій злочинів (за тяжкістю) за останні три роки, то найбільша кількість правопорушень

Розділу XVII ККУ обліковувались, як злочини невеликої тяжкості (в середньому 9000 щорічно), на другому місці тяжкі злочини (в середньому 5850 щорічно), на третьому місці злочини середньої тяжкості (в середньому 4700 щорічно), на четвертому місці особливо тяжкі злочини (в середньому 68 щорічно). Отже, відповідно до приведених статистичних відомостей кримінальні правопорушення, передбачені XVII Розділом ККУ, складають в середньому 3% від всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень за звітні періоди. Тільки у 2017 році, рівень реєстрації зазначених кримінальних правопорушень збільшився до 3,6% від загального.

Однак, кількість зареєстрованих кримінальних проваджень щодо злочинів у ССД, зовсім не відображає реальний показник рівня даного виду злочинності, який існував у проаналізовані періоди часу та існує на сьогоднішній день. Це пов'язано із надзвичайно великим рівнем латентності злочинності СО.

Латентність властива будь-яким протизаконним або соціально небажаним виявам [129, с. 234–237]. О.М. Джужа зазначає, що латентна злочинність – це невиявлені або незареєстровані злочини, які не знайшли свого відображення в офіційній статистичній звітності [61, с. 219]. У теорії існують припущення, що близько 90% злочинності СО є латентною. Фактично це неможливо встановити на практиці та відобразити статистично, але з огляду на кримінологічні дослідження та практичну сферу протидії злочинності вважаємо, що таке припущення є близьким до реальності, а отже, абсолютна більшість реальних кримінально-протиправних актів у ССД залишається у тіні. Даний стан має наслідком низько ефективну діяльність правоохоронної системи, недовіру суспільства до такої системи, продовження кримінально протиправної поведінки суб'єктів, яких не притягнуто до кримінальної відповідальності, унеможливлення встановлення реального розміру шкоди від злочинності у ССД та захисту осіб, чиї права, свободи та законні інтереси були порушені такими правопорушеннями, в тому числі інтересів держави та територіальних громад.

Причини латентності службової злочинності пропонуємо умовно поділити на «пасивні», які характеризуються об'єктивністю виникнення, та «активні», які

прямо направленні на приховання протиправних проявів. Основною «пасивною» причиною низького рівня розкриття та виявлення злочинів є незадовільна робота системи правоохоронних органів, які уповноважені протидіяти злочинності. Переважно це пов'язано із низькою кваліфікацією працівників правоохоронних органів, поганим забезпеченням їх роботи, негативними наслідком невдалих реформ правоохоронної системи, наприклад, перенавантаженням кримінальними провадженнями працівників органів досудового розслідування тощо. Основною «активною» причиною уникнення від реєстрації та встановленої законом протидії кримінальним правопорушенням СО є знову ж таки – прояви службових зловживань, зокрема корупційних, направлених на укриття службових злочинів, з метою отримання будь-якої неправомірної вигоди суб'єктами, які уповноважені протидіяти таким проявам у ССД.

Реальними показниками протидії злочинам СО на звітні періоди, які характеризують кількість кримінальних правопорушень щодо яких було встановлено підозрювану особу, є відомості щодо кількості письмових повідомлень про підозру, направлення обвинувальних актів та клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності до суду, результатів їх розгляду у судах – кількість винесених вироків щодо обвинувачених осіб. Наприклад, у 2017 році було обліковано 18944 злочинів у ССД, з яких щодо 5793 правопорушень особам було повідомлено про підозру, 4700 обвинувальних актів було направлено до суду, 904 особи було засуджено, а 176 осіб були виправдані (статті XVII Розділу ККУ). Загалом сталої тенденції на збільшення або зменшення показників розкриття злочинів у ССД (повідомлень особам про підозру) у аналізований період не було. Стосовно кількості кримінальних правопорушень у ССД щодо яких було встановлено достатні підстави для повідомлень СО про підозру, то у 2013 році їх було 6653, у 2014 році – 6857, у 2015 році – 5469, у 2016 році – 4523, у 2017 році – 5793, у 2018 році – 6412, у 2019 році – 4767.

Констатуємо, що найбільш поширеними злочинами у ССД були та залишаються на теперішній час корупційне зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ) та його спеціальна форма – прийняття пропозиції,

обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ), а також службове підроблення (ст. 366 ККУ), щорічні показники щодо яких залишаються динамічно мінливими.

Так, щодо кількості скерованих обвинувальних актів до суду, то щорічні показники є наступними:

- за ст. 364 ККУ: 2013 рік – 636, 2014 рік – 233, 2015 рік – 187, 2016 рік – 99, 2017 рік – 189, 2018 рік – 250, 2019 рік – 108;

- за ст. 366 ККУ: 2013 рік – 3108, 2014 рік – 3363, 2015 рік – 2542, 2016 рік – 1833, 2017 рік – 3177, 2018 рік – 3058, 2019 рік – 2138;

- за ст. 368 ККУ: 2013 рік – 1060, 2014 рік – 859, 2015 рік – 730, 2016 рік – 594, 2017 рік – 481, 2018 рік – 429, 2019 рік – 343.

Для порівняння суміжних злочинів приватно-правової сфери, за останні 5 років за ст. 364¹ ККУ до суду скеровувались в середньому 30 обвинувальних актів.

Слід зауважити, що однією з причин зменшення показників притягнення до кримінальної відповідальності за пасивний підкуп (ст. 368 ККУ), є доповнення ККУ суміжним з ним злочином – зловживання впливом (ст. 369² ККУ), за який щорічно до суду скеровувалось більше ста обвинувальних актів. Доцільність криміналізації даного діяння обґрунтовується автором у підрозділі 2.2. даної роботи.

Найменшими показниками серед злочинів ССД у представлений для аналізу період характеризувались незаконне збагачення (ст. 368² ККУ) та провокація підкупу (ст. 370 ККУ). І якщо, склад провокації підкупу є доволі складним для процесуального доказування, але важливим превентивним засобом від можливого зловживання повноваженнями СО правоохоронних органів, направлено на штучне створення показників протидії корупційним проявам (з метою викриття осіб у корупційних злочинах), то щодо доцільності існування кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, склад якого перейшов із ст. 368² до ст. 368⁵ ККУ, маємо окрему позицію, яку обґрунтовано в положеннях даного підрозділу.

Таким, що викликає науковий інтерес та практично-орієнтуючим вважаємо кримінологічне дослідження А.М. Бабенко щодо географічних показників злочинності [23]. Так, в ході дослідження автором було визначено Одеську область, як регіон в якому фіксувались негативна криміногенна ситуація у сфері вчинення злочинів СО та найбільш високий коефіцієнт інтенсивності даного виду злочинності. Зокрема, наявність такої ситуації додаткового обґрунтовує обраний автором вектор анкетування практичних працівників.

На жаль, відобразити реальний стан та статистичні показники злочинності у ССД в теорії та на практиці неможливо. Можливо тільки уявити, яка ціна даної категорії злочинності та наслідки від існування даного явища, що безумовно вказує на його суспільно небезпечний характер та необхідність впливу на нього адекватними та дієвими кримінально-правовими заходами.

Стосовно постановленого питання щодо адекватності та дієвості даних заходів, то наслідками недоліків кримінально-правової законотворчості, як однієї з форм реалізації вказаних заходів, можуть виступати – прогалини у криміналізації або, навпаки, її надмірність. Прогалини у законодавстві визначаються в теорії як «повна або часткова відсутність законодавчої регламентації певної групи суспільних відносин, що потребують правового регулювання» [300, с. 148]. У даному випадку створюється певна не врегульованість та незахищеність окремих суспільних відносин кримінально-правовим інструментарієм. Враховуючи те, що застосування аналогії в кримінальному праві заборонено, усунути проблему прогалин можливо виключно шляхом законодавчої процедури та внесенням змін або нововведень у Кримінальний кодекс.

Криміналізаційна надмірність являє собою перенасиченість кримінально-правовими заборонами, в яких немає необхідності на практиці. Як зазначає П.Л. Фріс: «криміналізаційна надмірність не відповідає одразу трьом принципам кримінально-правової політики: принципу врахування (відповідності) соціально-правової психології, оскільки такий закон не сприймається як відповідний і доцільний; принципу економії кримінальної репресії, оскільки до

відповідальності притягується невинувато велика кількість громадян, і принципу невідворотності відповідальності, оскільки частіше за все такий закон на практиці перестає застосовуватися» [286, с.21], що також має місце в ході застосування статей XVII Розділу ККУ.

Способом усунення проблеми надмірності криміналізації є зворотній даному методу кримінально-правової політики процес – декриміналізація. В.М. Кудрявцев зазначав, що декриміналізація являє собою усунення кримінальної відповідальності за ті чи інші діяння, що раніше визнавалися злочинами, в тому числі, переведення цих діянь до категорії менш значних правопорушень [114, с.17], що вбачається доволі актуальним на сьогоднішній день, з огляду на процес конструювання та введення до кримінального законодавства кримінальних проступків.

Доцільність криміналізації є важливим принципом, яким слід керуватися при вирішенні питань прогалин, надмірності і взагалі потреби у криміналізації. Сутність даного принципу полягає в оцінці потреб держави і суспільства у криміналізаційних процесах, а саме у створенні, зміні та застосуванні положень кримінального законодавства, з урахуванням можливості та наслідків таких процесів заради досягнення цілей кримінально-правової охорони суспільних відносин. При встановленні доцільності криміналізації необхідно враховувати фундаментальні загально-правові принципи і, як слушно зауважив А.Ф. Зелінський: «проблеми криміналізації та декриміналізації... повинні вирішуватися не в руслі політики, що постійно змінюється, а відповідно до визнаних у цивілізованому суспільстві загальнолюдських моральних цінностей, принципів гуманізму, справедливості, законності та милосердя» [72, с. 15-16], що не в повній мірі враховується українським законодавцем в умовах сьогодення.

Криміналізація діяння, як зазначив Г.А. Злобін, доцільна лише тоді, коли немає і не може бути норми, що належним чином регулювала б відповідні відносини методами інших галузей права [157, с. 241]. Даний аспект має детально досліджуватись при встановленні кримінальної відповідальності СО, у зв'язку з наявністю розгалуженої системи форм юридичної відповідальності даних осіб у

різних галузях права, зокрема, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової. Також, серед критеріїв криміналізації додатково визначають конституційну адекватність, міжнародно-правову необхідність і допустимість криміналізації.

Міжнародно-правова необхідність у встановленні кримінально-правових заборон в українському законодавстві залежить від міжнародних зобов'язань, які взяла на себе Україна перед міжнародною спільнотою. Відповідно до таких зобов'язань, національне законодавство має бути приведено у відповідність до вимог та рекомендацій закріплених у міжнародно-правових документах, учасником яких є Україна. Основними ратифікованими нашою державою документами, які мають вплив на криміналізаційні процеси у сфері протидії злочинності службових осіб, переважно корупційної спрямованості, є: Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року [90], Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року [91], Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи від 27 січня 1999 року [97].

Всі зазначені конвенції містять положення щодо необхідності встановлення кримінальної відповідальності за обіцянку, пропозицію, надання, вимагання та прийняття неправомірної вигоди в публічній сфері, як безпосередньо, так і через посередників. Додатково Конвенція ООН проти корупції та Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи рекомендують вжиття таких законодавчих та інших заходів щодо активного та пасивного підкупу у приватному секторі господарювання, а також, щодо корупційних проявів іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій. Окремо Конвенція ООН проти корупції закріплює ознаки складів розкрадання, неправомірного привласнення або іншого нецільового використання майна (ст. 17), зловживання впливом (ст. 18), зловживання службовим становищем (ст. 19), незаконного збагачення (ст. 20) посадовою особою, які рекомендовано криміналізувати Державам-учасницям конвенції, чого у більшості дотрималась і Україна.

Характерною властивістю зазначених міжнародно-правових документів є їх рекомендаційний характер щодо сфери криміналізації суспільно небезпечних діянь шляхом закріплення орієнтуючих ознак даних діянь та можливості Держав-учасниць вживати заходів, які можуть бути необхідними для визнання кримінально караними даних діянь, у відповідності до основоположних принципів свого внутрішнього права із окремими застереженнями.

Після встановлення підстав криміналізації, з'ясування питання допустимості, можливості та доцільності встановлення кримінально-правової заборони, слідує етап формування кримінально-правової норми. При цьому, вважаємо, що даний етап має відбуватися в умовах криміналізації, які запропонував виділяти М.І. Хавронюк, а саме – умови соціально-психологічного, кримінально-правового та кримінального процесуального характеру [65, с. 57]. І, якщо перші дві умови, як правило, враховуються законодавцем на сьогоднішній день більш детально, то третя, яка полягає в умовах процесуальної можливості доказування ознак складу криміналізованого діяння, часто залишається поза увагою, що призводить до проблем у застосуванні окремих взаємопов'язаних кримінально-правових та кримінально-процесуальних норм.

Таку ситуацію можемо спостерігати на практиці під час розслідування окремих корупційних форм активного та пасивного підкупів (ч. 1 ст. 368, ч.ч. 1,3 ст. 368³, ч. 1 ст. 369 ККУ та інші), які законодавець відніс до нетяжких злочинів. Проблемним практичним аспектом на даному напрямку є правова заборона проводити негласні слідчі (розшукові) дії під час розслідування злочинів вказаної категорії, тому що кримінальне процесуальне законодавство дозволяє їх здійснювати виключно під час розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів. А тому, недопустимими для сторони обвинувачення є такі способи документування вказаних корупційних правопорушень, як аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПКУ), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПКУ), контроль за вчиненням злочину у формах спеціального слідчого експерименту та/або імітування обстановки злочину із застосуванням спеціальних імітаційних засобів (ст. 271 КПКУ), протоколи за результатами

проведення яких є основними джерелами доказів у кримінальних провадженнях щодо активних та пасивних форм підкупу. Важливо зазначити, що саме дана практично необхідна законодавча прогалина на ранньому етапі досудового розслідування призводить до штучного завищення попередньої правової кваліфікації злочину на більш тяжку для проведення відповідних негласних слідчих дій за відсутності обсягу достатніх підстав, які б вказували на відповідні кваліфікуючі ознаки у діянні можливої винної особи. З урахуванням зазначеного, з метою виконання всіх завдань визначених у ККУ та КПКУ, доцільним було би внести відповідні зміни до процесуального законодавства та передбачити винятки щодо допустимості проведення зазначених негласних слідчих дій під час розслідування конкретних форм корупційних злочинів незалежно від їх тяжкості.

Також, продовжуючи дослідження питань соціальної обумовленості криміналізації та доказування окремих корупційних правопорушень, з урахуванням викладених теоретичних та прикладних положень, керуючись метою недопущення нормативного і практичного порушення зазначених у роботі принципів та підстав криміналізації, вважаємо за необхідне зупинитися на розгляді доволі актуального та гострого для кримінальної політики питання стосовно відповідальності за незаконне збагачення.

Вперше склад даного злочину було сформовано у диспозиції ст. 368² ККУ, яка була доповнена у Розділ XVII Особливої частини ККУ Законом України від 07.04.2011 № 3207-VI [168] та зі змінами, відповідно до Закону України від 12.02.2015 № 198-VIII [171], мала наступний вигляд: «набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі» [109]. Зазначена редакція ст. 368² ККУ стала результатом програми реформування сфери запобігання та протидії корупційним проявам в державі та є прикладом гармонізації українського кримінального законодавства із рекомендаціями міжнародно-правових документів. Проте, рішенням

Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 26 лютого 2019 року [204] ст. 368² ККУ була визнана неконституційною.

Погоджуючись із загальною позицією КСУ вважаємо, що змістовно зазначена диспозиція містила невідповідність положенням національного законодавства, зокрема і Конституції України, та була сформована без урахування досліджених підстав та принципів криміналізації. Окремі факти щодо цього висвітлювались автором [4], ще до прийняття зазначеного рішення КСУ.

Вважаємо, що встановивши кримінальну відповідальність за набуття активів, законність яких особа не може підтвердити, законодавець опосередковано поклав на потенційно винну особу обов'язок доведення своєї невинуватості. Дане положення суперечить основоположній презумпції невинуватості особи, яка закріплена у ст. 62 Конституції України, ч. 2 ст. 2 ККУ, ч. 1 ст. 17 КПКУ [110]. Так, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Більш того, ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість і може відмовитись давати показання щодо себе, членів своєї сім'ї та близьких родичів. Зокрема, на важливості принципу презумпції невинуватості, обов'язку сторони обвинувачення щодо доказування і тлумачення будь-яких сумнівів на користь обвинуваченого наголошувалось ще у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Барбера, Мессеґе і Хабардо проти Іспанії» від 6 грудня 1988 року [296, с. 327].

Щодо законного порядку встановлення вини особи у вчиненні кримінального правопорушення, то діючий КПКУ у своїх положеннях передбачає обов'язок сторони обвинувачення щодо доказування обставин кримінального правопорушення, які становлять предмет доказування, в тому числі ознак складу злочину. Тому слідчий та прокурор повинні довести винуватість особи у вчиненні злочину, в тому числі доказати факт незаконності активів, які набуті СО, якщо вести мову про незаконне збагачення. В той же час, у будь-якому разі при встановленні можливих незаконних активів, якими володіє особа або які є

предметом правочинів, сторона обвинувачення, з метою проведення повного та всебічного досудового розслідування, зобов'язана встановити джерело таких активів. При цьому, пропонуємо розподіляти підстави набуття активів на: 1) законні, які не суперечать діючому законодавству; 2) незаконні, які в свою чергу слід поділити на злочинні, які характеризуються кримінальною протиправністю та суспільною небезпечністю, та протиправні, які характеризуються порушенням діючого законодавства, окрім кримінального [4, с. 184]. Отже, без підтвердження незаконності підстав набуття або джерел таких активів, неможливо вести мову про наявність предмету складу незаконного збагачення.

Питання протиправного, але не злочинного порядку набуття активів особами, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є врегульованим ст.ст. 23-26 Закону України «Про запобігання корупції» та має характер протиправності пов'язаної із корупцією. Законодавець обмежує даних осіб в праві одержання подарунків та сумісництва або суміщення публічної службової діяльності з іншими видами оплачуваної діяльності, а також, встановлює адміністративну відповідальність за порушення даних обмежень у ст.ст. 172⁴, 172⁵ КУпАП.

Так, відповідно до зазначених нормативно-правових актів даним особам дозволено отримувати подарунки від близьких осіб та подарунки, які є загальнодоступними або які характеризуються загальноприйнятими ознаками гостинності з обмеженням їх вартості. Проте, заборонено одержувати, просити або вимагати подарунки під час реалізації функцій держави та місцевого самоврядування або від підпорядкованих осіб. Крім того, особами, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування заборонено отримувати прибуток від будь-якої підприємницької та іншої діяльності, окрім як викладацької, наукової та творчої, медичної та суддівської практики, інструкторської практики із спорту.

Як правило, встановлення факту незаконності збагачення СО та отримання нею активів, законність підстав набуття яких не підтверджується доказами,

вказує на злочинні джерела їх здобуття, в тому числі й інші корисливі службові зловживання. Наприклад, ст.ст. 191, 364, 368, 369² КК України є окремими злочинними способами збагачення СО, а отримання ними неправомірної вигоди, незаконних активів та майна повністю охоплюється ознаками складів даних злочинів. Враховуючи зазначене, додаткове кваліфікування дій СО ще і за сукупністю із складом незаконного збагачення є неправильним та призведе до порушення іншого фундаментального конституційного принципу – заборони притягнення особи двічі до кримінальної відповідальності за один і той самий злочин (ст. 61 Конституції України, ч. 3 ст. 2 ККУ, ч.1 ст. 19 КПКУ).

Щодо міжнародно-правової необхідності, то стаття 20 Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року містить рекомендаційне положення щодо криміналізації незаконного збагачення, за ознаками: «значного збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати» [91]. Одночасно, Конвенція залишає за Державами-учасницями право дотримання національної конституції та основоположних принципів правової системи, що не врахував український законодавець при створенні ст. 368² ККУ.

Цікавою в даному контексті для доктрини є теоретична розробка «законодавчий вірус у системі КК України» В.М. Киричко [81, с. 142-150]. Автор, на прикладі ст. 368² ККУ, актуалізує питання введення у кодекс законодавчих положень, які на практиці можуть призвести до порушень прав людини та, як результат, нормативно-правових актів, які гарантують дані права. Тому справедливо поставало дискусійне питання щодо «якості закону» стосовно розгляду ст. 368² ККУ, як структурної одиниці українського законодавства.

Як слушно зауважив П.Л. Фріс, «чинний КК надзвичайно «перевантажений», сфера кримінально-правової заборони невинувато розширена. Це визначає необхідність проведення декриміналізації, звуження сфери кримінально-правового регулювання» [286, с. 27]. Одним із проявів такого законодавчого перевантаження, який ми вважаємо більш політичним, ніж практично необхідним та доцільним, була ст. 368² ККУ. Підтвердженням цього є

офіційні статистичні дані, відповідно до яких у 2015 році в Україні було зареєстровано 23 кримінальних проваджень з кримінально-правовою кваліфікацією – ст. 368² ККУ, з яких нікому не повідомлено про підозру і як наслідок жодний обвинувальний акт не було направлено до суду. Такими ж були результати і в 2016 та 2017 роках – жодний обвинувальний акт за даною статтею не був скерований стороною обвинувачення до суду.

За визнанням неконституційною ст. 368² ККУ, прослідувала реакція прихильників наявності кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, яка виразилась у законопроекті № 1031 від 29 серпня 2019 року та прийнятті в подальшому Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» [176]. З деякими текстуальними змінами законодавець знову запровадив кримінальну відповідальність за незаконне збагачення у ст. 368⁵ ККУ, яка за суттю відрізняється від ст. 368² ККУ лише збільшеним розміром предмету злочину (набутті активи) на суму шість тисяч п'ятсот і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на противагу одній тисячі, яка була до цього. При цьому, попередню властивість таких активів, яка полягала у «непідтверджені законності їх набуття доказами», законодавець замінив на «перевищення такими активами законних доходів особи», що за суттю мало чим відрізняється від попередньої редакції статті. Тому, критична оцінка щодо її запровадження, на наш погляд, залишається тією ж самою.

Одночасно, вважаємо позитивними і дієвими у перспективі положення даного закону, що стосуються введення повноцінного інституту цивільно-правової відповідальності за незаконне збагачення із відповідними змінами до Цивільного кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України. Так, з 31 жовтня 2019 року законодавець запровадив до вказаних кодифікованих актів положення, які надають процесуальні можливості Національному антикорупційному бюро, Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі, Державному бюро розслідувань та Офісу Генерального прокурора вживати

заходи щодо пошуків та фіксації необґрунтованих активів у осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і у разі встановлення факту того, що такі активи у п'ятсот і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, але є меншими за шість тисяч п'ятсот мінімумів для працездатних осіб (нижня межа предмета складу ст. 368⁵ ККУ), вказані суб'єкти наділені правом подання позову до Вищого антикорупційного суду про визнання необґрунтованими таких активів та їх стягнення в дохід держави. В рамках запровадженого цивільного процесу позивач зобов'язаний навести у позові дані, які вказують на необґрунтованість активів та їх зв'язок з особою. У разі доведення вказаних обставин, обов'язок їх спростування виникає вже у відповідача. Суд, в свою чергу, як арбітр даного змагального процесу, повинен винести рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно з сукупністю доказів іншої сторони.

Повністю підтримуємо позицію щодо того, що відповідальність за незаконне набуття активів, за винятком дій, які утворюють окремі повноцінні склади корупційних злочинів, має бути цивільно-правовою з огляду на наступні аргументи. По-перше, діюче антикорупційне законодавства України прямо передбачає можливість притягнення особи до цивільно-правової відповідальності за корупційні правопорушення. По-друге, реалізація такої відповідальності відбувається в рамках цивільного процесу за позовом представника державного правоохоронного органу про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (форма реалізації відповідальності). По-третє, у разі наведення позивачем достатніх фактичних даних щодо необґрунтованості активів та їх зв'язку з особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (відповідача) – спростування позиції позивача покладається вже на цю особу. Тобто цивільний процес, на відміну від кримінального, передбачає можливість покладення тягаря доказування на сторону відповідача (винного). По-четверте, втілення принципу змагальності цивільного процесу, призведе до винесення судом рішенням на користь сторони, сукупність доказів якої є більш

переконливою. По-п'яте, перевагою даного процесу є його оперативність і стислі строки розгляду та забезпечення позову, за наявності на те підстав. По-шосте, такий процес доказування не породжує правових колізій та протиріч, як це було відображено щодо сфери кримінального судочинства. По-сьоме, цивільна справа не потребує обов'язковості повноти та всебічності доказування незаконності джерел набуття активів, як це відбувається у кримінальному провадженні. По-восьме, саме порядок притягнення до цивільно-правової відповідальності за незаконне збагачення буде відповідати положенням діючого законодавства України у поєднанні з гармонізацією із міжнародно-правими стандартами та політико-економічними інтересами нашої держави.

В той же час, вбачаємо окремі недоліки регламентованого порядку реалізації нововведеного цивільно-правового інституту відповідальності за незаконне збагачення, які пропонуємо усунути. По-перше, пропонуємо розширити коло суб'єктів, які потенційно можуть бути позивачами у вказаних справах та розглядати їх по суті, що дозволить розвантажити даних суб'єктів від великої кількості справ. З цією метою, у коло потенційних позивачів необхідно включити органи Національної поліції, органи прокуратури всіх рівнів та Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), які і так є уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції на сьогоднішній день, а функцію правосуддя у вказаних справах, окрім Вищого антикорупційного суду, покласти на неспеціалізовані суди загальної юрисдикції. По-друге, з урахуванням нашої позиції щодо необхідності повторної декриміналізації незаконного збагачення, існує необхідність у скасуванні верхньої межі цивільно-правової відповідальності за вказане діяння.

Отже, вивченням питання соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за окремі протиправні прояви у ССД встановлено, що криміналізаційні процеси у даній сфері мають свою специфіку. Безумовно злочинні акти СО такі, як зловживання повноваженнями, їх перевищення представниками правоохоронних органів, підроблення офіційних документів, недбалість, пасивні форми підкупу та їх провокації, прояви зловживання впливом

характеризуються суспільною небезпечністю, яка визначається, як об'єктивними, так і суб'єктивними ознаками даних актів поведінки. Також, їм притаманні високий рівень латентності та розповсюдженості, що вимагає від державних інституцій адекватної та дієвої реакції, в тому числі встановлення належного рівня кримінально-правової охорони суспільних відносин у ССД та інших об'єктів.

Проте, існують випадки перенасичення кримінального закону заборонами доцільність та практична необхідність у яких відсутня, з паралельним існуванням реально дієвих процедур протидії таким діям в інших галузях права, що вбачається з проаналізованого прикладу наявності відповідальності за незаконне збагачення, як прояву криміналізаційної надмірності. А отже, такі важливі методи кримінально-правової політики, як криміналізація та декриміналізація, щодо ССД мають реалізовуватись з використанням досліджених підстав та принципів, які розроблено в теорії кримінального права, з урахуванням практики застосування норм кримінального закону, а також, відповідно до потреб держави та стану суспільних відносин.

1.3. Міжнародний досвід протидії кримінально протиправним проявам у сфері службової діяльності

Важливим аспектом при дослідженні питання криміналізації суспільно небезпечних діянь є застосування порівняльно-правового методологічного інструментарію, з метою дослідження особливостей міжнародного досвіду, проведення аналізу зарубіжного кримінального законодавства, а також, виявлення позитивних та негативних тенденцій його функціонування. При цьому, запорукою належного рівня правового регулювання суспільних відносин та їх охорони засобами кримінального права є не лише створення нових правових норм, а й певна наступність, запозичення того найкращого, що було створено й довело своє право на існування під час тривалого апробування [27, с. 180]. Отже, вбачається

теоретично та практично доцільним врахувати окремі положення кримінального законодавства зарубіжних держав, з метою виявлення переваг та недоліків кримінально-правової охорони ССД, а також формулювання на цій основі певних висновків і пропозицій для вдосконалення та застосування українського законодавства.

Дослідженням кримінально-правової компаративістики, вивченням загальних та спеціальних питань кримінально-правової охорони суспільних відносин, в тому числі ССД, у зарубіжних країнах займалось багато національних та зарубіжних науковців. Зокрема, слід звернути увагу на праці В.М. Донова, О.О. Житного, В.І. Зубкової, І.Д. Козочкіної, Н.Є. Крилової, Д.І. Крупко, О.О. Малиновського, М.І. Мельника, Б.В. Романюка, А.В. Савченко, А.В. Серебrenикової, В.В. Сташиса, М.І. Хавронюка, І.В. Хохлової, О.П. Шем'якова.

Спеціальні порівняльно-правові дослідження процесів протидії службовим зловживанням та хабарництву, діяльності державних інституцій щодо запобігання вказаному явищу у розвинених та впливових країнах світу було проведено у дисертації Д.І. Крупко [111], монографії Б.В. Романюка та О.Ю. Бусола [206]. Комплексний аналіз федерального законодавства США в цьому напрямку було представлений А.В. Савченком [215], а дослідження кримінального законодавства країн континентального Європи було проведено М.І. Хавронюком [288].

В ході даного дослідження пропонуємо зупинитись на особливостях правового регулювання кримінально-правової протидії суспільно небезпечним проявам СО у державах, з якими Україна має спільні історичні витоки, географічне розташування, схожість правових систем, а також кримінальне законодавство яких характеризується авторитетністю та дієвістю. Тому, враховуючи різноманіття наукових розробок щодо віднесення України до романо-германської, пострадянської, євразійської правових сімей, а також вплив на українське законодавство німецької школи класичного кримінального права, слід зупинитись на аналізі окремих положень кримінальних кодексів європейських, пострадянських та азійських держав.

Слушною видається думка С.В. Липня про те, що пострадянський політико-правовий простір є вельми сприятливим об'єктом для порівняльно-правових досліджень, хоча б з метою економії наукових зусиль для забезпечення правотворчості [121, с. 114]. Так, діючий Кримінальний кодекс Російської Федерації (далі – КК РФ) [258] диференціює кримінальну відповідальність СО в публічній та приватній сферах. Розділ VIII «Злочини в сфері економіки» містить Главу 23, яка містить статті з диспозиціями злочинів проти інтересів служби в комерційних та інших організаціях (зловживання повноваженнями, комерційний підкуп в активній та пасивній формах та інші). Злочини проти інтересів публічної служби згруповані у Главі 20 та віднесені до Розділу X «Злочини проти державної влади».

Дефініція СО у ст. 285 КК РФ мало чим відрізняється від української, за виключенням впливу окремих аспектів федеративного державного устрою Росії, які відобразились у визначенні. Крім того, у примітці до ст. 201 КК РФ окремо надано визначення СО організації приватного права (особа, яка виконує управлінські функції), яке також пов'язане із виконанням особою організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських та інших управлінсько-виконавчих функцій.

Загальним та лаконічним є формування диспозиції зловживання службовими повноваженнями у ст. 285 КК РФ. Законодавець пов'язав даний злочин із виключним використанням СО наданих їй службових повноважень проти інтересів служби з мотивів особистої заінтересованості, що спричиняє суттєве порушення прав і законних інтересів громадян чи організацій або інтересів суспільства та держави. Кваліфікуючою ознакою даного злочину є відповідальна посада суб'єкта, а особливо-кваліфікуючою ознакою – тяжкі наслідки діяння.

Окремою особливо кваліфікуючою ознакою складів активного (ч. 3 ст. 291), пасивного (ч. 3 ст. 290) підкупів, а також посередництва у хабарництві (ч. 2 ст. 291¹) КК РФ визнає вчинення зазначених дій за завідомо незаконні дії або бездіяльність з боку СО. На відмінну від ККУ, у ст. 291¹ КК РФ окремо

криміналізовано посередництво в хабарництві, а саме – безпосередню передачу хабара за дорученням хабародавця чи хабароодержувача, або інше сприяння даним особам в досягненні або реалізації угоди між ними про отримання та дачі хабара. Також, російський законодавець паралельно із складом загального пасивного підкупу передбачив привілейований склад дрібного хабарництва з обмеженням розміру предмета злочину до десяти тисяч рублів.

Кримінальний кодекс Республіки Білорусь (далі КК Білорусі) [259] у ч. 1 ст. 4 пов'язує визначення СО із займанням посад представників публічної влади, представників громадськості (охорона громадського порядку, боротьба з правопорушеннями та здійснення правосуддя) або виконанням організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських та інших юридично значимих функцій, що суттєво розширює коло осіб, яких можна віднести до службових. Характерною ознакою державних службовців є їх законодавчо встановлене право в межах своєї компетенції віддавати розпорядження чи накази і приймати рішення щодо осіб, не підпорядкованих їм по службі. Окремими пунктами білоруський законодавець, як і український, виокремив службовців іноземних суб'єктів.

Слід зазначити, що КК Білорусі не диференціює окремо кримінальну відповідальність СО у приватній та публічній сферах. Дана відповідальність встановлена у статтях Глави 35 «Злочини проти інтересів служби». Аналогічно російському законодавству, ст. 424 КК Білорусі передбачає матеріальний склад умисного використання СО своїх службових повноважень.

Крім того, у зазначеній главі отримання хабара (ст. 430) СО та прийняття незаконної винагороди (ст. 433) простими працівником державної сфери є окремими злочинами. Більш того, ст. 252 КК Білорусі встановлює кримінальну відповідальність за комерційний підкуп працівника приватного індивідуального підприємства або юридичної особи, та відносить даний злочин до групи злочинів проти порядку здійснення економічної діяльності.

Для порівняння зазначимо, що у ст. 354 ККУ криміналізовано активний та пасивний підкуп працівника підприємства, установи чи організації, який не є СО. Даний злочин віднесено до кримінальних правопорушень проти авторитету

органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та журналістів (Розділ XV). Однак, враховуючи факт того, що суб'єктом даного злочину є працівник підприємства, установи чи організації, який не є СО, або особа, яка працює на їх користь, суспільні відносини, які є об'єктом кримінально-правової охорони Розділу XV ККУ мають опосередковане відношення до комерційного підкупу, а відносини у ССД взагалі не мають відношення до даного злочину. Вважаємо, що основним безпосереднім об'єктом складів злочинів, які передбачені у ст. 354 ККУ є суспільні відносини у сфері господарської діяльності, тому що саме сфера легального господарювання юридичної особи зазнає негативного впливу від таких протиправних корупційних проявів з боку її працівників, які використовуючи своє становище, діють проти інтересів такої особи. У зв'язку з зазначеним, пропонуємо перемістити положення ст. 354 ККУ у Розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності». Таким шляхом пішов і законодавець Білорусі, визначивши комерційний підкуп злочином проти економічної діяльності.

Так само як і КК РФ, КК Білорусі містить окрему статтю якою криміналізовано посередництво у хабарництві (ст. 432), яке полягає у безпосередній передачі хабара за дорученням хабародавця або хабароодержувача. Також, не зважаючи на наявність кримінально-правової заборони зловживання владою та службовим становищем (ст. 424), а також, службової недбалості (ст. 428), законодавець Білорусі встановив кримінальну відповідальність за умисну бездіяльність службової особи з корисливих мотивів або іншої особистої заінтересованості (ст. 425), що на нашу думку, є проявом надмірності кримінально-правової заборони, тому що перші дві зазначені статті про кримінальну відповідальність (ст. 424 та ст. 428) охоплюють випадки злочинної бездіяльності СО, в залежності від особливостей ознак суб'єктивної сторони в конкретних випадках надання правової оцінки бездіяльності СО.

Слід також звернути увагу на те, що подібні норми щодо кримінально протиправної бездіяльності СО містять деякі кодекси скандинавських країн. Так, наприклад Глава 16 Кримінального кодексу Данії [260] містить норму про

бездіяльність влади, відповідно до якої, якщо особа при виконанні державних повноважень або функцій відмовляється від виконання чи не виконує обов'язки, передбачені своїми повноваженнями або функціями, або не підкорюється законному офіційному наказу, то вона підлягає штрафу або взяттю під варту.

Доволі низький рівень службової злочинності, в тому числі корупційної спрямованості, був і залишається на сьогоднішній день у прибалтійській Естонії, однією з причин чого є ефективна превентивна протидія даному явищу. Так, згідно із Кримінальним кодексом Естонської республіки [261, с. 89], який діяв до набрання чинності у 2002 році діючого Кримінального кодексу Естонії (далі – КК Естонії) [270], у Главі 8 «Посадові злочини» поряд із основними службовими зловживаннями було передбачено розгалужену систему корупційних злочинів, аналогів яких у чинному ККУ не було. Серед даних злочинів з матеріальними складами були: порушення обмежень на заміщення робочих місць та діяльності (ст.162¹), неповідомлення про відносини, що створюють умови для корупції (ст. 162²), невиконання обов'язків, пов'язаних зі збором декларацій про майно, зобов'язання і доходи, їх зберіганням і перевіркою (ст.163³), які були кримінально-карані за умови спричинення даними діями істотної шкоди або тяжких наслідків, а також, за наявності попереднього факту притягнення винної особи до адміністративної відповідальності за вказані діяння.

У діючому КК Естонії було змінено процедуру кримінально-правової антикорупційної діяльності та передбачено у § 300¹ Розділу 2 Глави 17 «Злочини проти служби» відповідальність за умисне істотне порушення процедурних обмежень, які встановлені Антикорупційним законом. Бланкетний характер даної норми вимагає звернення до Антикорупційного закону Естонії [21], з метою проведення правильної кримінально-правової кваліфікації. Даний закон передбачає заходи антикорупційного характеру та встановлює відповідальність за кримінальні проступки, а саме: використання службового становища, державних ресурсів, впливу чи внутрішньої інформації СО з метою особистої вигоди; порушення вимог щодо повідомлення про корупцію; умисне порушення процедурних обмежень, які передбачені даним законом; зазначення неправдивої

інформації у декларації. Лише за умови істотного характеру даних порушень, що є оціночним поняттям, дані діяння слід кваліфікувати за § 300¹ КК Естонії. Схожим шляхом пішов український законодавець, прийнявши Закон України «Про запобігання корупції» [179]. Тому, в процесі реформування кримінально-правової сфери, остаточного запровадження та корегування положень інституту кримінальних проступків, досвід таких розвинених країн, як Естонія, є доволі цікавим для українського законодавчого процесу, в тому числі на шляху усунення прогалин, які виникли внаслідок визнання 27 жовтня 2020 року неконституційними положень ст. 366¹ ККУ (декларування недостовірної інформації).

Особливістю Кримінального кодексу Федеративної Республіки Німеччини (далі – КК ФРН) [272], є його направленість на кримінально-правову охорону публічної ССД. Так, відповідно до ч. 2 § 11 КК ФРН, СО є той, хто згідно німецького права є державним службовцем або суддею, перебуває в інших публічно-правових відносинах за посадою, або ж іншим чином призначений виконувати завдання публічного управління в установі або організації, в тому числі, за їх дорученням. І у цьому випадку зауважує Д.І. Крупко, для службових злочинів в КК ФРН характерна велика різноманітність суб'єктів, які не охоплюються жодним родовим поняттям [111], а встановлення ознак даних суб'єктів публічного права потребує звернення до окремих законодавчих та інших актів, які регламентують їх повноваження.

Розділ 30 КК ФРН містить склади кримінально-караних діянь по службі. Окремо німецький законодавець у § 331 КК ФРН встановив кримінальну відповідальність за отримання та вимагання незаконної вигоди СО, суддею або третейським суддею за виконання своїх службових обов'язків. Винятком є випадки, коли для отримання такої вигоди є дозвіл відповідних державних інстанцій. Паралельно із § 331 КК ФРН, у § 332 КК ФРН міститься склад продажності (одержання хабара). Зазначені склади злочинів є суміжними і їх відмінність полягає у єдиній суб'єктивній ознаці – меті вчинення суспільно небезпечного діяння. Так, якщо отримання незаконної вигоди суб'єктом злочину

здійснюється з метою виконання своїх законних повноважень, то одержання хабара суб'єктом здійснюється з метою вчинення діянь, які порушують службові обов'язки або перебувають за межами наданих службових повноважень особи, а отже, є незаконними та такими, що вчиняються не в інтересах державної служби. Безумовно, німецький законодавець врахував підвищену ступінь суспільної небезпечності та передбачив у санкції § 332 КК ФРН більш суворе покарання порівняно із санкцією § 331 КК ФРН. За дані дії передбачено штраф та позбавлення волі, яке, залежно від тяжкості вчиненого, може складати від шести місяців до десяти років. Окрім вказаного, керуючись Розділом «Правові наслідки діяння» суд може позбавити винного права займати публічні посади від двох до п'яти років. [271, с. 139], в якості додаткового покарання.

Аналогічно із зазначеними формами пасивного підкупу, законодавець ФРН криміналізував активні форми підкупу. Так, у § 333 КК ФРН встановлена кримінальна відповідальність за обіцянку та надання незаконної вигоди СО, а у § 334 КК ФРН – за пропозицію підкупу та дачу хабара СО за вчинення діянь, які в майбутньому порушили б службові обов'язки такої особи. Також, у Розділі 30 КК ФРН законодавець згрупував злочини, які в українському законодавстві відносяться до злочинів проти правосуддя, пов'язаних із державною тайною, податками та іншими зборами. Наприклад, § 339 – прийняття неправосудного судового рішення, § 343 – примус до дачі показань, § 344 – переслідування невинного, § 353d розголошення відомостей судових розглядів та інші.

Кримінальний кодекс Французької Республіки (далі – КК Франції) [269], так само, як і німецький кримінальний закон, здійснює кримінально-правову охорону публічної ССД. КК Франції не містить єдиного для кодексу визначення СО і використовує казуїстичне бланкетне описання ознак суб'єктів окремих злочинів у сфері публічного управління. У кодексі окремо виділено кримінальні правопорушення службового обов'язку, до яких належать пасивна корупція, незаконне одержання вигоди та незаконне стягнення грошових сум [266, с. 214].

КК Франції має складну структуру, містить розділи, які поділені на глави, які складаються з відділів, в яких сформовані параграфи та статті. Так, Розділ III

«Про посягання на державну владу» містить Главу II «Про посягання на державне управління, які вчиняються особами, які виконують публічні функції». Відділ 1 зазначеної глави у ст. 432¹ містить формальний склад зловживання владою особою, яка наділена публічною владою в період виконання своїх повноважень, яке направлене на протидію виконання норм законодавства. Ст. 432² містить матеріальний склад цього ж злочину та передбачає настання суспільно небезпечного результату від такого зловживання владою. Відділ 2 зазначеної глави містить склади зловживання публічною владою, яке вчиняється проти приватних осіб: § 1 – про посягання на індивідуальну свободу, § 2 – дискримінація, § 3 – порушення недоторканості житла, § 4 – порушення права на кореспонденцію, а відділ 3 містить щодо порушення обов'язку чесності та поділений на параграфи: § 1 – про порушення правил стягнення грошових сум, § 1 – про пасивну корупцію, § 3 – про незаконне отримання вигоди. Слід зазначити, що КК Франції, як і ККУ, передбачає можливість розширювального тлумачення поняття неправомірної вигоди, а саме відносить до даної кримінально-правової категорії: підношення, обіцянки, подарунки, презенти або інші переваги, виводячи її за рамки матеріальних предметів.

Окрему увагу французький законодавець приділив спеціальним нормам (ст.ст. 435²-435³ КК Франції) у яких визнав кримінально караними форми активного підкупу функціонерів (службових осіб) європейський співтовариств, держав-членів Європейського Союзу та його інституцій, інших міжнародних організацій, а також, іноземних СО, за вчинення ними певних дій або утримання від дій, які входять у коло їх повноважень. Зазначені кримінально-правові положення є однією із гарантій виконання Конвенції про боротьбу з корупцією, яка зачіпає службових осіб Європейських Співтовариств або держав-членів Європейського Союзу від 26 травня 1997 року, та Конвенції про боротьбу з корупцією іноземних державних службовців в міжнародних комерційних операціях від 17 грудня 1997 року. Згадування зазначених міжнародно-правих актів у кримінальному законодавстві обумовлено їх значимістю та пріоритетом норм міжнародного права над нормами національного права Франції.

Характерною рисою Кримінального кодексу Голландії (далі – КК Голландії) [263] є формування складів зловживання за посадою та злочинної бездіяльності для керівників міністерств та службовців правоохоронної сфери, які голландський законодавець закріпив у розділі XXVIII Особливої частини, як формальних, що пов'язано, в першу чергу, із важливістю функцій, які виконують дані суб'єкти та тим фактом, що у будь-якому разі такі їх злочинні дії несуть за собою негативні юридичні наслідки. Цікавим видається спосіб формування у ст. 359 КК Голландії складу привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, через конструкцію заволодіння «майном, яке знаходилося під контролем у викрадача», яка доволі схожа із виконанням адміністративно-господарських функцій щодо майна, як предмета кримінального правопорушення. Як і у більшості проаналізованих кодексів, КК Голландії визнає склад хабарництва усіченим, а злочин закінченим вже з моменту прийняття «пропозиції дару», при цьому диференціюючи відповідальність в залежності від факту дотримання або порушення СО службових обов'язків за одержання хабара (ст.ст. 362-363 КК Голландії).

Законодавець Швеції у Главі 20 Кримінального кодексу використав схожий до голландського спосіб конструювання кримінально-правових норм. В цьому законі серед кваліфікуючих ознак злочинів у ССД не містяться тяжкі наслідки, як це передбачено у ККУ [262, с. 166-172]. Ст. 1 зазначеної глави передбачає кримінальну відповідальність за зловживання службовим становищем особою, яка в ході виконання державних повноважень, шляхом дії або бездіяльності, умисно або з необережності не виконала свої службові обов'язки. Проте, з огляду на вказану конструкцію складу зловживання повноваженнями, виникає питання щодо ускладнення процесу розмежування самого зловживання та недбалості на практиці. Крім того, згідно з приміткою до статті, з урахуванням повноважень особи, характеру її посади та інших обставин, діяння може бути визнано малозначним та не тягти за собою покарання. Позиція щодо малозначності у цьому випадку є доволі доречною, у зв'язку з тим, що суспільна небезпечність без урахування законодавцем характеру та тяжкості наслідків зловживання, має

визначатись через категорії повноважень особи та важливості питань, які перебувають у її віданні за займаною посадою. Схожим шляхом пішов законодавець Швейцарії, встановивши у ст. 312 Розділу 18 «Злочинні діяння проти службових та професійних обов'язків» КК Швейцарії [265, с. 273] відповідальність за зловживанням службовими повноваженнями або владою членами виборчого органу або чиновниками, з метою отримання для себе чи іншої особи незаконної вигоди або спричинення шкоди. Як бачимо, законодавець пов'язує суспільну небезпечність діяння з фактом зловживання повноваженнями, незалежно від спричинення реальних суспільно небезпечних наслідків, що на нашу думку суттєво збільшує можливості кримінально-правової репресії у ССД. При цьому, у Розділі 12 «Хабарництво» КК Швейцарії законодавець розширив зміст визначення СО, включивши до нього приватних осіб, які на окремих підставах виконують державні та суспільні завдання.

Рисою, яка є спільною для ККУ та КК Болгарії [268], є групування суміжних складів службових злочинів у різних структурних підрозділах Особливих частин щодо військової (оборонної) та загальної службової сфер, чим забезпечується детальна кримінально-правова охорона специфічних суспільних відносин у сфері забезпечення обороноздатності та військової служби. Крім того, категорію злочинів пов'язаних із одержанням та наданням хабара виокремлено в окремий розділ [267, с. 108]. Ст. 282 КК Болгарії передбачає кримінальну відповідальність СО за порушення чи не виконання своїх службових обов'язків, або перевищення влади чи повноважень, з метою придбання для себе або інших осіб майнові блага або спричинення іншій особі шкоди, якщо даними діями створена можливість настання шкідливих наслідків. Кваліфікуючими ознаками даного злочину законодавець встановив істотні шкідливі наслідки, особливо тяжкі наслідки, зловживання, пов'язане з обігом наркотичних засобів. Ст. 305 КК Болгарії встановлює відповідальність посередника при дачі та отриманні хабара, за відсутності у його діях складу іншого злочину.

Має свою специфіку і порядок кримінально-правової охорони суспільних відносин у ССД у країнах Азії. Цікавим для аналізу є Кримінальний кодекс

Китайської Народної Республіки (далі – КК КНР) [264], який безумовно під час свого формування зазнав впливу європейських та пострадянських держав.

Даний нормативно-правовий акт містить окрему Главу 8, в якій регламентовано злочинність і караність корупції та хабарництва, які є окремими кримінально-правовими категоріями. Так, ст. 382 КК КНР є дефінітивною нормою та закріплює поняття корупції, як привласнення, крадіжку, шахрайство або незаконне заволодіння іншими способами громадським майном державними службовцями з використанням своїх службових переваг. При цьому, суб'єктами корупції, крім державних службовців, є приватні особи, які в ході господарської діяльності використовують державне майно. Окремо ст. 383 КК КНР встановлює покарання за корупцію в залежності від розміру майна, співучасті у злочині та інших обтяжуючих обставин. Під хабарництвом у ст. 385 КК КНР розуміє незаконне прохання та отримання майна або вигоди від третіх осіб державними службовцями, з використання свого службового становища. Також, китайський законодавець визнає злочинними використання казенних коштів не за призначенням (ст. 384), дачу хабара державному службовцю (ст. 389), посередництво при дачі хабара при обтяжуючих обставинах (ст. 392), незаконне збагачення (ст. 395) і встановлює міру покарання за їх вчинення в залежності від розміру отриманого майна або іншої вигоди. Окремо слід відмітити формулювання диспозиції ст. 395 КК КНР, яка відповідає положенням інших законодавчих актів КНР та відповідно до якої: державні службовці, вартість майна яких або витрати яких помітно перевищують розмір законних доходів, і дане перевищення складає значну суму, можуть бути зобов'язані вказати джерело даних доходів. У разі неможливості підтвердження законності даних доходів, сума, яка складає різницю, вважається незаконно отриманою.

Окремо у Главі 9 китайський законодавець встановив кримінальну відповідальність за злочини проти інтересів державної служби, які не пов'язані із корупційними проявами. Ст. 397 КК КНР передбачає загальний склад зловживання службовими повноваженнями чи недбалого ставлення до службових обов'язків. У ст.ст. 402-419 КК КНР передбачені спеціальні бланкетні норми

службових зловживань та недбалого ставлення до службових обов'язків для окремих категорій державних службовців (працівники податкових та митних органів, лісової промисловості, санітарних органів, контрольних та наглядових інстанцій). Характерним для диспозицій даних статей є їх казуїстичний та бланкетний характер, а також матеріальний характер складів злочинів, які у них закріплені, у зв'язку із встановленням значної шкоди в якості суспільно небезпечного наслідку.

Підсумовуючи вищенаведене, констатуємо, що застосування порівняльно-правового методу в ході дослідження зарубіжного досвіду та інших наукових методів, таких як формально-логічний, моделювання, дозволило виявити важливі особливості регламентування кримінальної відповідальності у ССД, запозичення яких є актуальним питанням для українського кримінального права.

Характерною особливістю кримінальних законів країн центральної і західної Європи є їх орієнтування на переважну охорону публічної ССД та залишення без належної уваги сфери приватних юридичних осіб. Усталеною є позиція щодо конструювання трьох базових складів службових злочинів, а саме – зловживання повноваженнями, їх перевищення та недбалого ставлення до них. Хоча, вважаємо, що перевищення службових повноважень є невід'ємною частиною зловживання ними та не має розглядатись окремо, як базовий злочин. При цьому окремі законодавці формують дані склади, як формальні, значно розширюючи межі кримінально-правової репресії. Крім того, у деяких кодексах акцентовано увагу на кримінально-караній бездіяльності СО.

Синтезуючи викладені положення, пропонуємо зупинитись на окремих законодавчих конструкціях, які викликають науковий інтерес у дослідника. Вважаємо, що формулювання складу зловживання владою та повноваженнями СО формальним без передбачення суспільно небезпечних наслідків від даного діяння є порушенням основних принципів та підстав криміналізації, що призводить до суттєвого розширення сфери кримінальної репресії, в тому числі до можливості притягнення СО до кримінальної відповідальності за правопорушення, які не характеризуються суспільною небезпечністю та відносяться до категорії

адміністративних та дисциплінарних проступків. Одним із вирішень даної проблеми є закріплення в законодавстві окремих зарубіжних держав, на ряду з формальним складом зловживання службовими повноваженнями, оціночної категорії щодо малозначності даного діяння, у разі відсутності реальних суспільно небезпечних наслідків, хоча і це має наслідком розширення дискреційних повноважень владних суб'єктів кримінального процесу. В даному контексті, підтримуємо наукову позицію О.А. Гритенко щодо впливу актів судового тлумачення на регулювання кримінально-правових відносин в умовах сьогодення, конкретизацію кримінально-правових норм у випадках нечіткості законодавчих формулювань тощо [55, с. 61] .

Деякі кримінальні кодекси європейських країн містять спеціальні статті, які закріплюють відповідальність за бездіяльність СО. Щодо актуалізації даного питання та створення відповідної норми в ККУ, маємо наступну думку. При встановленні факту протиправності бездіяльності СО має значення правильна оцінка всіх ознак можливого правопорушення. Якщо характеризувати бездіяльність як протиправну, необхідно встановити: а) всі ознаки, які характеризують особу як службову; б) ознаки об'єктивної сторони щодо факту бездіяльності, а також, наявності у особи окремих обов'язків, які особа не виконала, але повинна була та мала можливість виконати в силу наданих їй повноважень; в) наявність певних наслідків такої бездіяльності. У разі встановлення істотної шкоди або тяжких наслідків від такої бездіяльності та причинно-наслідкового зв'язку між ними, можливо вести мову про наявність ознак складу злочину у діянні СО, а тому, з метою надання повної правової оцінки та проведення правильної кваліфікації діяння особи, необхідно повністю встановити ознаки, які характеризують суб'єктивну сторону складу правопорушення, а саме – форму вини, мету і мотив бездіяльності особи, що дозволить, в тому числі, провести розмежування суміжних злочинів.

Вважаємо, що на сьогоднішній день ККУ містить достатній перелік необхідних для практики статей, за допомогою яких є можливим проведення кримінально-правової кваліфікації бездіяльності СО. Зокрема, це зловживання

владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ), зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ ККУ), службова недбалість (ст. 367 ККУ), бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей (ст. 365³ ККУ), як новела кодексу, та їх спеціальні склади, передбачені у розділах Особливої частини, а питання їх розмежування переважно залежить від встановлення форми вини, мети та мотиву бездіяльності винної особи.

Окремо слід наголосити на наявності спеціальних норм щодо кримінально-каранної бездіяльності військових СО, наявність яких, на нашу думку, є доцільним та практично необхідним. Так, ККУ у Розділі XIX «Військові кримінальні правопорушення» передбачає відповідальність за недбале ставлення до військової служби (ст. 425 ККУ), як спеціальний вид службової недбалості, та бездіяльність військової влади (ст. 426 ККУ), як спеціальний вид службового зловживання, який полягає в умисному невжитті належних заходів щодо протидії кримінальним правопорушенням у військовій сфері та інших умисних проявах невиконання військовою СО своїх обов'язків. З огляду на сформовані диспозиції, існування вказаних статей обумовлено специфікою та підвищеною суспільною важливістю основного безпосереднього об'єкту даних злочинів – суспільні відносини у сфері несення військової служби, в тому числі з передбаченням особливо кваліфікуючих ознак даних злочинів у вигляді їх вчинення в умовах особливого періоду, воєнного стану або в бойовій обстановці.

Щодо питання регулювання кримінальної відповідальності посередника у корупційних діях, пов'язаних з пропонування, обіцянням, наданням, прийняттям пропозиції або обіцянки, та одержанням неправомірної вигоди (хабарництво), то окремі держави його вирішують шляхом закріплення окремої статті із складом посередництва у хабарництві, який в загальному вигляді полягає у безпосередній передачі неправомірної вигоди за дорученням особи, яка її надає або одержує. Проте, рішення щодо доцільності наявності такої статті в законодавстві, в тому числі українському, має вирішуватись з урахуванням формування складів

пасивного та активного підкупу, а також особливостей регламентованих конструкцій видів співучасників злочину у Загальній частині Кримінального Закону, чому приділена увага у підрозділі 2.2 даної роботи.

Таким, що заслуговує на увагу та подальший аналіз, з метою впровадження у діюче кримінальне законодавство України, є конструювання кваліфікуючої ознаки підкупу СО – вчинення завідомо незаконних дій або бездіяльності за такий підкуп. Безумовно факт вчинення законних дій, які входять до повноважень СО, що має наслідком отримання неправомірної вигоди за такі дії, є злочинним актом і полягає у неправомірному збагаченні такої особи. Проте, вважаємо більш суспільно небезпечним факт отримання чи схиляння до отримання неправомірної вигоди СО за вчинення дій або бездіяльності, які порушують діюче законодавство та, як правило, перебувають за межами службових повноважень такої особи, що обумовлено подвійним порушенням норм діючого законодавства [5, с. 15].

Продовжуючи дослідження окремих напрямків протидії порушенням, пов'язаним з корупцією, з урахуванням європейського досвіду та акцентів на превентивних заходах, а також теперішніх показників даного явища в Україні, не можемо повністю погодитись із Рішенням КСУ від 27 жовтня 2020 року [205] щодо визнання неконституційними положення ст. 366¹ ККУ, яка передбачала кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації, аналог якої передбачений в КК багатьох країн Європейського Союзу. Так, основними аргументами більшості суддів Великої палати КСУ стосовно неконституційності ст. 366¹ ККУ були наступні: невідповідність покарання вчиненому злочину; сумнівна пропорційність та обґрунтованість обмеження конституційних прав та свобод особи; недостатній для криміналізації характер і ступінь суспільної шкоди, що є підставою для застосування інших видів юридичної відповідальності; нечіткість юридичних конструкцій; неоднозначне визначення кола суб'єктів злочину.

Частково погоджуючись з твердженням щодо невідповідності зазначених у санкції ст. 366¹ ККУ покарань ознакам правопорушення, передбаченого

диспозицією, не можемо підтримати всі інші аргументи, зазначені у вказаному рішенні КСУ з огляду на наступне.

Відповідно до п. 3 ч. 5 Розділу XIII (Прикінцеві положення) Закону України «Про запобігання корупції» [179], було криміналізовано окремі його порушення та доповнено Розділ XVII ККУ новелою – ст. 366¹ «Декларування недостовірної інформації», диспозиція якої зі змінами відповідно до Законів України № 1022-VIII від 15 березня 2016 року [172], № 1774-VIII від 06 грудня 2016 року [173], мала наступний вигляд: «Подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації».

Зазначимо, що з самого початку дана стаття почала виконувати важливу превентивну функцію щодо запобігання порушенням у сфері фінансового контролю та установленого порядку подання декларацій, як безпосереднього об'єкта даного правопорушення [6, с. 82]. Відповідно до офіційних статистичних даних, які було синтезовано та опубліковано Офісом Генерального прокурора на відомчому веб-сайті [229], у 2017 році було обліковано 1134 кримінальних проваджень даної категорії, з яких у 211 провадженнях особам було повідомлено про підозру, а 160 обвинувальних актів було скеровано до суду; аналогічно у 2018 році: обліковано – 1541 провадження, повідомлень про підозру – 618, обвинувальних актів до суду – 525; і у 2019 році: обліковано 1118 проваджень, повідомлень про підозру – 416, обвинувальних актів до суду – 375. Таким чином, окрім загальної превентивної функції, ст. 366¹ ККУ займала місце вагомому кримінально-правового інструменту охорони одних з найбільш пріоритетних суспільних відносин у сфері протидії та запобігання корупції.

Щодо зазначених КСУ нечіткості юридичних конструкцій та неоднозначного визначення коло суб'єктів злочину, то з урахуванням бланкетного характеру диспозиції ст. 366¹ ККУ, використання положень Закону України «Про запобігання корупції» та офіційних роз'яснень НАЗК дозволяло

вирішити всі практичні питання щодо застосування даної статті. Зокрема, вказані акти визначають: вичерпний перелік суб'єктів декларування – осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (спеціально-конкретний суб'єкт); обов'язкові випадки та порядок подачі відповідних типів декларацій та їх змістовну частину. В ході написання даної роботи, у зв'язку з відсутністю нормативного визначення предмета даного правопорушення, нами пропонувалося визначати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як офіційний електронний документ, який підтверджує певні юридичні факти, складається за встановленою НАЗК формою, подається особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (суб'єктом декларування), та містить передбачені Законом зафіксовані за допомогою технічних засобів на офіційному веб-сайті НАЗК відомості щодо суб'єкта декларування та членів його сім'ї [7, с. 130].

Стосовно інших видів юридичної відповідальності за порушення у сфері фінансового контролю, то відповідно до ч. 2 примітки до ст. 366¹ ККУ, кримінально протиправним було декларування недостовірної інформації, за умови, що вартісна оцінка не задекларованого об'єкта відрізнялась від достовірної на суму понад 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Даний критерій був підставою для розмежування ст. 366¹ ККУ та ч. 4 ст. 172⁶ КУпАП «Порушення вимог фінансового контролю», відповідальність за якою наступала за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Таким чином, з урахуванням припинення дії ст. 366¹ ККУ, на теперішній час існує прогалина у сфері забезпечення дієвого фінансового контролю, яка на нашу думку, має бути якнайшвидше вирішена в призмі формування інституту кримінальних проступків.

Вважаємо, що саме вказана нижня межа вартості умисно не задекларованого об'єкта – 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб (станом на 1 січня 2020 року – 525,500 гривень), і вказувала на наявність

суспільної небезпеки даного кримінального правопорушення, в якості матеріальної ознаки, відрізняючи його від інших видів правопорушень (дисциплінарних, адміністративних).

Паралельно з цим, погоджуємось з вказаним рішенням КСУ стосовно того, що такі покарання, як громадські роботи та позбавлення волі є не пропорційними характеру та ступеню суспільної небезпеки декларування недостовірної інформації. Погіршило дану ситуацію прийняття 2 жовтня 2019 року Закону [175], яким було включено ст. 366¹ ККУ до переліку примітки ст. 45 ККУ, як повноцінного корупційного злочину з усіма негативними наслідками для призначення покарання за нього. При цьому, законодавцем повністю не було враховано, що даний злочин не містив всіх нормативних ознак корупції, лише опосередковано був пов'язаний із використання службових повноважень і не мав прямого відношення до протиправних дій з неправомірною вигодою.

В ході дослідження було проаналізовано 50 вироків, які було ухвалено з моменту криміналізації даного діяння до моменту набуття статусу корупційного. Так, враховуючи альтернативний вид санкції аналізованої статті, судами було застосовано наступні форми кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації: а) громадські роботи – 62% випадків; б) штраф – 18% випадків; в) позбавлення волі на певний строк з подальшим звільнення від відбування покарання з випробуванням – 20% випадків. Крім того, у всіх випадків ухвалення обвинувальних вироків, суди призначали винним особам додаткове обов'язкове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а у 24% випадків було застосовано амністію. Слід акцентувати увагу на тому, що результатом допущених в ході досудових розслідувань помилок та неправильної правової оцінки фактичних обставин стало п'ять виправдувальних вироків. У всіх інших випадках направлення до суду обвинувальних актів за ст. 366¹ ККУ, судами були постановлені ухвали про звільнення осіб від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45 ККУ (у зв'язку з дійовим каяттям) або на підставі ст. 48 ККУ (у зв'язку із зміною

обстановки), за умови подання відповідних декларацій вже на стадії судового розгляду.

Підсумовуючи наведене, констатуємо, що прийнявши 27 жовтня 2020 року вказане рішенням, КСУ створив ситуацію законодавчої неврегульованості щодо повноцінної охорони сфери фінансового контролю. Висуваємо думку, що окремі факти ухилення від фінансового контролю суб'єктів декларування носять суспільно небезпечний характер, опосередковано пов'язані із службовим зловживанням та мають нести за собою наслідки у вигляді можливої реалізації форм кримінальної відповідальності. Віднесення таких діянь до категорії злочинів, а тим паче корупційних, є проявом надмірності кримінальних заборон. В свою чергу, абсолютно виваженим та практично доцільним є рішення, яке повністю відповідатиме підставам та принципам криміналізації, щодо повторного формування у Розділі XVII ККУ в якості кримінального проступку складу умисного ухилення від фінансового контролю об'єктів декларування, вартість яких завідомо перевищує півмільйона гривень. Вважаємо, що формами такого ухилення мають бути подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України "Про запобігання корупції", або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації без поважної причини. Формою реалізації кримінальної відповідальності за дане правопорушення мають слугувати штраф від двох тисяч п'ятисот до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з альтернативним додатковим покаранням у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Наявність кримінальної заборони вказаних суспільно небезпечних форм порушень у сфері фінансового контролю дозволить здійснювати кримінально-правову охорону даного об'єкта, а також диференціювати відповідальність та індивідуалізувати покарання винних осіб в залежності від конкретних фактичних обставин.

Таким чином, положення, викладені у даному підрозділі, потребують подальшого детального вивчення та використання в ході кримінально-правової характеристики та аналізу окремих службових кримінальних правопорушень, які передбачено в Особливій частині ККУ, із застосуванням догматичного методологічного інструментарію.

Висновки до розділу 1

Дослідивши теоретичні, історичні, соціальні та міжнародно-правові аспекти кримінально-правової охорони ССД, можемо зробити наступні висновки.

Кримінально-правовий інститут службових правопорушень, є вагомим структурним елементом кримінального права, як України, так і всієї міжнародної спільноти. Даний інститут становить систему норм, які встановлюють кримінальну протиправність і караність окремих суспільно небезпечних діянь СО, та підлягає дослідженню з використанням сукупності наукових методів, таких, як історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний, статистичний, індукція, дедукція, аналіз, синтез, моделювання та інших філософських, загальнонаукових і спеціальних методів.

Системно-структурний аналіз підстав криміналізації злочинних діянь СО щодо їх суспільної небезпечності, поширеності та динаміки дозволяє стверджувати, що переважна більшість таких діянь повинна підлягати впливу кримінально-правовими заходами з урахуванням можливостей механізму кримінальної юстиції. Вказана позиція підтверджується багатовіковим історичним досвідом правотворчості та правозастосування протягом всіх етапів розвитку кримінального законодавства на території України, починаючи з часів Київської Русі та по сьогоднішній день.

Результативними досягненнями такого розвитку є: створення спеціального розділу у єдиному кодифікованому акті, направленого на кримінально-правову охорону ССД; закріплення загального визначення СО, з обмеженням функціональної складової діяльності таких осіб представницько-управлінськими, організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями; виділення службової сфери приватних юридичних осіб на рівні з публічно-правовою сферою; вироблення і конструювання найбільш оптимальних та дієвих кримінально-правових норм, які визначають ознаки складів службових правопорушень.

Догматичний аналіз кримінально-правових норм, як міжнародно-правового рівня, так і національних законів різних держав, має результатом висновки щодо

наявності двох базових форм суспільно небезпечної поведінки СО – зловживання службовими повноваженнями (з урахуванням їх перевищення) та недбалого ставлення до них, які мають конструюватися, як матеріальні склади злочинів. Вважаємо, що всі інші злочинні діяння, які передбачені у кримінальних законах та пов'язанні із ССД, є спеціальними різновидами зазначених основних форм, в тому числі і перевищення службових повноважень, яке є невід'ємною частиною зловживання ними.

Важливими аспектами при конструюванні кримінально-правових норм відносно злочинів, пов'язаних із зловживанням службовими повноваженнями, є врахування доктринальних підстав та принципів криміналізації, практики правозастосування та потреб суспільного життя. Вважаємо правильною є побудова загальних диспозицій даних норм, які при цьому мають характеризуватися повнотою розкриття ознак складу злочину та бланкетністю, що дозволить надати правильну та повну кримінально-правову кваліфікацію шляхом звернення до окремих більш детальних нормативно-правових актів. Недоліками даного процесу є створення казуїстичних норм та, як наслідок, перевантаження кримінального закону великою кількістю статей, що є характерним, наприклад, для Кримінального кодексу КНР. Крім того, з метою недопущення ситуацій щодо складності або неможливості доказування окремих ознак складів кримінальних правопорушень, при конструюванні матеріальних та процесуальних норм, необхідно враховувати їх взаємозалежність при правозастосуванні. Прикладом такої законодавчої прогалини слугує ситуація щодо неможливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні нетяжких форм активного та пасивного підкупів, які є основними способами їх доказування.

Також, негативним проявом криміналізації є надмірність недоцільних кримінальних заборон. Таким прикладом виступає склад незаконного збагачення, який на сьогоднішній день існує паралельно із дієвими цивільно-процесуальними процедурами визнання необґрунтованими активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та їх стягнення в дохід держави. Одночасно виокремлюємо помилки у законотворчій техніці щодо

конструювання складу декларування недостовірної інформації (ст. 366¹ ККУ), які в результаті призвели до визнання даної статті неконституційною у жовтні 2020 року та виникнення неврегульованості (прогалини) у сфері забезпечення дієвості антикорупційного законодавства та превентивної діяльності даного напрямку. Вважаємо, що вказана прогалина має бути вирішена, шляхом повторної криміналізації окремих форм суспільно небезпечного ухилення від фінансового контролю, з урахуванням запропонованих змін.

Щодо питання існування на теперішній час окремої статті, яка б передбачала кримінальну відповідальність посередника у корупційних діях, вважаємо, що воно підлягає вирішенню з урахуванням сформованих складів пасивного та активного підкупу, а також особливостей конструкцій видів співучасників кримінального правопорушення. А звернення до порядку конструювання кваліфікуючих ознак даних складів у багатьох зарубіжних країнах, дозволило виявити доцільність впровадження у діюче кримінальне законодавство України кваліфікуючої ознаки активного та пасивного підкупу СО у вигляді вчинення завідомо незаконних дій або бездіяльності за такий підкуп. Зазначені питання додаткового проаналізовано в подальших розділах даної роботи.

Таким чином, враховуючи динамічний розвиток суспільних відносин, зміни у соціально-економічній та політичній площинах, мобільний, інституційний та латентний характер службової злочинності, кримінальне законодавство потребує постійного перегляду та оновлення, з метою найбільш результативного виконання завдань, які перед ним поставлені.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

2.1. Характеристика об'єктів злочинних посягань службових осіб

Встановлення об'єктів кримінальних правопорушень, з'ясування їх змісту та різновидів є одним з основних питань доктрини кримінального права та практики застосування галузевого законодавства. Правильне визначення таких об'єктів дозволяє розкрити соціальну сутність правопорушення, обрати його місце в системі норм та інститутів кримінального права, провести правильну правову кваліфікацію суспільно небезпечного діяння та розмежувати суміжні правопорушення. Категорія об'єкта, як одна із системо утворюючих ознак складу правопорушення, є доволі дослідженою наукою кримінального права. Тому, не вдаючись у детальне вивчення дискусійних концепцій Загальної частини доктрини, зупинимось на окремих їх положеннях, які необхідні для виконання поставлених у роботі завдань.

В доктрині ще з радянських часів сформовано кілька розумінь щодо сутності об'єкта злочину. Так, наприклад, І.Я. Козаченко [274], Г.П. Новоселов [154, с. 60] у своїх працях стверджують, що об'єктом злочину виступають люди, як окремі фізичні особи, їх об'єднання або суспільство. С.Б. Гавриш [49, с. 49] та А.В. Наумов [149, с. 306] під об'єктом розуміють правові блага, такі, як життя, здоров'я, майно тощо. Ряд авторів, таких як П.С. Матишевський [127], Т.І. Присяжнюк [165], В.Є. Фесенко [282], П.П. Андрушко [19] розвинули теорію соціальних цінностей, які охороняються кримінальним законом. Об'єднуючим дані позиції є визначення об'єкту, представлене вченими Одеського державного університету внутрішніх справ, в якості охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, що включають людські, суспільні або державні цінності,

життєві інтереси та блага, яким внаслідок вчинення злочину спричиняється або може бути спричинена шкода [106, с. 107].

Зважаючи на зазначенні визначення, а також на наявність інших теоретичних концепцій щодо об'єкта злочину, які безумовно характеризуються науковим інтересом, вважаємо, що найбільш вдалою та універсальною є позиція щодо визначення об'єкту злочину в якості суспільних відносин. Вказана теорія була детально розвинена ще за радянських часів у працях таких авторитетних вчених, як А.А. Піонтковський [159], В.М. Кудрявцев [112], Б.С. Нікіфоров [151], М.Й. Коржанський [93], В.К. Глістін [50], а також знайшла свою підтримку у працях сучасних представників науки таких, як Є.Л. Стрельцов [234], В.Я. Тацій [244], Н.А. Мирошніченко [130], М.І. Мельник [101], В.О. Меркулова [128], В.В. Сухонос [237], О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк [65] та багатьох інших. Отже, вважаємо, що об'єктом складу кримінального правопорушення є найбільш важливі суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального законодавства, та на спричинення шкоди яким направлено суспільно небезпечне діяння, у разі його вчинення.

В юридичних джерелах загальноприйнятою є вертикальна та горизонтальна класифікація об'єктів злочину. Щодо вертикальної, то розрізняють загальний, родовий (іноді його називають груповим або спеціальним) та безпосередній об'єкти. У деяких джерелах висувається ідея щодо виділення в класифікаційному ряді ще й видового об'єкта [295, с. 237].

Надаючи визначення загального об'єкта, М.І. Бажанов зазначив, що ним є сукупність усіх суспільних відносин, що поставлені під охорону чинного закону про кримінальну відповідальність [25]. На кожен конкретний момент суспільного розвитку даний об'єкт є стабільним, однак, в руслі кримінально-правової політики держави (криміналізація, декриміналізація), обсяг охоронюваних законом суспільних відносин стає вужчим або, навпаки, ширшим. Загальний об'єкт кримінально-правової охорони визначений в ч. 1 ст. 1 ККУ за допомогою завдань, які поставлені перед кодексом, та охоплює всі суспільні відносини у

сфері правового забезпечення охорони прав і свобод людини, власності, громадського порядку і безпеки та інші об'єкти.

Якщо синтезувати усталені доктринальні розробки обраної концепції різних авторів [102, с. 105; 219, с. 40; 104, с. 53; 283, с. 72], то під родовим об'єктом слід розуміти однорідну групу суспільних відносин, які характеризуються схожістю своїх соціальних, політичних, економічних, правових та інших властивостей. Вказана однорідність має наслідком кримінально-правову охорону родового об'єкту єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм, які, як правило, об'єднуються у статтях окремих розділів Особливої частини кримінального законодавства. А, виділяючи видовий об'єкт правопорушення, мають на увазі вужчу групу тотожних суспільних відносин, які видається можливим виділити у структурі об'ємного родового об'єкта за окремими об'єктивними або суб'єктивними ознаками.

Окремі склади кримінальних правопорушень, які об'єднано на підставі спільності родового об'єкта, характеризуються своїми безпосередніми об'єктами, встановлення яких має вирішальне значення для проведення правильної кримінально-правової кваліфікації діяння. Для цілей даної роботи, пропонуємо розуміти під безпосереднім об'єктом – конкретні суспільні відносини, що охороняються окремою нормою кримінального законодавства та на які направлено посягання суспільно небезпечного діяння, ознаки якого відповідають ознакам складу кримінального правопорушення, що закріплені у даній нормі. Інакше кажучи – це об'єкт окремого конкретного кримінально-караного діяння.

Горизонтальна класифікація стосується безпосередніх об'єктів та передбачає існування основного безпосереднього об'єкта правопорушення та додаткових, які діляться на обов'язкові та факультативні, та в своїй сукупності визначають сутність правопорушення. Основним безпосереднім об'єктом виступають суспільні відносини, які є частиною родового об'єкта і яким спричиняється найбільша шкода від злочинного посягання. Додаткові безпосередні об'єкти – це ті суспільні відносини, яким заподіюється шкода сумісно із основним об'єктом, але в меншому обсязі. Додаткові об'єкти

поділяються на обов'язкові, які конструктивно завжди існують, як обов'язковий елемент складу, та факультативні, наявність яких зумовлено конкретними обставинами посягання.

Характеризуючи об'єкти злочинів СО з використанням вищезазначених загальнотеоретичних положень, слід першочергово умовно розподілити дані об'єкти на дві взаємопов'язані групи: ті, що охороняються нормами окремого спеціального структурного розділу Особливої частини ККУ – Розділом XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг», та ті, що охороняються нормами інших розділів Особливої частини ККУ, статті яких містять (особливо) кваліфікуючі ознаки пов'язані із вчиненням злочину СО.

Родовий об'єкт, тобто структурно-об'єднуючий критерій всіх правопорушень Розділу XVII ККУ, є подвійним, у зв'язку з тим, що законодавець передбачив кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні діяння у двох різних сферах діяльності щодо двох груп суб'єктів, які законодавчо та практично не можуть бути об'єднані в одну кримінально-правову категорію. Подвійність родового об'єкта XVII Розділу ККУ вбачається із самої назви даного розділу, а тому, родовим об'єктом даного розділу є суспільні відносини у сферах службової та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг, яка не підлягає дослідженню у даній роботі. В свою чергу, не має необхідності у розділенні на два структурних елементи Особливої частини ККУ зазначених сфер діяльності, а їх єдність пов'язана із схожістю окремих ознак їх складів.

Доктринальне визначення родового об'єкта службових злочинів ще за радянських часів було та залишається на сьогодні дискусійним питанням. Так, в період становлення та розвитку радянської науки, С.В. Познишев називав родовим об'єктом службових злочинів «ідеальне суспільне благо» [161, с. 164]. О.О. Жижиленко розумів під даним поняттям «службовий обов'язок посадової особи» [68, с. 14], О.Н. Трайнін визначав, як «правильну, таку, що відповідає інтересам соціалістичного будівництва, роботу державного та суспільного апарату» [251, с. 26]. О.Я. Свєтлов, у 1978 році наголошував, що родовим

об'єктом протиправних діянь СО стали визнавати «державний апарат» і «державну дисципліну» [218, с. 28]. Але всі дані визначення, розширюючи або навпаки звужуючи аналізовану об'єктивну ознаку, на сьогоднішній день не відповідають реаліям державного і суспільного життя, а тому потребують критичної оцінки та доопрацювання.

Сучасний стан наукових досліджень характеризуються плюралізмом ідей науковців щодо дефініції родового об'єкту злочинів у ССД, які мають як загальні, так і відмінні риси. К.П. Задоя розкриває суть даної ознаки через «суспільні відносини соціального управління, у яких суб'єкти управління реалізують керуючий вплив, що надається їм у результаті особливих процедур, передбачених правовими актами, здійснюється в межах і в спосіб, що передбачені правовими актами, і забезпечується можливістю застосування правових наслідків за ухилення від дії такого впливу» [69, с. 7], що є більш характерним для сфери публічного управління представників влади та не враховує окремі аспекти функціональної складової діяльності СО. Ряд авторів пропонує визнавати родовим об'єктом аналізованих злочинів правильну роботу апаратів органів публічної влади та юридичних осіб всіх форм власності [226, с. 7; 76, с. 13; 138, с. 492; 84, с. 39], хоча слід зауважити, що не всі працівники апаратів юридичних осіб є СО, правильна робота даних апаратів не завжди залежить від реалізації службових повноважень особами, які ними наділені, а службові злочини шкодять не тільки їх правильній роботі, а й повноцінному функціонуванню механізму всього органу або юридичної особи. Інші науковці визначають аналізовану ознаку, як встановлений законодавчими актами порядок реалізації СО своїх повноважень [19, с. 56; 133, с. 367], як суспільні відносини, які забезпечують нормальне функціонування державних органів та юридичних осіб незалежно від форм власності [58, с. 127], як правомірну діяльність вказаних суб'єктів у будь-яких галузях їхньої діяльності та їх авторитет» [144, с. 723], як соціальні цінності, змістове наповнення яких полягає в законній діяльності державного (суспільного) апарату [221, с. 88] тощо.

Проте, зазначенні дефініції, характеризуючись позитивними рисами, потребують детального осмислення, з метою надання найбільш повного та теоретично виваженого визначення родового об'єкту злочинів у ССД. Констатуємо те, що дане визначення щодо злочинів, передбачених ст.ст. 364, 364¹, 364², 365, 365³, 366, 367, 368, 368³, 368⁵, 369, 369², 370 ККУ, залежить від розкриття сутті самого поняття сфери службової діяльності та суспільних відносин, які існують у даній сфері.

Поширеною у загальнотеоретичній юриспруденції є думка щодо існування елементного складу (структури) суспільних відносин, яка була розвинена в кримінальному праві в ході дослідження питань стосовно категорії об'єкта. Так, зазвичай науковці виділяють: суб'єктний склад відносин; предметну складову, що є приводом функціонування відносин; діяльність та зв'язок між суб'єктами, які обумовлені їх правами та обов'язками [243, с.16; 65, с. 148]. Діяльність, як категорія соціальної філософії, полягає у активній взаємодії людини з навколишньою дійсністю, в ході якої людина виступає як суб'єкт, який цілеспрямовано впливає на об'єкт та задовольняє свої потреби [241, с. 170–176]. Тому, якщо характеризувати відносини у ССД, то їх характерними елементами є: СО, як обов'язковий суб'єкт, та інші суб'єкти (за наявності); її службові повноваження (права та обов'язки), регламентовані нормативно-правовими та/або локальними актами, та кореспондуючі права та обов'язки інших суб'єктів (за наявності); специфічна предметна складова, яка полягає у реалізації службових повноважень, тобто використанні прав та виконанні обов'язків, а також, результатах такої діяльності, які знаходять своє відображення в якості конкретних правових наслідків. При цьому, надаючи визначення такому родовому об'єкту, слід акцентувати увагу на властивості однорідності таких відносин, етапів їх виникнення, функціонування та припинення, на будь-якому з яких СО може реалізовувати свої повноваження, а також двох рівнях регламентації таких повноважень – нормативно-правовий та локальний.

Враховуючи викладений елементний склад, пропонуємо визначати під родовим об'єктом злочинів у ССД – однорідні суспільні відносини, які

виникають, функціонують та припиняються у зв'язку з регламентованою нормативно-правовими та/або локальними актами діяльністю щодо реалізації СО наданих їм повноважень [8, с. 216]. Вважаємо, що надане визначення найбільш загальне, що характерно при визначенні родового об'єкта, охоплює поняття ССД, при цьому вбирає елементи управління, регламентованої діяльності, роботи та функціонування, реалізації владних повноважень, дисципліни та інші ознаки, які були зазначені у приведених вище визначеннях науковців.

Аналізуючи склади правопорушень, які закріплені у статтях XVII Розділу ККУ, простежується певна автономність деяких груп норм, що дозволяє виділити окремі видові об'єкти у складі єдиного родового об'єкту даного розділу. Так, видовими об'єктами, виділяють ССД та сферу професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [57, с. 58; 105, с. 393–394]. Частково погоджуючись з даною думкою, виділяємо в якості видових об'єктів XVII Розділу ККУ три групи тотожних суспільних відносин: 1) у сфері публічно-правової службової діяльності у органах влади та юридичних особах публічного права; 2) у сфері службової діяльності в юридичних особах приватного права; 3) у сфері професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг, що не є предметом дослідження даної роботи, так як вона не пов'язана із діяльністю СО. В якості критеріїв для виділення даних трьох груп відносин, як видових об'єктів, пропонуємо вважати різні сфери діяльності та відмінність спеціальних ознак суб'єктів правопорушень.

Приводом для такого поділу видових об'єктів злочинів у ССД стала реалізація ідеї диференціації кримінально-правової охорони служби в публічній та приватній сферах, яка була невдало розпочата Законом України від 11 червня 2009 року [167] шляхом створення окремого Розділу VII-А Особливої частини ККУ із передбаченням у ньому складів злочинів у ССД в юридичних особах приватного права та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, які діяли лише п'ять днів. Остаточна диференціація відповідальності СО публічної та приватної сфери була закріплена Законом України від 07 квітня 2011 року [168], шляхом криміналізації у XVII Розділі ККУ окремих складів

злочинів у приватній сфері (ст.ст. 364¹, 368³ КК України), які за конструкцією подібні до аналогічних у публічній сфері.

На необхідність такої диференціації вказували науковці, ідеї яких також підтримуємо, «...адже природа повноважень і можливостей службовця юридичної особи приватного права є відмінною від аналогічних повноважень особи, що перебуває на публічній (державній чи муніципальній) службі» [150, с. 390]. Відмінністю між розглядуваними групами злочинів є те, що лише посягання з боку публічних службовців призводять до послаблення державної влади напрямку [47, с. 53-54; 294, с.81], в той час, як зловживання СО приватної сфери призводить до значного зниження результатів господарської діяльності юридичних осіб приватного права, в яких реалізують свої повноваження дані особи, що в свою чергу, має ланцюжковий наслідок у вигляді негативного впливу на економічний та інвестиційний клімат в державі.

Отже, наведений розподіл даних двох сфер кримінально-правової охорони базується на специфічній сутності та цільовій направленості функцій публічних та приватних службовців, особливостях і значимості повноважень службових осіб публічного права для належного функціонування держави та місцевого самоврядування. Функції держави завжди соціально значимі і спрямовані на реалізацію громадських інтересів, досягнення загального блага, забезпечення прав і свобод людини. Публічна влада в особі СО виступає однією з ознак держави, як інструменту соціальної організації суспільства. Паралельно з цим, забезпечення цих же сфер державного та суспільного функціонування в значній мірі залежить і від розвитку економіки у приватній сфері – вагомої частини національної економіки, яка напрямку пов'язана з успішною господарською діяльністю суб'єктів, які її реалізують. Враховуючи зазначене, диференціація кримінальної відповідальності СО у зазначених сферах з криміналізацією окремих проявів суспільно небезпечних зловживань є виправдним та виваженим рішенням.

Безпосередні об'єкти окремих злочинів у ССД, які передбачені у XVII Розділі ККУ, прямо пов'язані із родовим та видовими об'єктами даного розділу. Безпосереднім об'єктом всіх даних правопорушень є суспільні відносини

у ССД, які конкретизуються та специфікуються в залежності від конкретного посягання. Наприклад, це можуть бути відносини пов'язанні з правоохоронними структурами, державними закупівлями, морегосподарським комплексом, бюджетною сферою, страховою та банківською діяльністю, функціонуванням підприємств, приватизацією та націоналізацією, та інші, які охоплюють всю структуру управління та господарювання.

Слід звернути увагу на те, що диспозиція ст. 364 ККУ, як загального складу зловживання владою або службовим становищем, містить ознаку вчинення даного діяння «всупереч інтересам служби». Аналогічну ознаку передбачено у складі зловживання повноваженнями службовими особами приватноправової сфери – «всупереч інтересам юридичної особи». Догматичний аналіз зазначених норм дозволяє зробити висновок, що зазначені оціночні ознаки відносяться до об'єктивних і з їх допомогою законодавець конкретизував об'єкт складу зловживання повноваженнями, який зазнає суспільно небезпечного впливу в результаті такого діяння.

В даному контексті не підтримуємо позицію В.Г. Хашева щодо віднесення зазначених ознак до елементу об'єктивної сторони [289, с. 9]. Вважаємо, що відносини, які складаються в ході реалізації та забезпечення інтересів публічної служби або приватних юридичних осіб, прямо пов'язані із ССД та виступають обов'язковими додатковими безпосередніми об'єктами складів аналізованих правопорушень [9, с. 112]. Зміст цієї ознаки полягає в тому, що СО умісно діє всупереч тим цілям та завданням, для досягнення і реалізації яких їй надані повноваження [20, с. 257]. У зв'язку з цим, виникає реальний конфлікт між службовими та особистими інтересами такої особи, що обумовлено її корисливою мотивацією. Висловлена позиція додаткового обґрунтовується при встановленні сутності аналізованих понять, що прямо вказує на їх відношення до об'єкту.

Так, інтереси публічної служби є частиною категорії адміністративного права – публічного інтересу. Публічний інтерес – це інтерес соціальної спільності, що визначається та задовольняється державою. Визнання публічності інтересу здійснюється шляхом його правового (юридичного) забезпечення (фіксації в

нормах і встановленні механізму реалізації) [51, с.32–33]. Тому, інтереси служби, як об'єкт злочину, є оціночним та збірним поняттям, яке є певним ідеалом, який має керувати СО при реалізації функціональної складової її діяльності, шляхом вибору та використання таких легальних способів здійснення своїх повноважень, за допомогою яких буде можливо досягнути дієвого та результативного виконання завдань публічної служби, при найменших витратах ресурсів на їх досягнення. Як правило, інтереси служби для того чи іншого органу публічної влади або юридичної особи державної чи комунальної власності, знаходять своє опосередковане вираження у нормативно-правових та локальних актах через завдання, мету діяльності та функції, які ставляться перед даними суб'єктами.

Під інтересами юридичної особи пропонуємо розуміти – комплекс приватних потреб, забезпечення яких є метою створення та діяльності даної особи. Таке забезпечення втілюється у життя шляхом реалізації правосуб'єктності юридичної особи, що, зокрема, залежить від діяльності її СО, з метою найуспішнішого виконання завдань та цілей, які поставлені перед нею установчими та іншими актами. Основою даного комплексу є потреби юридичної особи, як суб'єкта господарювання взагалі, а також, потреби та приватні інтереси її власників, засновників, керівників, працівників та інших осіб, які мають відношення до її діяльності.

Крім того, від протиправних проявів СО страждають відносини щодо забезпечення авторитету органів публічної влади чи ділової репутації юридичних осіб, в яких вони реалізують свої повноваження. Такий авторитет та репутація, виступаючи додатковими обов'язковими безпосередніми об'єктами, характеризуються рівнем довіри та поваги до органів влади, юридичних осіб та їх СО, а також результатами їх управлінської та господарської діяльності, які зазнають негативного впливу від службових порушень.

Окремі злочини у ССД, в залежності від нормативного формулювання їх ознак, характеризуються наступними додатковими обов'язковими безпосередніми об'єктами:

1) для злочинів, передбачених ст.ст. 364, 364¹, 368, 368³, 368⁵, 369, 369², 370 ККУ, це відносини у сфері запобігання корупції, у зв'язку з тим, що результатом вчинення даних злочинів є порушення системи запобігання та протидії даному явищу, а саме «використанню особою... наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди» [179]. Крім того, відповідно до примітки до ст. 45 ККУ, злочини, передбачені ст.ст. 364, 364¹, 368, 368³, 368⁵, 369, 369² ККУ, віднесено до категорії корупційних;

2) для злочинів, передбачених ст.ст. 364, 364¹, 365, 367 ККУ, це відносини у сфері охорони законних прав, свобод та інтересів фізичних осіб, інтересів держави, громадськості та юридичних осіб, що прямо слідує з положень диспозицій даних статей;

3) для службового підроблення (ст. 366 ККУ) – це відносини предметом яких є складання, видача та заповнення офіційних документів;

4) для неособистого голосування народним депутатом України (ст. 364² ККУ) – це відносини у сфері забезпечення регламентної діяльності Верховної Ради України;

5) для бездіяльності щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей (ст. 365³ ККУ) – це відносини у сфері забезпечення та організації легального грального бізнесу в Україні.

Додатковими факультативними безпосередніми об'єктами злочинів СО можуть виступати відносини щодо охорони життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи, власності, забезпечення громадської безпеки та громадського порядку, правосуддя та інші об'єкти, які набувають статусу обов'язкових у складах кримінальних правопорушень, які кваліфікуються за сукупністю із злочинами, передбаченими XVII Розділом ККУ, або кваліфікуються за окремими спеціальними нормами, які містять кваліфікуючу ознаку, пов'язану із вчиненням злочину СО.

Щодо питання про кваліфікуючі ознаки злочину, то, на думку М.І. Хавронюка, їх слід поділяти на сім груп за ознаками елементів складу злочину, що належать: до предмета; до потерпілого; до об'єктивної сторони; до

наслідків; до суб'єкта злочину; до суб'єктивної сторони; «змішані» кваліфікуючі ознаки [287, с. 86–97].

ККУ містить більше семидесяти статей, які у своїх диспозиціях містять кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, що стосуються вчинення кримінального правопорушення СО, а отже, відносяться до ознак, які характеризують суб'єкта. При цьому формулювання даних ознак є різноманітним у положеннях кодексу: 1) найпоширеніше – вчинення діяння СО, або СО з використанням службового становища, або СО з використанням влади або службового становища; 2) вчинення діяння особою, яка є представником влади (ст.ст. 109, 110 ККУ); 3) вчинення діяння особою у зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків (ст. 132 ККУ); 4) вчинення діяння керівником або СО підприємства, установи або організації незалежно від форми власності (ст.ст. 175, 212¹ ККУ); 5) вчинення діяння особою у зв'язку з професійною або службовою діяльністю (ст. 209¹ ККУ); 6) службова залежність потерпілого (ст. 154 ККУ); 7) окрема група – спеціально-визначені суб'єкти: член виборчої комісії чи комісії з референдуму (ст. 158¹ ККУ), суддя, слідчий, прокурор (ст. 373-375 ККУ), народний депутат (ст. 364² ККУ) тощо.

Необхідність закріплення даних (особливо) кваліфікуючих ознак у статтях ККУ викликана підвищеною суспільною небезпекою вчинення окремих діянь СО. У зв'язку з великою кількістю таких статей, на практиці постає питання розмежування загальних службових злочинів, передбачених XVII Розділом ККУ, та спеціальних правопорушень, передбачених іншими розділами, які містять дану кваліфікуючу ознаку. З метою проведення правильної кваліфікації суспільно небезпечного діяння, вирішенням даного питання є повне встановлення основного безпосереднього об'єкта злочинного посягання СО. У спеціальних нормах із (особливо) кваліфікуючою ознакою – вчинення діяння СО, на відміну від загальних норм XVII Розділу ККУ, суспільні відносини у ССД, є завжди додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом, в той час, коли основний безпосередній об'єкт пов'язаний з родовим об'єктом конкретного розділу, який містить дану спеціальну норму. Наприклад, ч. 2 ст. 308 ККУ, передбачає

кримінальну відповідальність за заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами шляхом зловживання СО своїм службовим становищем. Основним безпосереднім об'єктом даного злочину є відносини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. В свою чергу, ССД зазнає негативних наслідків, як додатковий обов'язковий об'єкт посягання. Крім того, додатковим об'єктом даного злочину виступають суспільні відносини у сфері охорони права власності на предмет злочинного посягання.

Тому, у зв'язку з поширеністю аналізованої кваліфікуючої ознаки у розділах Особливої частини ККУ, об'єктами злочинних посягань СО можуть виступати суспільні відносини щодо забезпечення національної безпеки та міжнародного правопорядку, щодо охорони виборчих, трудових та інших прав людини, щодо несення військової служби та інші відносини, пов'язані з усією системою родових об'єктів ККУ.

Характеризуючи об'єкт кримінального правопорушення слід звернути увагу на такі кримінально-правові категорії, як «предмет» та «потерпілий», які прямо пов'язані із даним елементом. Відповідно до поширеної в теорії думки, яку також поділяємо, вказані категорії є факультативними ознаками об'єкта складу правопорушення, які набувають обов'язкового характеру лише у разі їх прямого описання у диспозиції статті ККУ.

У доктрині кримінального права предметом, як правило, визнаються речі матеріального світу [100, с. 106; 132, с. 80], речі (фізичні утворення) [99, с. 89], об'єкти зовнішнього світу [285, с. 137]. Спеціальне дослідження предметів окремих злочинів у ССД було проведено у 2016 році О.С. Бондаренко у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук [32]. Особливий інтерес викликає визначення предмета злочину викладене в монографії А.А. Музики та Є.В. Лашука, які вважають, що це «факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу)

вчиняється злочинне діяння» [119, с. 4-8; 134, с. 110]. Пов'язуючи дану ознаку складу злочину виключно з матеріальними цінностями [135, с. 107], науковці виражають позитивне ставлення до її розширення та виходу за межі поняття «речі», шляхом інтегрування у кримінальне законодавство таких предметів, як інформація, електроенергія та інших. Проте, при цьому автори роблять акцент на необхідності врахування властивості матеріальності даних предметів.

Зокрема, питання матеріальності предмета правопорушення постає і в ході дослідження складів злочинів СО. Так, у ст.ст. 368, 368³, 369, 369², 370 ККУ прямо передбачено неправомірну вигоду в якості предмета даних злочинів. І, якщо ще з радянських часів дана ознака (хабар) носила виключно майновий характер, а судова практика відносила до неї майно, право на нього, закріплене у відповідних документах, дії майнового характеру тощо [192], то у зв'язку із внесенням відповідних змін щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [169], поняття «хабар» було замінено на «неправомірну вигоду», яка, відповідно до діючого антикорупційного законодавства та примітки до ст. 364¹ ККУ, може знаходити вираження у грошових коштах, іншому майні, послугах, перевагах, нематеріальних активах та будь-яких інших вигодах не грошового характеру. В цей же час, в якості (особливо) кваліфікуючих ознак пасивного підкупу СО публічної сфери у ст. 368 ККУ законодавець передбачив значний, великий, особливо великий розмір неправомірної вигоди, що прямо вказує на їх властиву матеріальність.

Тому, враховуючи доктринальні положення, правозастосовну практику та способи доказування фактів пасивного підкупу в ході кримінального провадження, неправомірна вигода, як предмет складу даного злочину, не може повністю втратити властивість матеріальності. Навіть особисті немайнові права автора твору, які можуть виступати в якості неправомірної вигоди, відповідно до чинного законодавства у сфері права інтелектуальної власності [166], підлягають закріпленню шляхом зазначення автора на оригіналі чи примірнику твору або шляхом реєстрації авторського права та видачі відповідного свідоцтва, що в свою

чергу тягне за собою виникнення у автора майнових прав, які можуть набувати і грошового характеру.

Інші статті XVII Розділу ККУ також містять описання окремих предметів складів злочинів у ССД, зокрема це офіційні документи (ст. 366 ККУ), які, відповідно до положень примітки до ст. 358 ККУ, містять зафіксовану на матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні юридичні факти чи може бути використана як докази у правозастосовній діяльності, та складені з дотриманням вимог законодавства щодо форм та реквізитів.

Предмети злочинних посягань СО у спеціальних нормах є різноманітними та залежать від специфіки формування складів даних кримінальних правопорушень. Наприклад, це можуть бути: виборчий бюлетень (ст. 158¹ ККУ), житло чи інше володіння особи (ст. 162 ККУ), чуже майно (ст. 191 ККУ), бюджетні кошти (ст. 210 ККУ), зброя, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна (ст. 410 ККУ) та інші.

М.В. Сенаторов визначає потерпілого, як «соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство в цілому), блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої, і на якого вказано в законі при формулюванні певного виду злочину» [220, с. 60]. На відміну від кримінально-правового визначення категорії «потерпілий», кримінально-процесуальне закріплене законодавчо у ч. 1 ст. 55 КПКУ [110], і не завжди пов'язане із суб'єктом, якому безпосередньо заподіюється шкода. Статус потерпілого у кримінальному провадженні може бути надано фізичній особі, якій кримінальним правопорушенням спричинено фізичну, майнову або моральну шкоду, а також, юридичній особі, якій завдано майнову шкоду. І, якщо для набуття статусу потерпілого у кримінальному провадженні передбачено окремі процесуальні дії, а в деяких випадках – процесуальне рішення суб'єкта владних повноважень (слідчий, прокурор, суддя), то елементом складу кримінального

правопорушення потерпілий стає з моменту вчинення відносно нього суспільно небезпечного діяння.

Пряма вказівка на потерпілого, як елемента складу злочину, передбаченого XVII Розділом ККУ, міститься у ч. 2 ст. 365 ККУ, щодо насильства та погрози його застосування щодо потерпілого при перевищенні влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Також, констатуємо факт того, що ознака потерпілого вбачається у ст.ст. 364, 364¹, 365, 367 ККУ, у зв'язку із додатковим обов'язковим об'єктом даних злочинів – суспільних відносин у сфері охорони законних прав, свобод та інтересів фізичних осіб, інтересів держави, громадськості та юридичних осіб та суспільно небезпечними наслідками у вигляді істотної шкоди або тяжких наслідків, які дані відносини зазнають у результаті вчиненого злочину. Враховуючи зазначене, потерпілими у даних складах злочинів можуть виступати окремі фізичні особи, юридичні особи всіх форм власності або держава, в особі органів публічної влади.

Потерпілими від злочинних посягань СО у спеціальних нормах є також різноманітними. Зокрема, це: дитина (ст. 169 ККУ), журналіст (ст. 171 ККУ), працевлаштована особа (ст. 175 ККУ), особа, втягнена в заняття проституцією (ст. 303 ККУ), захисник чи представник особи по наданню правової допомоги (ст. 197 ККУ) та інші.

Підсумовуючи положення даного підрозділу, робимо висновок, що об'єкти злочинних посягань СО є різноманітними та можуть охоплювати всю систему суспільних відносин, які перебувають під кримінально-правовою охороною. Структуризація та типізація даного елемента складу кримінального правопорушення безумовно допомагає у розкритті його змістовної сутності. В основі даної структуризації лежить міжгалузева категорія «сфера службової діяльності», яка безумовно виступає об'єктом кожного злочину СО на різних рівнях класифікації та типізації.

З урахуванням багатьох дискусійних наукових позицій, вважаємо, що найбільш вдалою дефініцією родового об'єкта злочинів у ССД є – однорідні суспільні відносини, які виникають, функціонують та припиняються у зв'язку з

регламентованою нормативно-правовими та/або локальними актами діяльністю щодо реалізації СО наданих їм повноважень. Специфічною властивістю злочинів, які пов'язані із використанням службових повноважень (зловживанням), є їх безпосередні об'єкти, якими виступають відносини, що складаються в ході реалізації інтересів публічної служби або приватних юридичних осіб, та авторитет органів публічної влади чи ділова репутація юридичних осіб, які, в свою чергу, прямо пов'язані із ССД.

Окремі загальні злочини СО характеризуються іншими додатковими обов'язковими об'єктами. Зокрема, це відносини у сфері запобігання корупції (ст.ст. 364, 364¹, 368, 368³, 368⁵, 369, 369², 370 ККУ), відносини у сфері охорони законних прав, свобод та інтересів фізичних осіб, інтересів держави, громадськості та юридичних осіб (ст.ст. 364, 364¹, 365, 367 ККУ), відносини предметом яких є складання, видача та заповнення офіційних документів (ст. 366 ККУ), відносини у сфері забезпечення регламентної діяльності Верховної Ради України (ст. 364² ККУ), відносини у сфері забезпечення та організації легального грального бізнесу в Україні (ст. 365³ ККУ).

В свою чергу, розгалужена система спеціальних службових правопорушень, що обґрунтовується поширеністю (особливо) кваліфікуючої ознаки, пов'язаної із вчинення окремих діянь СО, у розділах Особливої частини ККУ, включає у структуру їх об'єктів всю сукупність суспільних відносин, які охороняються нормами чинного законодавства України та є структурованими за критерієм родових об'єктів Особливої частини ККУ. У спеціальних нормах, на відміну від загальних, суспільні відносини у ССД, є завжди додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом, в той час, коли основний безпосередній об'єкт пов'язаний із родовим об'єктом конкретного розділу, який містить дану спеціальну норму.

Таким чином, за критерієм визначення родового об'єкту, можна вести мову про існування групи загальних службових злочинів, які передбачені у XVII Розділі ККУ, та групи спеціальних службових злочинів, які передбачені в

інших розділах Особливої частини ККУ, із закріпленням у статтях (особливо) кваліфікуючої ознаки щодо вчинення злочину СО.

Окремі аналізовані злочини характеризуються предметністю (неправомірна вигоди для ст.ст. 368, 368³, 369, 369², 370 ККУ, офіційні документи для ст. 366 ККУ) та наявністю потерпілого у їх складі, що прямо вказано у диспозиція статей.

2.2. Аналіз ознак об'єктивної сторони злочинів пов'язаних з використанням службових повноважень. Поняття зловживання

Ознаки об'єктивної сторони складів злочинів, що пов'язані із використанням службових повноважень, у поєднанні з ознаками СО, розкривають детермінуючу сутність даної групи кримінальних правопорушень. Дані об'єктивні ознаки «характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання» [101, с. 101] і потребують стислості та лаконічності свого вираження для повноти та правильності кваліфікації, з урахуванням бланкетного характеру відповідних норм.

Актуалізуючи необхідність дослідження спеціальних питань стосовно ознак об'єктивної сторони аналізованих злочинів, доцільним вважаємо першочергове звернення до стану наукових розробок у цьому напрямку. Так, під час вивчення даних питань слід звернути увагу на праці таких авторитетних вчених, як П.П. Андрушко, С.В. Бабанін, В.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.В. Гізімчук, Ю.В. Гродецький, О.О. Дудоров, К.П. Задоя, Г.М. Зеленов, В.Ф. Кириченко, В.М. Киричко, В.П. Коваленко, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, А.Я. Светлов, В.В. Сташиса, А.А. Стрижевська, В.Я. Тація, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк, В.Г. Хашев та багатьох інших правників, наукові погляди яких відіграють орієнтуюче значення при написанні даної роботи. Спеціальні дослідження у цьому напрямку були проведені В.Г. Хашевим у дисертації «Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим

становищем» у 2007 році, К.П. Задоя у дисертації «Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень», В.П. Коваленком у дисертації «Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу» у 2009 році. Проте, окремі положення наукових робіт вказаних авторів на сьогоднішній день не відповідають реаліям динамічного та мінливого правового життя та практики.

Підтримуємо усталене теоретичне розуміння об'єктивної сторони злочину в якості зовнішнього вираження злочину, яке характеризується суспільно небезпечними діями та наслідками, причинним зв'язком між ними, а також ознаками у вигляді місця, часу, обстановки, способу, засобів та знарядь вчинення злочину [102, с. 111]. В залежності від конструктивних властивостей та обов'язковості окремих зазначених ознак, доктрина кримінального права поділяє склади злочинів на формальні, матеріальні та усічені. Ґрунтовно теоретичні положення складу злочину були досліджені професором Н.А. Мирошніченко [131, с. 843], яка пов'язує матеріальний склад злочину із обов'язковістю дії та його наслідків, формальний – виключно із дією, незалежно від фактичного настання наслідків, а усічений – із перенесенням моменту закінчення злочину на більш ранню стадію, в залежності від законодавчого визначення.

Усі представлені типи складів злочинів передбачені і в диспозиціях щодо злочинів у ССД. Наприклад, простий склад службового підроблення, склади провокації підкупу та неособистого голосування (ч. 1 ст. 366, ст.ст. 364², 370 ККУ) описово сформовані законодавцем, як формальні. Загальні склади зловживання та недбалості, склад перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та кваліфікований склад службового підроблення (ст.ст. 364, 364¹, 365, 367, ч. 2 ст. 366 ККУ) визначенні, як матеріальні у зв'язку із обов'язковістю настанням суспільно небезпечних наслідків у вигляді істотної шкоди або тяжких наслідків. Формально-усічений характер мають склади активних та пасивних форм підкупу, а також зловживання впливом (ст.ст. 368, 368³, 369, 369² ККУ). При цьому усіченість властива окремим формам суспільно небезпечних дій, які передбачені вказаними статтями, а саме:

пропозиції та обіцянню неправомірної вигоди, їх прийняттю, а також проханням та вимаганню її надати. Кожна з даних форм визнається закінченим злочином і не потребує фактичного надання або отримання неправомірної вигоди (формальна складова).

Аналіз наукових досліджень та практики застосування статей, що передбачають кримінальну відповідальність за службові зловживання, дозволяє зробити висновок, що ознаки даних злочинів, які за загальним правилом є факультативними, на сьогоднішній день є достатньо вивченими, а з практичної точки зору є необхідний інструментарій для їх встановлення та доказування. Вони фактично наявні в кожному складі та сприяють точнішому визначенню конкретного злочину та диференціації відповідальності, а в подальшому – індивідуалізації покарання винного.

Зокрема, підтримуємо позицію О.О. Дудорова, Г.М. Зеленова [66, с. 189], В.І. Тютюгіна [254, с. 130] та інших авторів щодо широкого тлумачення ознак «істотна шкода» та «тяжкі наслідки», на противагу вузького (нормативного, майнового) розуміння даних категорій окремими авторами [22, с. 24–25; 236, с. 32–33]. Вказані суспільно небезпечні наслідки, набуваючи обов’язкового характеру у злочинах з матеріальним складом, полягають у майновій шкоді, яка нормативно встановлена та прив’язана до розміру неоподатковуваного мінімуму доходів громадян (вузьке розуміння), а також у шкоді немайнового характеру, яка носить умовно-оціночний характер для конкретних фактичних обставин та пов’язана із істотним порушенням прав, свобод та інтересів фізичних осіб, а також інтересів держави, громадськості та юридичних осіб (широке тлумачення). Позиція щодо необхідності включення немайнової складової у дані ознаки обґрунтовується, по-перше, способом формуванням диспозицій відповідних статей, по-друге, позицією вищих судових інстанцій [193; 122, с. 1], по-третє, потребою слідчих та судових органів в цьому на сьогоднішній день для адекватного реагування на окремі форми суспільно небезпечних діянь. Наприклад, вироком апеляційного суду Чернігівської області від 1 червня 2017 року [41] істотною шкодою у складі ч. 1 ст. 364 ККУ було визнано підбив

авторитету та престижу органів системи МВС України під час реалізації покладеного на нього державою обов'язку щодо забезпечення особистої безпеки громадян, захисту їх прав і свобод, законних інтересів, а також, незаконне перешкоджання їм у реалізації гарантованих Конституцією України прав на проведення мирних зборів та мітингів. У вироку апеляційного суду Чернівецької області від 29 серпня 2016 року [39] істотна шкода тлумачилась в якості порушення охоронюваних законом прав та інтересів громадянина, що виразилось у протиправному позбавленні його права оренди на земельну ділянку, а також шкоди авторитету та дискредитації органу місцевого самоврядування, у зв'язку з виникненням уявлення у інших громадян щодо можливості вирішення його завдань в обхід закону шляхом корупційних дій.

Крім того, достатньо уваги на сьогоднішній день було приділено іншим окремим ознакам об'єктивної сторони аналізованих правопорушень, в тому числі: причинному зв'язку між суспільно небезпечними діями та наслідками в контексті різних теорій даної об'єктивної ознаки; конкретним формам діянь у цій сфері (форми активного та пасивного підкупу, службового підроблення тощо); способам, засобам та знаряддям вчинення перевищення службових повноважень та іншим.

Враховуючи зазначене, з метою забезпечення дотримання принципів криміналізації та виконання поставлених завдань, вважаємо за необхідне та доцільне зупинитись на детальному та ґрунтовному дослідженні поняття «зловживання» в контексті кримінально-правових заборон, що актуалізовано на сьогоднішній день у зв'язку з динамічними реформами та законодавчим процесом, а також потребою практики у чіткості та визначеності вказаної категорії.

Починаючи аналізувати зловживання, як складне суспільно небезпечне діяння та обов'язкову ознаку всіх складів правопорушень, які пов'язані із кримінально-протиправним використанням службових повноважень, слід першочергово звернутись до статей 364, 364¹ ККУ, які є загальними нормами у даній сфері. В.М. Кудрявцев слушно зазначав, що об'єктивна сторона злочину –

це елемент складу злочину, який, як правило, найбільш повно відображений у диспозиції статті [113, с. 161]. Відповідають даному правилу і бланкетні диспозиції зазначених статей. Нормативно законодавець поділив вказану ознаку на зловживання владою або службовим становищем для публічної сфери та зловживання повноваженнями для приватної сфери. При цьому пов'язав зловживання із використанням влади, службових становища та повноважень всупереч об'єктам кримінально-правової охорони, в тому числі інтересам служби та юридичних осіб приватного права. І, якщо у більшій мірі ст. 364 ККУ текстуально була сформована ще за радянських часів, то ст. 364¹ ККУ була доповнена у діючий кодекс у 2011 році, і, як ми вважаємо, розмежування даних суміжних злочинів пов'язане виключно із сферами діяльності СО, а загальна суть їх суспільно небезпечного діяння, що пов'язане із службовими повноваженнями, є ідентичною. Тому, на теперішній час виникають питання, що розуміти під службовим зловживанням, чому саме законодавець використовує різні способи визначення даного діяння, чи має використовуватись така кількість термінів, і, якщо ні, то яка категорія найбільш чітко відповідає сучасним реаліям – зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями?

З цього приводу правильною вважаємо позицію, «що для визначення одних і тих же понять, необхідно використовувати одні і ті ж терміни» [249, с. 58]. Прямого легального визначення даних категорій діюче законодавство не містить, а лінгвістично термін «зловживання» є використанням чого-небудь на шкоду чи на зло чомусь [34, с. 463], провина, зв'язана з незаконними чи злочинними діями [223], що структурно повністю відповідає сформованим диспозиціям.

Кримінально протиправне зловживання може вчинятись, як шляхом активної дії, так і шляхом бездіяльності, що повністю підтверджується попередніми теоретичними дослідженнями [289, с. 7; 80, с. 80], а також аналізом сучасної правозастосовної практики. Крім того, дане питання врегульовано у ст. 19 Конвенції ООН проти корупції [91], шляхом надання рекомендацій щодо криміналізації умисного зловживання службовими повноваженнями, а саме – здійснення будь-якої дії чи утримання від такого, що є порушенням

законодавства, посадовою особою під час виконання своїх функцій, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди. Як правило, службове зловживання у формі бездіяльності полягає в умисному невиконанні повноважень щодо належного реагування на виявленні правопорушення, бездіяльності по відношенню к окремим особам для підтримання інтересів інших осіб та інших проявах умисної пасивної поведінки переважно корисливої мотивації.

В контексті дослідження даного питання, цікаво звернути увагу на теоретичні розробки цивілістів щодо визначення поняття «зловживання правом», яке за своєю суттю є суміжним із кримінально протиправним зловживанням. Так, В.О. Рясенцев під зловживанням правом вважав здійснення суб'єктивного права на протигагу його призначенню [213, с. 8–9]. Переважна більшість авторів тлумачить дану категорію, як різновид правопорушення або неправомірну поведінку, що полягає у здійсненні свого права за допомогою форм, способів та засобів, які виходять за межі встановленого обсягу даного права та його соціального призначення [253, с. 8; 54, с. 390–391; 245, с. 113]. Резюмуючи наведене, слід зазначити, що загальною ознакою зловживання СО є умисне використання наявного у неї обсягу можливостей, що обумовлені наданими їй повноваженнями, всупереч їх призначенню та меті заради досягнення якої вони були їй надані. При цьому, вчиняючи вказане діяння, особа може формально не виходити за межі своїх повноважень, а може реалізовувати їх і з порушенням регламенту її компетенції.

Ще за радянських часів у доктрині було сформовано два підходи щодо визначення обсягу кримінально протиправного зловживання СО: вузький та широкий [71, с. 131]. Прихильники вузького підходу пов'язували дане діяння з реалізацією повноважень особи у їх межах. А широкий підхід передбачав, окрім повноважень особи, додаткове віднесення до даної категорії зловживання, які ґрунтуються на авторитеті та зв'язках особи, а також ті, що виходять за межі її службових повноважень.

Щодо питання визначення змісту «зловживання владою», то воно прямо пов'язане із функціональною складовою діяльності СО, а саме – осіб, які

виконують функцію представника влади, що детально проаналізовано та описано у підпункті 3.1.2 даної роботи. Переважна більшість науковців, які досліджували питання кримінальної відповідальності у ССД, висловлювали позицію, що категорія «зловживання владою» є більш вузькою, ніж категорія «зловживання службовим становищем та/або повноваженнями», та повністю охоплюється останньою, а тому нормативної необхідності та доцільності у її закріпленні в диспозиції ч. 1 ст. 364 та інших статей ККУ не має. В свою чергу, повністю підтримуючи дану думку та вважаючи, що «службові повноваження» включають у свій обсяг «владні повноваження», пропонуємо виключити слова «владою (и) або» із ст.ст. 364, 365 ККУ.

Щодо питання визначення і співвідношення категорій «зловживання службовим становищем» та «зловживання службовими повноваженнями», а також доцільності вибору та використання для правової регламентації однієї з цих категорій, у сучасній науці кримінального права присутній плюралізм ідей.

Так, М.І. Хавронюк під зловживанням службовим становищем розуміє використання СО всупереч інтересам служби своїх повноважень і можливостей, пов'язаних з посадою [65, с. 772]. Колектив харківських вчених визначає службове зловживання, як діяння, що обумовлене службовим становищем особи та пов'язане із реалізацією нею своїм службових повноважень [103, с. 482]. М.І. Мельник зазначає, що використання службового становища передбачає використання тих повноважень, якими особам наділена у зв'язку із заняттям нею певної посади чи здійсненням окремої службової діяльності та пов'язує дану категорію із соціально-правовим статусом СО, під яким автор пропонує розуміти сукупність прав і обов'язків, що утворюють службову компетенцію винного, а також його соціальне значення, як авторитет, престиж посади, наявність зв'язків та можливостей і, як наслідок, спроможність особи здійснювати вплив на діяльність інших осіб [145, с. 845]. Аналізуючи представлені визначення, однозначно важко провести розмежування між поняттями «повноваження» та «становище», які автори справедливо взаємно пов'язують між собою та з посадою СО.

В.О. Навроцький, являючись прихильником широкого підходу визначення службового зловживання, до способів використання службового становища відносить: вчинення діяння в межах компетенції; видання владно-розпорядчих актів підлеглим або підконтрольним особам; використання службового авторитету для впливу на працівників інших органів або юридичних осіб, у компетенції яких знаходяться окремі повноваження [138, с. 498-499]. Паралельно із визначенням безпосереднього зв'язку між зловживанням службовим становищем і повноваженнями особи, в якості меж прав та фактичних можливостей, якими особа наділена у зв'язку із займаною посадою, П.С. Матишевський відносить до зловживання становищем і діяння, що безпосередньо не пов'язані з використанням прямих службових обов'язків за місцем служби та полягають у впливовості становища та можливості надання вказівок підпорядкованим суб'єктам [144, с. 725]. Вважаємо таким, що підлягає критиці і визначення зловживання службовим становищем, надане В.І. Борисовим, який до нього відносить не лише діяння СО, вчинене в межах власних повноважень, а й використання особою авторитету посади, службових зв'язків та інших можливостей давати вказівки, рекомендації підпорядкованим організаціям та контролю за їх виконанням [74, с. 49]. Безумовно процес керування діяльністю та контролю за підпорядкованими суб'єктами є частиною прямих повноважень відповідної уповноваженої СО, а не частиною її опосередкованих можливостей та авторитету посади.

П.П. Андрушко та А.А. Стрижевська відстоюють позицію щодо того, що поняття «службове становище» є більш широким, ніж «службові повноваження». На думку авторів, при вчиненні певних дій СО може використовувати не лише свої конкретні службові повноваження, а й надану владу взагалі та своє службове становище [19, с. 113]. Підтримує даний підхід і В.І. Тютюгін, який відносить до форм зловживання не тільки діяння, пов'язані з власними повноваженнями особи, а й випадки, коли суб'єкт виходить за ці межі, злочинно використовуючи авторитет посади, її статусність, впливовість, значущість, тобто вчиняє злочин з використанням тих можливостей, які обумовлені його службовими

повноваженнями і яких він набуває завдяки службовій діяльності, яку здійснює [255, с. 8; 256, с. 278-280]. Отже, зазначені науковці включають у категорію «службове становище» повноваження СО та її авторитетні можливості. Проте, прогалинами даної позиції на сьогоднішній день є: не визначення чітких критеріїв діяння особи у формі зловживання авторитетом, що є доволі абстрактним поняттям; невиправдане розширення меж можливої кримінально-правової репресії; не взяття до уваги окремих спеціальних норм щодо протидії конкретним проявам зловживань у ССД, що дозволяють надавати справедливу кримінально-правову оцінку таким діям, що, в тому числі, пов'язані із впливовістю та авторитетом осіб у даній сфері; і взагалі, це є ігноруванням вимоги щодо чіткого визначення обсягу та меж повноважень СО, яка прямо визначена у діючому законодавстві та корелюється з принципами законності та правової визначеності. Зокрема, щодо важливості дотримання загального принципу юридичної визначеності наголошено і у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Солдатенко проти України» від 23 жовтня 2008 року [202].

Таким чином, керуючись принципами визначеності та єдності термінології, вважаємо, що на сьогоднішній день найбільш вдалою детермінацією аналізованої ознаки об'єктивної сторони є «зловживання службовими повноваженнями», як для публічної, так і приватної сфери діяльності СО [10]. Саме дане словосполучення найкраще відповідає сучасним реаліям правового життя в нашій державі. Зокрема, у літературі висловлено влучну думку щодо того, що «одним із факторів, який впливає на якість правозастосування в Україні є нестабільність сфери кримінально-правової регламентації, яка пов'язана із відсутністю чи змінюваністю чітких критеріїв визначення змісту понять, закріплених у кримінальному кодексі» [238, с. 443-444]. В даному контексті підтримуємо позицію науковців Національної академії внутрішніх справ, які пов'язують зловживання службовим становищем з використання службових повноважень, пов'язаних зі здійсненням (реалізацією) повноважень, якими СО наділена займаною посадою, у супереч інтересам служби [146, с. 845]. Тому, можна справедливо зазначити, що ще радянська конструкція «зловживання службовим

становищем» втратила свою актуальність та є суґубо теоретичним поняттям, яке майже не застосовується в чинному законодавстві, а положення ст.ст. 364, 364¹, 365, 368, 369 ККУ, з урахуванням викладеного, потребують вдосконалення шляхом внесення до них відповідних змін.

Як правило, поняття «зловживання становищем» в призмі використання СО свого авторитету та зв'язків за посадою, науковці пов'язують із можливістю здійснення «торгівлі впливом або авторитетом» по відношенню до осіб, які не перебувають у підпорядкуванні у даної особи. Так, ще за радянських часів А.Я. Светлов дотримувався думки, що особа може вчиняти службовий злочин не обов'язково за місцем служби, а й в іншій організації, використовуючи вплив і авторитет своєї посади та службові контакти [218, с. 43]. На противагу цьому, В.Ф. Кириченко вважав, що коли особа використовує свій службовий авторитет там, де вона не працює – такі дії слід оцінювати, як підбурювання до вчинення службового злочину [79, с. 67]. Попри це, на сьогоднішній день, з урахуванням змін кримінального законодавства, які відбулись у 2011 році, існує дієва кримінально-правова норма, передбачена ст. 369² ККУ, що паралельно із розширювальним тлумаченням поняття «неправомірна вигода», передбачає можливість притягнення до відповідальності фізичної особи, в тому числі службової, яка за пасивний підкуп здійснює вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (зловживає впливом). Паралельно з цим, вважаємо за доцільне розширити сферу діяльності, яка зазнає зловживання впливом із сфери виконання функцій держави або місцевого самоврядування – до ССД взагалі, що надасть можливість здійснювати більш повну правову оцінку проявам зловживань своїм авторитетом та впливовим становищем. Тому, пропонуємо змінити конструкцію «особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» у ст. 369² ККУ на «службовою особою».

В обґрунтування зазначеного, наводимо в якості прикладу вирок Київського районного суду м. Харкова від 18 січня 2016 року [38], який був переглянутий та залишений без змін, окрім призначеного покарання, апеляційним судом

Харківської області, про що 6 вересня 2016 року було ухвалено вирок [40]. Відповідно до вказаних судових рішень, начальник відділу обліку та розподілу житлової площі Управління обліку та розподілу житлової площі Департаменту житлового господарства Харківської міської ради («А»), який безумовно являвся СО, був засуджений за те, що у період серпня-вересня 2015 року «А» умисно, з корисливим мотивом, запропонував здійснити вплив та в подальшому одержав неправомірну вигоду для себе від «Б» за вплив на прийняття рішення СО міської комісії по житловим питанням та відповідних служб Харківської міської ради з питань щодо можливості включення до загальноміських списків обліку на одержання у власність земельної ділянки для будівництва та обслуговування житлового будинку у скорочені строки п'яти осіб, яких представляв «Б». Крім того, у вересні 2015 року «А» повторив однорідне діяння в інтересах інших осіб. Зазначені питання перебували за межами службових повноважень «А», але з урахуванням займаної посади та здійснюваної службової діяльності, «А» був обізнаний щодо процедури вирішення таких питань та мав можливість впливати на прийняття рішень по ним у скорочені строки СО Харківської міської ради. Одночасно, залишається незрозумілим, чому сторона обвинувачення, суди першої та другої інстанцій взагалі не врахували повторність, як обставину, яка обтяжувала покарання «А», та не є кваліфікуючою ознакою складу зловживання впливом.

Також, підтримуючи позицію В.Ф. Кириченко, вважаємо, що в залежності від встановлених фактичних обставин, діяння кожного з учасників подій, які призвели до зловживання службовими повноваженнями, слід кваліфікувати і, як співучасть у злочині зі спеціальним суб'єктом – СО, яка, за загальним правилом, може бути єдиним виконавцем такого кримінального правопорушення.

Слід відмітити, що у Законі України «Про запобігання корупції» [179] законодавець пов'язав визначення корупції з використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей, але прямого легального визначення поняттю службових повноважень не надається, що вважаємо є прогалиною українського законодавства. Відповідно до положень

словника української мови «повноваженнями» є право, надане кому-небудь для здійснення чогось [224]. Системний аналіз положень нормативно-правових актів, які регламентують повноваження окремих владних суб'єктів, таких, як наприклад, ст.ст. 85, 106, 116 Конституції України [92], ст.ст. 36,40 КПК України, ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» [186], ст. 8 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [185], розділ III Закону України «Про місцеві державні адміністрації» [184] та багатьох інших, дає підстави відносити до обсягу повноважень даних суб'єктів їх права та обов'язки. Права визначають міру можливої поведінки, а обов'язки, в свою чергу, визначають міру належної поведінки. Але і права, і обов'язки – визначають юридичні та фактичні можливості, які особа може реалізовувати в ході своєї службової діяльності.

Таким чином, враховуючи вимогу повноти опису найважливіших ознак складу кримінального правопорушення, яка повинна сполучатися з максимальною стислістю й компактністю їхнього викладу [28, с. 210], пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» наступним терміном: «службові повноваження – обсяг прав та обов'язків службової особи, якими вона наділяється, у зв'язку з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, а також організаційно-розпорядчих та/або адміністративно-господарських функцій в органах влади або у суб'єктах господарювання чи інших юридичних осіб»[11, с. 5].

Резюмуючи наведене, під службовим зловживанням, в якості ознаки об'єктивної сторони, пропонуємо визначати діяння (дії або бездіяльність) СО, що поєднане із реалізацією її службових повноважень, всупереч інтересам служби чи інтересам юридичної особи. При цьому, обов'язковою умовою наявності складу кримінального правопорушення, пов'язаного із службовим зловживанням, як загальним, так і спеціальним, є встановлення складного причинного зв'язку між конкретним діянням особи, її регламентованими службовими повноваженнями та, за обов'язковості, суспільно небезпечними наслідками такого діяння. Тобто, всі можливості, які особа використовує всупереч об'єкту, який перебуває під кримінально-правовою охороною, повинні бути прямо пов'язані та впливати з

повноважень, якими вона наділена та користується [12, с. 7]. Дана позиція підтверджується проведенням аналізом практики застосування норм кримінального кодексу та кримінально-правової кваліфікації службових зловживань, тому що кожне виважене та законне процесуальне рішення у кримінальному провадженні в обов'язковому порядку у своїй мотивувальній частині містить детальний опис фактичних обставин провадження у поєднанні з посиланням на конкретні повноваження винної СО, які були реалізовані нею в ході вчинення службового порушення.

Прикладом неправильного застосування положень кримінального законодавства України в цьому контексті є вирок Чигиринського районного суду Черкаської області від 17 лютого 2015 року [36] та вирок апеляційного суду Черкаської області від 14 квітня 2015 року [37], який залишив рішення першої інстанції в частині кваліфікації без змін. Так, вказаними судовими рішеннями було засуджено заступника головного лікаря Чигиринської ЦРЛ («А»), який за сумісництвом працював лікарем-дерматовенерологом поліклінічного відділення вказаного закладу, за внесення у листопаді 2013 року завідомо неправдивих відомостей до офіційного документа, а саме – незаконного продовження листка непрацездатності «Б» з порушенням відомчих наказів МОЗ України. Дії «А» було кваліфіковано за ч. 1 ст. 366 ККУ, у зв'язку з тим, що «А», на переконання суду був СО – заступником головного лікаря та виконував організаційно-розпорядчі функції. Проте, недоліком даних вироків є те, що суди не встановили, як саме службові повноваження «А», які виражались у реалізації організаційно-розпорядчої функції – керівництва трудовим колективом закладу, були пов'язані із заповненням листка непрацездатності «Б», що було пов'язано виключно із професійною діяльністю «А», як лікаря-дерматовенеролога. А тому, дії «А» щодо внесення завідомо недостовірних відомостей до листка непрацездатності не були спеціальним різновидом зловживання СО, а їх кримінально-правова кваліфікація мала відбуватись за ст. 358 ККУ.

Щодо спеціальних різновидів кримінально протиправного використання службових повноважень, то, по-перше, вони передбачені окремими статтями XVII

розділу ККУ: ст. 364² ККУ (неособисте голосування народними депутатами); ст. 365 ККУ (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу); ст. 365³ ККУ (бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей); ст. 366 ККУ (службове підроблення); ст. 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою); ч.ч. 3,4 ст. 368³ ККУ (підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми); ст. 368⁵ ККУ (незаконне збагачення); ст. 370 ККУ (провокація підкупу). По-друге, вони передбачені окремими статтями різних розділів Особливої частини ККУ, де (особливо) кваліфікуючою ознакою є вчинення правопорушення СО з використанням наданих повноважень.

Враховуючи таку кількість суміжних кримінальних правопорушень, що пов'язані з використанням службових повноважень, постає питання їх розмежування, з метою надання найбільш повної та правильної кримінально-правової кваліфікації конкретним діям СО.

Стосовно першої групи злочинів, які передбачені XVII розділом ККУ, то основні ознаки, які дозволяють їх розмежувати, зосереджені в об'єктивній стороні їх складів. Так, суб'єктивні ознаки даних злочинів є майже однаковими, за виключенням їх окремих додаткових аспектів. Дані злочини, як правило, вчиняються інтелектуально розвиненими освіченими СО з виною у формі умислу та у деяких випадках з обов'язковими корисливим мотивом та метою отримання вигоди (загальні форми зловживання, пасивні форми підкупу). Об'єкти даних злочинів також не містять різких відмінностей та були проаналізовані у підрозділі 2.1. даної роботи. Тому, вважаємо за необхідне зосередитись на аналізі ознак об'єктивної сторони даних злочинів.

Службове підроблення (ст. 366 ККУ) містить невичерпний перелік спеціальних форм службового зловживання, які виражаються у складанні, видачі неправдивих офіційних документів, внесенні до них неправдивих відомостей та іншому підробленні офіційних документів з будь-якою метою. Доволі часто

службове підроблення кваліфікується у сукупності із службовим зловживанням та/або пасивними формами підкупу.

Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 ККУ), крім спеціально-конкретного суб'єкта, відрізняється від службового зловживання: по-перше, суспільно небезпечними діями (тільки активні), які явно виходять за межі наданих суб'єкту повноважень, по-друге, в якості кваліфікуючих ознак: діями, що є болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, та/або способу вчинення перевищення – застосування насильства або погрози застосування насильства, та/або наявністю обов'язкових знарядь вчинення злочину – зброї чи спеціальних засобів. Модернізуючи устарілі положення судової практики викладені у пункті 5 постанови Пленуму ВСУ № 15 від 26.12.2003 [193] щодо визначення відмінності між зловживанням та перевищенням повноважень, в якості останнього пропонуємо визнавати вчинення дій: 1) які уповноважена вчиняти інша СО правоохоронного органу, в залежності від посади; 2) які уповноважена вчиняти СО іншого правоохоронного органу; 3) незаконним складом відповідного суб'єкта, в тому числі із порушенням вимог колегіальності; 4) за відсутності законних умов, обставин та підстав, при яких їх дозволено вчиняти.

Пасивні форми підкупу, що передбачені ст. 368, ч.ч. 3,4 ст. 368³ ККУ, є спеціальними різновидами зловживання службовими повноваженнями та полягають у декількох, але вже конкретних формах суспільно небезпечних дій: 1) прийняті пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди; 2) проханні надати вигоду; 3) одержанні вигоди; 4) вимаганні вигоди, як особливо кваліфікуюча ознака, які вчиняються, з метою вчинення подальших дій або бездіяльності з використанням особою службових повноважень в інтересах окремих третіх осіб. В даному випадку у пасивному підкупі неправомірна вигода, з мети у ст.ст. 364, 364¹ ККУ, трансформується у предмет злочину.

Об'єктивна сторона провокації підкупу (ст. 370 ККУ) полягає у активному зловживанні СО своїми повноваженнями, що виражається у діях направлених на створення штучних обставин та життєвих ситуацій задля викриття третьої особи у

вчинені активних або пасивних корупційних діях. Необхідною умовою для кваліфікації дій СО за ст. 370 ККУ є повна відсутність підстав для притягнення вказаної третьої особи до відповідальності за корупційний злочин без створених СО штучних обставин для її викриття. Варто зазначити, що, незважаючи на низькі статистичні дані щодо застосування ст. 370 ККУ, вона є ваговим превентивним засобом для недопущення зловживань СО, в тому числі правоохоронних органів, з метою створення штучних показників протидії корупційним проявам.

Новелами діючого кримінального законодавства є запровадження кримінальної відповідальності за неособисте голосування (ст. 364² ККУ) та умисну бездіяльність в сфері протидії незаконному «гравальному бізнесу» (ст. 365³ ККУ).

Кримінальна відповідальність за неособисте голосування (ст. 364² ККУ) передбачена для народного депутата України у випадку умисного здійснення ним на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата, що є прямим порушенням 7 та 8 Глав Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [188], положення яких регламентують порядок такого голосування.

Склад бездіяльності щодо незаконної організації «гравального бізнесу» (ст. 365³ ККУ), є спеціальним видом службового зловживання та яскравим прикладом його вчинення у формі пасивного акту поведінки представника правоохоронного органу, і полягає в умисному невжитті з корисливих чи інших особистих мотивів передбачених законодавством заходів протидії вчиненню незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор чи лотерей або приховуванні такої виявленої діяльності. Вказана новела стала реакцією держави на підвищену суспільну небезпечність тіньового «гравального бізнесу» для економіки та вагому корупційну складову з боку окремих представників правоохоронних органів, в частині «кришування» та приховування такого бізнесу.

Як вже було зазначено у підрозділі 1.3 даної роботи, вважаємо за необхідне впровадити у ККУ кваліфікуючі ознаки підкупу СО, які полягають у вчиненні завідомо незаконних дій або бездіяльності за такий підкуп, що підвищує

суспільну небезпечність факту неправомірного збагачення такої особи, так як в даному випадку відбувається умисне подвійне порушення норм діючого законодавства. З урахуванням зазначеного, вбачається за доцільне запровадження кваліфікуючої ознаки «за завідомо незаконні дії або бездіяльність» у складах, як пасивного, так і активного підкупу СО, що сприятиме більш детальній правовій оцінці діяння, диференціації відповідальності та індивідуалізації покарання винної особи. Враховуючи це, пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 368, ч.ч. 2,4 ст. 368³, ч. 2 ст. 369 ККУ вказаною кваліфікуючою ознакою.

Повертаючись до питання регулювання кримінальної відповідальності посередника у корупційних діях, яке окремі сусідні держави вирішують шляхом закріплення окремої статті із складом посередництва у хабарництві, вважаємо, що доцільність існування такої норми має вирішуватись з урахуванням формування складів пасивного та активного підкупу, а також, особливостей конструкцій видів співучасників кримінального правопорушення у Загальній частині Кримінального Закону.

Як було висвітлено у підрозділі 1.1 даної роботи, КК УРСР 1960 року у ст. 169 передбачав кримінальну відповідальність за посередництво у хабарництві, не розкриваючи при цьому у диспозиції ознаки об'єктивної сторони самого посередництва, що було залишено для правозастосовної практики та судового тлумачення. До діючого кодексу вказана норма не перейшла, щодо чого влучно зауважив М.І. Бажанов: «декриміналізація посередництва в хабарництві не означає послаблення відповідальності за подібні діяння, оскільки посередник завжди є суб'єктом давання хабара, тоді як особа, яка передала хабар посереднику – підбурювачем до давання хабара» [24, с. 37]. Слушною з цього приводу є також думка В.І. Борисова, який зазначив, що норма, що встановлювала відповідальність за посередництво в хабарництві, мала недолік, який полягав у тому, що вона ускладнювала відмежування певного виду співучасті від інших, які кваліфікувалися як пособництво у хабарництві, і за новим ККУ дії посередників повинні кваліфікуватися як давання хабара або як пособництво в одержанні

хабара, а що стосується осіб, які залучають інших до давання хабара, то їх необхідно визнавати або підмовниками або організаторами [33, с. 35].

Підтримуючи вказані думки, зазначимо, що на сьогоднішній день відсутня доцільність у введенні окремої норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за посередництво у зазначених корупційних діях, тому що є необхідні норми, за допомогою яких є можливість надавати належну правову оцінку діям фактичного посередника, в залежності від направленості його умислу в окремих випадках [13, с. 54]. Так, у разі участі посередника у активному підкупі СО, його дії повністю охоплюються складом злочину, передбаченого ст. 369 або ч.ч. 1-2 ст. 368³ ККУ, за ознаками пропозиції чи обіцянки або надання неправомірної вигоди її одержувачу за зловживання повноваженнями службовою особою в інтересах третьої особи, яка використовує посередника, як виконавця, для фактичного вчинення вказаних дій. В залежності від встановлених фактичних обставин, вказану третю особу необхідно визнавати або організатором, або підбурювачем вчинення вказаних злочинних дій, тому що вона, як правило, організовує або керує підготовкою чи вчиненням активного підкупу, або ж якимось іншим чином (примусом, умовлянням, підкупом тощо) схиляє посередника (фактичного виконавця) до вчинення зазначених дій. При цьому, враховуючи складну об'єктивну сторону усічених складів активного підкупу, особа, може бути фактичним виконавцем форм пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди службовій особі, та в подальшому підбурювачем або організатором надання даної вигоди посередником, як фактичним виконавцем надання неправомірної вигоди. Тому, в даному випадку, в залежності від задокументованих форм та обставин активного підкупу, дії даної особи слід кваліфікувати за сукупністю зазначених закінчених злочинів.

Щодо кримінально-правової кваліфікації дій посередника при пасивному підкупі СО, то ситуація є протилежною до активного підкупу. По-перше, підтримуємо домінуючу у теорії та практиці позицію щодо того, що виконавцем кримінального правопорушення зі спеціальним суб'єктом може бути особа, наділена ознаками спеціального суб'єкта. Зокрема, на це у своїх працях вказували

В.О. Навроцький [140, с. 310], А.Н. Трайнін [252, с. 291], О.В. Ус [277, с. 228], В.В. Устименко [278, с. 20]. Також, щодо виконання злочину у ССД виключно СО акцентовано увагу у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» [193]. Тому, на відміну від складів злочинів із загальним суб'єктом, які передбачено у ст. 369 або ч.ч. 1-2 ст. 368³ ККУ, виконавцем злочинів, передбачених ст. 368, ч.ч. 3-4 ст. 368³ ККУ, може бути виключно СО. По-друге, дії посередника при фактичному прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, а так само проханні надати таку вигоду для СО за зловживання нею повноваженнями, слід кваліфікувати за ч. 5 ст. 27 та ст. 368 чи ч.ч. 3-4 ст. 368³ ККУ, як пособництво у вчиненні даного злочину, за ознаками придбання, збуту, переховання предметів здобутих злочинним шляхом (неправомірної вигоди) та сприяння приховуванню злочину, що виражається у фактичному невиконанні СО дій щодо контактування із особою, яка надає неправомірну вигоду. Щодо кваліфікування дій особи, яка сприяла вчиненню одержання хабара, як співучасті у його одержанні, в залежності від спрямованості умислу, також було надано роз'яснення у постанові Пленуму Верховного Суду [192].

Поставлене питання відносно другої групи спеціальних різновидів кримінально протиправного використання службових повноважень також містить проблематику на сьогоднішній день. Щодо їх розмежування із загальними злочинами у ССД, то воно аналізувалось у підрозділі 2.1 даної роботи та в основі здійснюється, шляхом встановлення безпосереднього об'єкту складу правопорушення. В той же час, плюралізм визначень (особливо) кваліфікуючих ознак щодо вчинення окремих злочинів СО, який міститься на сьогоднішній день в ККУ, наштовхує на думку щодо необхідності їх уніфікації в єдину дефініцію, з метою дотримання основних принципів криміналізації, в тому числі єдності термінології.

А тому, враховуючи вищевикладене, пропонуємо нормативні формулювання, які передбачені у різних статтях Особливої частини ККУ, а саме: «вчинення злочину СО», «СО з використанням службового становища», «СО з

використанням влади або службового становища», замінити на єдине формулювання – щодо вчинення відповідного злочину «службовою особою шляхом зловживання службовими повноваженнями» в залежності від контекстуальних особливостей диспозицій.

І, доповнюючи питання розмежування загальних та спеціальних кримінальних правопорушень, зазначимо, що «зловживання службовими повноваженнями» з ознаки суспільно небезпечного діяння у загальних, трансформується у ознаку об'єктивної сторони спеціальних злочинів, в якості способу їх вчинення, що аж ніяк не зменшує важливості його доказування в ході кримінального провадження.

Підсумовуючи викладене у підрозділі, зазначимо, що об'єктивна сторона складу кожного передбаченого в ККУ кримінального правопорушення, пов'язаного з використанням службових повноважень, є складною. Дане твердження обумовлене технікою опису та процесом встановлення ознак даного елементу. По-перше, це суспільно небезпечне діяння у вигляді службового зловживання або його спеціальних форм. По-друге, це суспільно небезпечні наслідки від діяння та причинний зв'язок між ними у матеріальних складах. По-третє, це всі інші обов'язкові та факультативні ознаки об'єктивної сторони, які є специфічними у даній групі злочинів.

Вирішуючи питання найбільш вдалого детермінування базової ознаки об'єктивної сторони даних злочинів, вважаємо, що законодавча диспозиційна конструкція «зловживання службовими повноваженнями» найкраще відповідає реаліям сучасного правового життя нашої держави, порівняно із «зловживанням службовим становищем» або «зловживанням владою». З урахуванням цього, пропонуємо зазначені конструкції, передбачені статтями 364, 364¹, 365, 368, 369 ККУ, замінити на єдину, пов'язану із повноваженнями особи, з виключенням понять «влада» та «становище». Крім цього, для уніфікації понять та наближення положень кодексу до єдності термінології, пропонуємо викласти (особливо) кваліфікуючі ознаки, пов'язані із вчиненням кримінальних правопорушень СО, як

«службовою особою шляхом зловживання службовими повноваженнями», в залежності від текстуальних особливостей конкретних диспозицій статей ККУ.

В цьому напрямку, видається вдалим легалізувати визначення «службових повноважень» в діючому антикорупційному законодавстві, шляхом доповнення ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» терміном: «службові повноваження – обсяг прав та обов’язків службової особи, якими вона наділяється, у зв’язку з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, а також організаційно-розпорядчих та/або адміністративно-господарських функцій в органах влади або у суб’єктах господарювання чи інших юридичних осіб».

Також, з метою усунення можливих прогалин при кваліфікації суспільно небезпечних фактів «зловживання авторитетом», які за практикою минулих років вирішувалось, шляхом розширювального тлумачення ознак «зловживання службовим становищем», пропонуємо розширити сферу діяльності, яка може зазнавати такого впливу із сфери виконання функцій держави та органів місцевого самоврядування до ССД, для чого конструкцію у ст. 369² ККУ «особою, уповноваженою на виконання функцій держави» замінити на «службовою особою».

Звертаючи увагу на необхідність диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання в залежності від властивостей суспільної небезпечності діяння, вбачається за доцільне запровадження кваліфікуючої ознаки «за завідомо незаконні дії або бездіяльність» у складах, як пасивного, так і активного підкупу СО, шляхом її доповнення у ч. 2 ст. 368, ч.ч. 2,4 ст. 368³, ч. 2 ст. 369 ККУ.

Паралельно з цим, вважаємо, що необхідність у окремій криміналізації «посередництва» у корупційних злочинах відсутня, через наявність достатньої можливості надавання належної правової оцінки діям фактичного посередника, в залежності від направленості його умислу в окремих випадках.

Висновки до розділу 2

Кримінально-правовий аналіз об'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, що пов'язані з використанням службових повноважень, дозволив надати їм визначення та виокремити їх групу. Пропонуємо даними правопорушеннями визначати передбачені ККУ суспільно небезпечні винні діяння, що вчиняються СО та пов'язанні із зловживанням службовими повноваженнями всупереч інтересам служби та/або юридичної особи (за місцем трудової діяльності СО). До них відносяться: загальні форми зловживання (ст.ст. 364, 364¹ ККУ), неособисте голосування (ст. 364² ККУ), перевищення службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365), бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей (ст. 365³ ККУ), службове підроблення (ст. 366 ККУ), пасивні форми підкупу (ст. 368, ч.ч. 3-4 статті 368³ ККУ), незаконне збагачення (ст. 368⁵ ККУ), провокація підкупу (ст. 370 ККУ) та інші спеціальні різновиди зловживання, передбачені статтями Особливої частини ККУ із (особливо) кваліфікуючою ознакою – вчинення діяння СО, шляхом зловживання службовими повноваженнями.

Досліджувану групу злочинів слід відрізнити від суміжних понять «службові злочини» та «злочини у сфері службової діяльності». Так, категорія «службові злочини» включає в себе всі кримінально протиправні діяння, що вчиняються СО. Група кримінальних правопорушень у ССД включає у себе злочини, передбачені розділом XVII Особливої частини ККУ, в тому числі із загальним суб'єктом, за виключенням тих, що вчиняються особами, які надають публічні послуги.

Об'єднуючою об'єктивною ознакою злочинів, пов'язаних із зловживанням службовими повноваженнями, являються однорідні суспільні відносини, які виникають, функціонують та припиняються у зв'язку з регламентованою нормативно-правовими та/або локальними актами діяльністю щодо реалізації СО наданих їм повноважень. Дана ознака виступає родовим та основним безпосереднім об'єктом злочинів у ССД, а також додатковим обов'язковим

безпосереднім об'єктом всіх інших службових кримінальних правопорушень. Окремі дані злочини, враховуючи їх специфіку, характеризуються іншими додатковими об'єктами, а також ознаками предмета та потерпілого.

В свою чергу, службове зловживання, як єдина обов'язкова ознака об'єктивної сторони всіх складів злочинів, що пов'язані з використанням службових повноважень, об'єднує дану групу та полягає у діянні (дії або бездіяльності) СО, що поєднується із реалізацією її службових повноважень всупереч інтересам служби чи інтересам юридичної особи. При цьому, для тих злочинів, які не містяться в розділі XVII ККУ – дана ознака виступає способом вчинення злочину. А суспільні відносини, які існують в ході реалізації інтересів публічної служби та інтересів приватних юридичних осіб прямо пов'язані із ССД та виступають додатковими обов'язковими безпосередніми об'єктами складів аналізованих правопорушень.

Окрім цього, додатковими об'єктами аналізованих злочинів виступають відносини у сферах запобігання корупції, охорони законних прав, свобод та інтересів фізичних осіб, інтересів держави, громадськості та юридичних осіб, здійснення фінансового контролю в частині встановленого порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відносини предметом яких є складання, видача та заповнення офіційних документів, авторитет органів публічної влади чи ділова репутація юридичних осіб, відносини у сфері забезпечення регламентної діяльності Верховної Ради України, відносини у сфері забезпечення та організації легального грального бізнесу в Україні та інші.

Системний аналіз теорії, законодавства та практики його застосування, дозволив визначити кримінально-правову категорію «зловживання службовими повноваженнями» найбільш вдалою у порівнянні із «зловживання владою», що є її частиною, та із «зловживання службовим становищем», що є застарілою теоретико-правовою конструкцією. У зв'язку з цим, пропонується внести відповідні зміни щодо їх заміни у ст.ст. 364, 364¹, 365, 368, 369 ККУ, а також уніфікувати плуралізм визначень (особливо) кваліфікуючої ознаки вчинення

спеціальних різновидів зловживань СО, які передбачені у розділах Особливої частини ККУ, як вчинення відповідного кримінального правопорушення «службовою особою шляхом зловживання службовими повноваженнями».

Крім того, пропонується надати легальне визначення службовим повноваженням, як «обсягу прав та обов'язків службової особи, якими вона наділяється, у зв'язку з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, а також організаційно-розпорядчих та/або адміністративно-господарських функцій в органах влади або у суб'єктах господарювання чи інших юридичних осіб» та закріпити його у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції».

РОЗДІЛ 3
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
СУБ'ЄКТНИВНИХ ОЗНАК СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ
СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

3.1. Службова особа, як суб'єкт кримінального правопорушення

3.1.1. Загальні ознаки службової особи

Правильне розуміння всіх загальних та спеціальних ознак СО, як спеціального суб'єкта та кваліфікуючої ознаки багатьох кримінальних правопорушень, передбачених у ККУ, має суттєве значення для проведення правильної кримінально-правової кваліфікації суспільно небезпечних діянь, які вчиняються даною особою. На думку В.І. Терентьєва, суб'єкт злочину є початковою ланкою кримінальної відповідальності і своїми ознаками визначає характер відповідальності [246, с. 58], що прямо стосується і кримінальних правопорушень СО.

В абсолютній більшості наукових праць в яких проводилось дослідження аналізованої групи злочинів прямо чи опосередковано зверталась увага на ознаки СО, що обумовлено їх детермінуючими властивостями для даної категорії кримінальних правопорушень. Щодо стану дослідження даного спеціального суб'єкта у сучасній науці кримінального права, то при вивченні даного дискусійного питання слід звернути увагу на дисертації В.І. Терентьєва «Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України» [247], Р.Л. Максимовича «Поняття службової особи у кримінальному праві України» [123], Д.В. Бараненка «Спеціальний суб'єкт злочину: кримінально-правовий аналіз» [29], А.С. Осадчої «Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації» [156], а також праці П.П. Андрушко, Л.П. Брич, О.О. Дудорова, К.П. Задоя, В.П. Коваленко, Д.І. Крупко, М.І. Мельника, Н.А. Мирошніченко, О.В. Навроцького, О.Я. Светлова,

Є.Л. Стрельцова, А.А. Стрижевської, В.Я. Тація, В.І. Тютюгіна, В.В. Устименко, М.І. Хавронюка, В.Г. Хашева та інших правників, роботи яких становлять науковий інтерес при написанні даної дисертації.

Чинний ККУ містить декілька визначень категорії «службова особа». Так, ч. 3 ст. 18 ККУ містить загальне положення, яке було доповнено до кодексу 1 липня 2011 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 року [168], відповідно до якого: «службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом» [109].

Дане визначення є загальним в ході правозастосування та характеризується бланкетністю через те, що його застосування неможливе без звернення до окремих нормативно-правових та локальних актів, які деталізують та визначають конкретні ознаки СО. І, як слушно зазначає А.В. Хворостянкіна, «будь-яке визначення відображає предмет не повністю, воно відбирає тільки істотні ознаки, залишаючи поза своїм змістом низку інших властивих предметові ознак» [290, с. 28] сутність яких, в свою чергу, необхідно встановити для правильного розуміння предмета пізнання.

Безумовно, використовуючи догматичний метод пізнання та розглядаючи вищенаведене визначення СО в порівнянні із нормативним визначенням загального та спеціального суб'єктів кримінального правопорушення, ми відносимо СО до групи спеціальних суб'єктів. У теорії кримінального права,

деталізуючи нормативне визначення спеціального суб'єкта, як правило, пов'язують його із наявністю у фізичної осудної особи регламентованих у законодавстві додаткових спеціальних ознак, наявність яких є обов'язковою для визнання особи суб'єктом злочину [278, с. 24; 29, с. 3; 115, с. 69]. Доволі обґрунтованими є критерії виділення спеціальних суб'єктів професором Н.А. Мирошніченко за наступними ознаками: а) що характеризують державно-правове становище особи; б) що характеризують професійний статус особи; в) що характеризують посадове становище особи; г) демографічні ознаки [130, с. 55]. Як висновок, можемо констатувати, що СО відноситься до групи спеціальних суб'єктів за ознаками, що характеризують посадове становище особи. В.С. Орлов стверджує, що існування поняття «спеціальний суб'єкт злочину» обумовлено специфікою окремих видів злочинів, вчинення яких можливе лише в зв'язку з певною діяльністю та покладенням на особу певних обов'язків [155, с. 138], що також стосується і ССД.

Професор В.О. Навроцький спеціальним суб'єктом визнає такий вид суб'єкта, котрий виокремлюється із загального і при цьому наділений усіма ознаками загального суб'єкта складу злочину [141, с. 256]. А тому, основою при дослідженні питань спеціального суб'єкта складу правопорушення є першочергове правильне розуміння основних ознак загального суб'єкта злочину, відсутність яких матиме наслідком відсутність складу злочину, в тому числі злочинів у ССД. Ще М.С. Таганцев писав, що «...в юридичному розумінні фізична особа може бути суб'єктом злочину, коли вона характеризується сукупністю біологічних ознак, які визначають її осудність чи неосудність» [240, с.78].

Відповідно до ч. 1 ст. 18 ККУ, виділяємо три основних ознаки суб'єкта кримінального правопорушення: його вчинення фізичною особою, її осудність та вік, з якого настає кримінальна відповідальність. Питання встановлення сутності даних ознак є доволі опрацьованим в науці кримінального права, однак, є певні особливості при розгляді даних ознак в контексті визначення СО.

Згідно ст. 24 ЦКУ: «людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою» [292]. Отже, тільки людина, як біологічна розумна істота, за

певних обставин може набувати ознак суб'єкта кримінального правопорушення. Зміст ч. 1 ст. 18 ККУ дає право стверджувати, що суб'єктом не може бути юридична особа, що є доволі дискусійним питанням у науці та практиці сьогодення.

Серед науковців, які підтримують запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб у кримінальне законодавство України: Г.І. Агафонов, Е.М. Жевлаков, С.Г. Келіна, А.В. Наумов, А.С. Нікіфоров, П.Ф. Повеліцина, П.А. Светачев, В.М. Смітєнко та інші. Свою позицію науковці аргументують позитивним міжнародним досвідом кримінальної відповідальності юридичних осіб та кримінально-правової протидії корпоративним злочинами, можливістю встановлення для них великих розмірів штрафів [152, с. 20], що є вагомою дохідною частиною державного бюджету тощо.

Серед противників визнання юридичної особи суб'єктом кримінального правопорушення: Н.О. Гуторова, С.Б. Гавриш, О.О. Дудоров та інші, які акцентують увагу на існуванні особистої персональної відповідальності та індивідуалізації покарання винної фізичної особи, а «притягнення до відповідальності як юридичної, так і фізичної особи, винної в прийнятті протиправного рішення, призведе до подвійної відповідальності за один і той самий злочин, що є неприпустимим» [48, с. 520] та може порушити основні міжнародні та конституційні принципи.

Результатом початку впровадження ідеї кримінальної відповідальності юридичної особи в контексті виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму став Закон України прийнятий 23 травня 2013 року [170], відповідно до якого Загальну частину ККУ доповнено розділом XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», положення якого в тому числі безпосередньо пов'язані зі злочинами СО. Так, відповідно до положень даного розділу до юридичної особи можуть застосовуватись штраф, конфіскація майна і ліквідація, як заходи кримінально-правового характеру, у разі вчинення її уповноваженою особою від її імені та в її інтересах визначеного переліку правопорушень проти національної та

громадської безпеки, міжнародного правопорядку, корупційної та терористичної спрямованості, направлених на отримання неправомірної вигоди, створення умови для отримання такої вигоди або ухилення від відповідальності. А отже, наслідком такого факту, є можливість притягнути до кримінальної відповідальності окремо уповноважену фізичну особу та додатково застосувати кримінально-правові заходи до юридичної особи, від її імені та в її інтересах якої було вчинено кримінально-каране діяння, що, нашу думку, є позитивним аспектом розвитку кримінального права України.

Вважаємо, що дані положення є початковим етапом запровадження сфери кримінальної відповідальності юридичних осіб, які потребують подальшого комплексного опрацювання та вдосконалення, в тому числі з кореспондуванням їх реалізації у кримінально-процесуальній формі задля їх практичного втілення, яке на сьогоднішній день є доволі нерозповсюдженим, з урахуванням відсутності динамічної статистики правозастосування.

Цілком зрозуміло, що досягнення визначеного віку – одна з необхідних умов притягнення особи до юридичної відповідальності. Під віком людини розуміють «певний період її розвитку, якісно своєрідний ступінь формування її особистості» [143, с. 75], «період часу від народження людини до будь-якого моменту відліку, певного періоду життя, що відображає анатомо-фізіологічний стан організму людини та ступінь формування її особистості» [83, с. 76]. В свою чергу, пропонуємо вести мову про хронологічне (кількість фактично прожитого часу особою), біологічне (рівень фізичного розвитку особи), психологічне (рівень інтелектуального розвитку особи) та соціальне (рівень соціалізації особи у суспільстві) розуміння категорії вік.

Щодо характеристики віку, як ознаки суб'єкта, то відповідно до положень ККУ він визначається в хронологічних рамках і згідно ч. 1 ст. 22 ККУ, загальний вік кримінальної відповідальності складає – шістнадцять років. Виходячи з цього, з урахуванням відсутності посилання на вік у законодавчому визначенні СО, можна формально тлумачити, що службовою може бути неповнолітня особа. Більш того, у ч. 2 ст. 22 ККУ закріплені склади злочинів за вчинення яких

кримінальна відповідальність настає з чотирнадцяти років, серед яких, зокрема, склади з кваліфікуючою ознакою – вчинення СО (наприклад, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 262 ККУ).

Зважаючи на це, ряд науковців у своїх роботах акцентує увагу на те, що СО, як суб'єкт, може бути виключно фізична особа, якій виповнилось вісімнадцять років. Наприклад, Т.К. Щеглова пише про повноліття для зайняття певних посад [298, с. 75], О.Я. Светлов стверджує, що окрім формального заняття посади, особа має володіти певними суб'єктивними якостями і знаннями [218, с. 130]. Підтримуючи цю позицію, Л.П. Брич та В.О. Навроцький, вказують на те, що оцінка дій об'єктивної сторони службових злочинів не завжди доступна розумінню неповнолітньої особи [139, с. 60]. Більш того, деякі науковці пропонують внести зміни в законодавство і встановити відповідальність для СО з вісімнадцяти років, що на нашу думку є певною мірою необґрунтованим.

Так, питання визначення віку кримінальної відповідальності СО виходить за рамки лише кримінального законодавства і потребує аналізу нормативно правових актів конституційного, адміністративного, цивільного, трудового та інших галузей права. Зокрема, ст. 76 Конституції України встановлює, що народним депутатом, який безумовно є СО, тому що виконує функції представника влади, «може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року...» [92]. Також, враховуючи всі кваліфікаційні вимоги до осіб, які бажають бути представниками влади, до моменту відповідності цим вимогам вони набувають повноліття. Пряме посилення на це закріплено, наприклад, у ч. 1 ст. 19 Закону України «Про державну службу» [178], відповідно до якої, державну службу мають право проходити повнолітні громадяни, які мають вищу освіту та вільно володіють державною мовою.

Щодо встановлення мінімального віку з якого особа фактично може набувати ознак СО та виконувати організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, необхідно з'ясувати з якого віку особа взагалі може перебувати у трудових відносинах. Задля цього, звертаємось до ч. 1 ст. 188

КЗППУ, яка містить положення щодо заборони «прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років» [85]. Виключенням є приймання на роботу за згодою законного представника особи, яка досягла п'ятнадцяти років.

Дані положення КЗППУ взаємопов'язані з інститутом дієздатності в цивільному праві, тому що тільки особа з повною дієздатністю може набувати статусу СО, що потребує повного усвідомлення значення своїх дій та можливості керування ними. Так, за загальним правилом, відповідно до ч. 1 ст. 34 ЦКУ: «повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років» [292]. Винятком з цього правила є положення ст. 35 ЦКУ, щодо надання повної дієздатності особам з шістнадцяти років, які працюють за трудовим договором або бажають займатися господарською діяльністю.

Одночасно з цим, ст. 7 Закону України «Про громадські об'єднання» [177], ст. 4 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [182] встановлюють, що засновниками молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути особи з чотирнадцятирічного віку. Проте, перебування у статусі засновника такої організації не означає, що така неповнолітня особа автоматично набуває статусу службової. Для виконання функцій СО, у зв'язку із функціонуванням таких організацій, виконанням замовлень для державних та місцевих потреб, реалізацією відповідних програми та проектів з розпорядженням фінансовою та матеріальною допомогою державних та комунальних органів влади, необхідна наявність конкретних службових відносин із такою організацією. Такі відносини можуть мати місце виключно у формі трудових або договірних.

Тому, синтезуючи викладене, констатуємо, що на сьогоднішній день фізична особа виключно з шістнадцяти років, створюючи юридичну особу, займаючись господарською діяльністю або працюючи за трудовим договором, може виконувати функції СО і бути потенційним суб'єктом кримінального правопорушення, пов'язаного із ССД. Зазначені нами формально-юридичні виключення щодо зниження віку кримінальної відповідальності до чотирнадцяти років у складах з кваліфікуючою ознакою – вчинення СО, які передбачені ч.ч. 2-3

ст. 262, ч.ч. 2-3 ст. 308 ККУ, не можуть мати втілення у реальність, у зв'язку з тим, що неповнолітні особи не можуть офіційно та легально бути допущені до сфери обігу зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Осудність завжди є обов'язковою властивістю особи, яка підлягає кримінальній відповідальності. У ч. 1 ст. 19 ККУ вказано, що осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої діяння і керувати ними [109]. Отже, здатність суб'єкта усвідомлювати характер своїх дій та їх суспільну небезпеку означає правильне осмислення фактичних об'єктивних ознак складу правопорушення – інтелектуальний аспект осудності, а здатність контролювати, керувати своїми вчинками – вольовий аспект осудності. «Свідомість і воля взаємозалежні і лише в сукупності визначають характер поведінки особи в конкретній ситуації» [98, с. 131].

В науці, аналізуючи кримінально-правову норму про осудність, виділяють наступні теоретичні критерії неосудності – юридичний (психологічний) та медичний (біологічний). Юридичний критерій неосудності полягає у нездатності особи усвідомлювати свої дії або бездіяльність (їх фактичний зміст і суспільно-правове навантаження) та керувати ними. І, як вважає В.М. Куц: «...без юридичного критерію установлення соціально-медичного перетворюється в самоціль, позбавлену юридичного сенсу» [117, с. 21]. Медичний критерій неосудності – це стан психіки особи під час учинення суспільно небезпечного діяння, який дозволяє характеризувати її як психічно хвору, внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. Для визначення особи неосудною та застосування до неї примусових заходів медичного характеру достатньо підтвердження одного юридичного та одного медичного критерію, що є виключною рідкістю для кримінальних правопорушень у ССД, тому що, як правило, СО – це психічно здорові особи, які періодично проходять медичні огляді, в тому числі у лікарів психіатрів та наркологів. А, правопорушення СО, пов'язані з використанням повноважень, є умисними інтелектуально

осмисленими діями, з використанням розумових здібностей та професійної спеціалізації, а це має наслідком повне розуміння своїх дій та керування ними.

Частково про критерії неосудності можна казати щодо обмеженої осудності, передбаченої у ст. 20 ККУ, тому що дана категорія передбачає наявність психічного розладу у особи, часткове усвідомлення нею її діяння та несе за собою можливість притягнення винного до кримінальної відповідальності з альтернативою застосування примусових заходів медичного характеру. Р.М. Максимовичем вважає, що поняття обмеженої осудності у рідких випадках, але може бути застосоване щодо такого спеціального суб'єкта злочину, як СО [125, с. 91], з чим ми також погоджуємось.

Окремо слід відмити, що у системі кримінально-правової протидії правопорушенням СО, втілено доктринальну розробку «спеціально-конкретний суб'єкт», який є видовим поняттям відносно родового поняття «спеціальний суб'єкт» [278, с. 12], та виражається у категорії «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» у ст.ст. 368⁵, 369² ККУ. Така категорія має сприяти більш якісній правовій оцінці вчиненого суспільно небезпечного діяння і призначенню більш справедливого покарання особі, яка його вчинила [233, с. 61]. Вичерпний перелік СО, які несуть кримінальну відповідальність за вказаними статтями, визначений ст.ст. 3, 45 Закону України «Про запобігання корупції».

При цьому, залишається не зрозумілою позиція законодавця щодо поширення дії ч. 1 примітки ст. 364 ККУ (визначення СО публічної права) на суб'єкта ст. 368⁵ ККУ, яка прямо передбачає, зазначеного в попередньому абзаці, спеціально конкретного суб'єкта. Тому, пропонуємо посилення на статтю 368⁵ ККУ у примітці статті 364 ККУ, виключити.

Таким чином, СО, як спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, першочергово характеризують наступні загальні ознаки:

1) СО – це фізична особа (людина), суспільно небезпечні діяння якої, окрім кримінальної відповідальності та караності, за певних умов та підстав

можуть додатково мати наслідком застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи, в якій така особа є уповноваженою;

2) мінімальний вік СО за загальним правилом починається з шістнадцяти років, а для окремих категорій осіб є більшим та встановлюється законодавчо;

3) СО має характеризуватись осудністю або обмеженою осудністю.

3.1.2. Спеціальні ознаки службової особи

Досліджуючи спеціальні ознаки СО в кримінальному праві України, слід зазначити, що вони відображені, по-перше, у зазначеному загальному визначенні СО, яке закріплене у ч. 3 ст. 18 ККУ, по-друге, у ч. 4 ст. 18 та у ч. 2 примітки до ст. 364 ККУ щодо СО іноземних держав, по-третє, у ч. 1 примітки до ст. 364 ККУ щодо злочинів у публічно-правовій сфері, передбачених ст.ст. 364, 368, 368⁵, 369 ККУ, по-четверте, у примітці до ст. 425 ККУ щодо військових кримінальних правопорушень. Однак, слід відзначити недосконалість окремих положень викладених у даних дефініціях.

Основою при тлумаченні поняття «службова особа» у кримінальному праві є правильне розуміння сутності організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, а також, функцій, які виконуються представниками влади чи місцевого самоврядування. В літературі їх справедливо визначають функціональною складовою поняття СО [142, с. 19].

Судова практика пов'язує представників влади з працівниками державних органів, які наділені правом ставити вимоги та приймати рішення, які є обов'язковими для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості [192]. В теорії таких осіб пов'язують із реалізацією повноважень від імені всіх гілок державної влади або органів місцевого самоврядування, що породжує правові наслідки для невизначеного кола непідлеглих по службі осіб [105, с. 406]. Отже, представник влади, як суб'єкт управління, є уповноваженою особою на здійснення правозастосовних актів, в

тому числі зобов'язуючого волевиявлення, які пов'язані з вибором предмета та мети дії, а також способів та засобів її реалізації, що завжди несе за собою юридичні наслідки для осіб, які не перебувають у підпорядкуванні у такого суб'єкта управління.

Відповідно до ст. 5 Конституції України, народ, як носій суверенної влади, здійснює її або безпосередньо, або через органи державної влади чи органи місцевого самоврядування. Аналіз положень Конституції України та інших актів переважно адміністративного законодавства, дозволяє зробити висновок щодо того, що представницьке здійснення влади в Україні реалізується у двох формах – через органи державної влади та через органи місцевого самоврядування. Отже, слід підкреслити, що поняття «влада», а в теорії ще часто згадують «публічна влада», включає у себе поняття «державна влада» та «місьцеве самоврядування». В даному контексті слід наголосити, що дефініція – це «стисле логічне визначення, яке містить найістотніші ознаки визначуваного поняття» [34, с. 290]. Зокрема, щодо важливості чіткого формулювання національного законодавства акцентовано увагу і у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Стіл та інші проти Сполученого Королівства» від 23 вересня 1998 [201]. Враховуючи це, пропонуємо уточнення у визначеннях СО (ч. 3 ст. 18, ч. 1 примітки до ст. 364 ККУ) щодо «чи місцевого самоврядування» після «функції представників влади» виключити, як зайве. Також, формулювання «в органах (ом) державної влади, органах (ом) місцевого самоврядування» викласти, як «в органах (ом) влади», задля уникнення зайвого нагромадження у детермінуванні.

Щодо системи державних органів влади та їх СО, то державна влада в Україні ділиться на три гілки – законодавчу, виконавчу та судову. Відповідно до діючого законодавства, державним є орган влади, в тому числі колегіальний або інший суб'єкт публічного права, незалежно від наявності статусу юридичної особи, якому надані повноваження здійснювати від імені держави владні управлінські функції, юрисдикція якого поширюється на всю територію України або на окрему адміністративно-територіальну одиницю [179]. Законодавчу гілку

влади представляє – Верховна Рада України, а її представниками є 450 народних депутатів.

«Судову владу реалізують судді та... присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур» [191]. В свою чергу судоустрій будується на принципах: територіальності – місцеві, апеляційні, Вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України; спеціалізації – судді, які розглядають цивільні, кримінальні, господарські, адміністративні, антикорупційні справи, а також справи про адміністративні правопорушення та у сфері інтелектуальної власності.

Система представників виконавчої влади в Україні є більш складною та розгалуженою. Державні органи виконавчої влади побудовані на основі принципів ієрархічності, спеціалізації, територіальності та підпорядкованості. Дану гілку влади складають Кабінет міністрів України, як «вищий орган у системі органів виконавчої влади» [181], центральні та місцеві органи виконавчої влади.

Систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства та інші центральні органи виконавчої влади [195], до яких відносяться служби, агентства, інспекції та органи зі спеціальним статусом, які, в свою чергу, можуть мати свої територіальні органи. Виконавчу владу на місцях, а саме, в областях, районах, містах Києві та Севастополі, здійснюють місцеві державні адміністрації [184]. Центральними органами виконавчої влади зі спеціальним статусом є: Антимонопольний комітет України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Фонд державного майна України, НАЗК, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації. Враховуючи те, що зазначені органи, хоча і мають спеціальний статус, але відносяться до системи органів виконавчої влади, вбачається зайвим використовувати посилення на «центральный орган державного управління із спеціальним статусом» у визначеннях СО ККУ, яке пропонуємо виключити.

До державних органів, які відповідно до діючого законодавства не входять до системи виконавчих, але виконують функції пов'язані з реалізацією державної влади, відносяться, наприклад, Національне антикорупційне бюро, Служба безпеки, прокуратура, як правоохоронні органи, а також, Рахункова палата, Центральна виборча комісія, КСУ та Вища рада правосуддя.

Місцеве самоврядування в Україні нормативно визначено, як гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади самостійно або через органи та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах законодавства [183]. Територіальну громаду складають жителі населених пунктів (село, селище, місто). Представницьким виборним органом місцевого самоврядування є відповідна рада, яка складається з депутатів, наділяється правом представляти інтереси громади та приймати від її імені управлінські рішення. А СО місцевого самоврядування слід вважати депутата місцевої ради, який, відповідно до закону, «є представником інтересів територіальної громади» [190], а також осіб, які працюють в органах місцевого самоврядування та виконують організаційно-розпорядчі та/або адміністративно-господарські функції.

Діюче законодавство роз'яснення змісту організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій не надає, що не можна назвати його прогалиною, тому що закріпити в одному визначенні такі об'ємні та динамічно мінливі поняття фактично неможливо та не доцільно. Практично-орієнтуючим вирішенням даного питання є узагальнення судової правозастосовної діяльності, яке знайшло своє втілення у постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 листопада 1994 року № 12 «Про судову практику в справах про хабарництво» [192]. Так, організаційно-розпорядчі функції полягають у здійсненні керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників, розстановці та підборі кадрів, підтриманні дисципліни та застосуванні дисциплінарних заходів впливу у юридичних особах незалежно від форми власності. В свою чергу, адміністративно-господарські функції пов'язані із управлінням або розпорядженням майном та інших

цінностей, установлення порядку його обліку, зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо.

Правозастосовна практика відносить до осіб, які виконують організаційно-розпорядчі функції начальників та керівників (їх заступників) органів влади, підприємств, установ і організацій, їх структурних одиниць, зокрема, управлінь, відділів, цехів, лабораторій, секторів тощо. Також, до кримінальної відповідальності за службові зловживання з використанням даних функцій притягаються завідувачі, майстри, бригадири, командири, їх заступники тощо. До осіб, які виконують адміністративно-господарські обов'язки, відносяться працівники, які мають в управлінні та розпорядженні певне майно органів влади та юридичних осіб, зокрема, їх керівники, завідувачі складами, магазинами, касири, контролери, бухгалтери тощо. Р.Л. Максимович зазначає, що під особами, які виконують адміністративно-господарські обов'язки, треба розуміти осіб, які від імені власника чи уповноваженого ним органу керують чи розпоряджаються чужим для себе майном [124, с. 15]. Зазначені обов'язки СО слід визначати функціями з управління підлеглими працівниками та/або майном шляхом вчинення юридично значущих дій, які здатні нести за собою правові наслідки. Сутнісно, дані функції включають керівництво трудовим колективом або хоча б одним працівником або реалізацію права володіння, користування, розпорядження майновими або іншими цінностями за допомогою здійснення дій, пов'язаних з виникненням, зміною або припиненням прав або обов'язків у фізичних та юридичних осіб.

Розглядаючи структуру функціональної складової діяльності СО, змістом якої є вищезазначені функції, як напрямки такої діяльності, слід також охарактеризувати суміжні з ними поняття – компетенція та повноваження СО, які підлягають обов'язковому встановленню та аналізу в ході кримінального провадження при здійсненні кримінально-правової кваліфікації суспільно небезпечних діянь СО.

Термін «компетенція» походить від латинського «competentia» – сукупність (ведення, здатність, приналежність до права) – це сукупність предметів відання,

функцій, повноважень, прав та обов'язків особи [162, с. 210]. Даний термін є найбільш широким і включає у себе поняття функції та повноваження. Під повноваженнями особи розуміють надані їй права (міра юридично можливої поведінки [126, с. 214]) та обов'язки (міра належної поведінки [88, с. 99]). І, як було зазначено у підрозділі 2.2. даної роботи, пропонуємо легалізувати поняття «службові повноваження», як обсяг прав та обов'язків СО, якими вона наділяється, у зв'язку з виконанням своєї функціональної складової.

Отже, виконуючи певну функцію СО наділена конкретними повноваженнями, які розкривають дану функцію, як загальний напрям діяльності такої особи. Тому, слушною вважаємо позицію щодо того, що поняття «функції» є ширшим, ніж поняття «обов'язки» (яке ним охоплюється) [18, с. 28]. Повноваження особи можуть бути закріплені законодавчо, шляхом підзаконного нормативного регулювання, договірною процедурою, локальними актами, у посадових інструкціях, реєстраційно-статутних та інших документах [14, с. 197]. Дані повноваження підлягають обов'язковому встановленню та фіксації у кримінально-процесуальних рішеннях суб'єктів кримінального провадження (повідомлення про підозру, обвинувальний акт, вирок тощо) в ході правозастосування та притягнення винної особи до кримінальної відповідальності.

У зв'язку з цим, акцентуючи увагу на важливості категорії «службові повноваження» у визначенні СО та проведенні кримінально-правової кваліфікації службових правопорушень, з урахуванням запропонованих змін, пропонуємо додатково закріпити законодавче положення щодо «наділення відповідними службовими повноваженнями органом влади, повноважним органом чи повноважною службовою особою суб'єкта господарювання чи іншої юридичної особи, судом або законом», після описання функціональної складової у визначеннях національних СО (ч. 3 ст. 18, ч. 1 примітки до ст. 364, ч. 1 примітки до ст. 425 ККУ).

За часовими рамками зазначена функціональна складова може здійснюватися СО на постійній чи тимчасовій основі, або ж на підставі спеціально

наданого повноваження. На постійній основі реалізують свої функції СО призначені на відповідну посаду (організаційно-штатну одиницю) безстроково. Так, більшість державних службовців, які є представниками влади, призначаються на свої посади безстроково. Тимчасовим, наприклад, є виконання функцій Генерального прокурора, строк повноважень якого, відповідно до ч. 2 ст. 40 Закону України «Про прокуратуру», становить шість років без права обіймати дану посаду два строки поспіль [187]. Також, тимчасовим є виконання функцій Генерального прокурора його заступниками, у разі відсутності самого Генерального прокурора на термін такої відсутності. Аналогічною, за загальним правилом, є ситуація щодо кожної керівної посади у разі відсутності керівника та тимчасового виконання його функцій його заступником або іншою визначеною особою.

Спірним є окреме виділення виконання функцій СО за спеціальним повноваженням, тому що воно є частиною тимчасової складової, так як виконується протягом окремо визначеного строку або ж до виконання завдань заради яких таке повноваження надається. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 41 КПКУ «оперативні підрозділи... здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора...» [110]. Саме надане письмове доручення породжує у співробітника оперативного підрозділу в ході досудового розслідування повноваження, якими наділений відповідно до ст. 40 КПКУ слідчий, та які є чинними до моменту виконання завдань, передбачених в дорученні, або до моменту спливу строку дії самого доручення. Враховуючи те, що виконання всіх спеціальних повноважень є тимчасовим, пропонується виключення окремого їх зазначення у дефініціях СО.

Підставою для набуття та виконання СО функціональної складової, незалежно від часових рамок їх виконання, є рішення уповноваженого органу влади, підприємства, установи, організації, їх СО, суду або законодавче підґрунтя. Тобто, для реалізації своїх повноважень та виконання певних функцій СО, її необхідно призначити на певну посаду та визначити коло її службових

повноважень (межі функціональної складової діяльності), що, як правило, оформляється наказом, розпорядженням, дорученням, рішенням, протоколом тощо.

Легальні визначення СО передбачають для даних суб'єктів можливість реалізації своїх повноважень в органах державної та іноземної влади, органах місцевого самоврядування, міжнародних інституціях, а також у національних підприємствах, установах, організаціях, що пропонуємо також текстуально вдосконалити, шляхом уніфікації трьох останніх понять, які були запровадженні ще за радянських часів. Так, враховуючи положення сучасного цивільного та господарського законодавства України, підприємства, установи та організації визнаються юридичними особами з певними відмінностями, в залежності від їх організаційно-правових форм. Більшість юридичних осіб, а також, фізичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку, є відповідно до ст. 55 ГКУ [53], суб'єктами господарювання, що є найбільш загальним поняттям для визначення аналізованих категорій та включає у себе абсолютну більшість видів підприємств, організацій та установ, а також фізичних-осіб підприємців. Тому, пропонуємо законодавче формулювання щодо «підприємств, установ, організацій» та посилання на юридичних осіб у відповідних визначеннях СО та ст.ст. 364, 364¹, 368³ ККУ замінити на «суб'єкти господарювання або інші юридичні особи», що надасть можливість, шляхом розширювального тлумачення, віднести до СО і працівників організацій та установ, які не здійснюють господарську діяльність, в тому числі окремих громадських організацій, об'єднань співвласників багатоквартирного будинку, інших некомерційних суб'єктів тощо.

Різницею між визначеннями службової особи, які закріплені у ч. 3 ст. 18 ККУ, у ч. 1 примітки до ст. 364 ККУ та у ч. 1 примітки до ст. 425 ККУ, є сфера їх застосування. Як вже зазначалося раніше, поняття надане у ч. 3 ст. 18 Загальної частини ККУ є найбільш широким та загальним для застосування. В свою чергу, визначення надане у ч. 1 примітки до ст. 364 ККУ застосовується при кваліфікації окремих видів суспільного небезпечних діянь, а саме: зловживання владою або

службовим становищем (ст. 364 ККУ), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ), незаконне збагачення (ст. 368⁵ ККУ) пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ). Дані злочини вчиняються виключно у публічно-правовій сфері, тому що СО, зазначені у ч. 1 примітки до ст. 364 ККУ, здійснюють свою функціональну складову в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях.

Окремою специфічною частиною публічно-правової службової сфери є військова служба, яка поставлена під кримінально-правову охорону Розділом XIX ККУ. Даний розділ містить окреме поняття військового кримінального правопорушення, а у ч. 1 примітки до ст. 425 ККУ закріплено спеціальне визначення військової СО, яке пов'язане із військовослужбовцями, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки, а також займають посади військового командування (військових начальників). З метою дотримання принципу єдності термінології, пропонуємо слово «обов'язків» у ч. 1 примітки до ст. 425 ККУ замінити на слово «функцій».

У ч. 4 ст. 18 ККУ законодавець розширив коло СО, які займаючи посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, потенційно можуть бути кримінального правопорушення за українським національним законодавством. Відмінність між поняттями національної та іноземної СО пояснюється, зокрема, гармонізацією національного законодавства із міжнародною правовою базою. Так, український законодавець фрагментарно цитує положення пунктів «а,б,с» ст. 2 Конвенції ООН проти корупції [91] та робить акцент не на функціональній складовій діяльності СО, а на інституційній приналежності посади, яку дана особа обіймає. Переважно в дану групу іноземних СО включено представників влади уповноважених на здійснення державної влади, правосуддя та врегулювання спорів, законодавчої діяльності та діяльності міжнародних інституціональних утворень, в тому числі, до яких має безпосереднє відношення Україна.

Однак, кваліфікуючи діяння даних осіб, слід також враховувати загальні принципи дії закону про кримінальну відповідальність у просторі, в першу чергу, універсального (космополітичного) та реального принципів, які законодавчо відображені у ст. 8 ККУ. Застосування даних принципів до іноземців та осіб без громадянства, які постійно в Україні не проживають, можливе за умови, якщо такі особи не були засуджені в іноземній державі і притягаються до кримінальної відповідальності на території України [102, с. 68]. Сутність універсального принципу дії кримінального закону полягає у спільності інтересів декількох держав у протидії злочинності, які вони закріплюють у міжнародно-правових актах. Так, іноземні особи, які не характеризуються постійним проживанням в Україні, вчинили злочини за її межами, підлягають відповідальності за ККУ у випадках, передбачених міжнародними договорами. Сутність реального принципу полягає у можливості притягнення зазначених осіб до кримінальної відповідальності у разі вчинення ними тяжких або особливо тяжких злочинів проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Враховуючи той факт, що визначення, передбачені в ч. 4 ст. 18 ККУ та ч. 2 примітки до ст. 364 ККУ, якими до СО віднесені посадові особи іноземних держав та міжнародних організацій, абсолютно ідентичні, та той факт, що дефініція в ч. 4 ст. 18 Загальної частини ККУ застосовується до всіх положень кодексу, пропонуємо ч. 2 примітки до ст. 364 ККУ виключити.

Дискусійним питанням теорії кримінального права та правозастосовної практики є розмежування сфер у яких застосовуються поняття «службова» та «посадова» особа, які використовуються у різних галузевих нормативно-правових актах. Конституція України оперує обома цими поняттями не розмежовуючи сфери їх застосування, стаття 19 – «...посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України», стаття 40 – «усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до... посадових і службових осіб...», стаття 56 – «кожен має право на відшкодування... матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи

бездіяльністю... посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень» [92]. На відмінну від ККУ, який використовує термін «службова особа», за виключенням положень щодо іноземних СО, КУпАП у своїх статтях використовує термін «посадова особа». Відповідно до статті 14 КУпАП: «посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління...» [86]. Закон України «Про державну службу» надає визначення державного службовця, як громадянина України, який займає посаду державної служби в органі державної влади...та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу...» [178]. Також, даний закон оперує поняттям посадова особа, в контексті зайняття державним службовцем відповідної первинної організаційно-штатної одиниці державного органу – посади, яка визначена структурою і штатним розписом даного органу з установленими відповідно до законодавства посадовими обов'язками, які уповноважений виконувати даний службовець. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» використовує виключно поняття посадової особи. Так, посадовою особою місцевого самоврядування є особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету [189]. Не надає критеріїв розмежування даних понять і Міністерство юстиції України. У своєму листі, посилаючись на те, що це компетенція КСУ та зазначаючи, що «при з'ясуванні підстав для віднесення осіб до категорій посадових або службових осіб слід керуватися відповідним законодавством, що регулює певні відносини» [194].

Гострим є дане питання також для науки адміністративного права. Зокрема, наголошують на тому, що посадову особу характеризують «організація управлінської діяльності» [198, с. 40], а «службовою особою є учасник адміністративно-правових відносин на відміну від посадової особи, яка є учасником ще й службово-правових відносин» [116, с. 98], внаслідок чого

адміністративне право відносить до посадових осіб керівників та їх заступників, які наділені лінійною владою щодо підлеглих по службі [301, с. 182]. Кодекс адміністративного судочинства України використовує об'єднуючий термін «суб'єкт владних повноважень», під яким розуміють «орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства...» [87].

Звичайно використання такої кількості термінів для позначення одного юридичного поняття створює зайве нагромадження у законодавстві, колізії положень нормативно-правових актів та неоднакове правозастосування, у зв'язку з чим правильно було б уніфікувати дане поняття під єдиним терміном «службова особа», так як дане поняття є більш широким, і включає в себе поняття «посадова особа». Таким шляхом пішов законодавець і в чинному ККУ, що на нашу думку, є правильним та виправданим для практики. Також, підтримуємо позицію законодавця щодо зміни поняття «обов'язки», яке використовувалось у КК 1960 року, на поняття «функції» у визначенні СО, так як, функції, вказуючи напрямки діяльності службовця, конкретизуються через встановлення певних обов'язків, та визначають способи і форми діяльності особи, а отже, є більш широким поняттям, ніж обов'язки.

Окремим дискусійним у практиці є питання віднесення до функціональної складової визначення службової особи – консультативно-дорадчих функцій, які законодавець закріпив у визначенні посадової особи місцевого самоврядування, яке було зазначено вище та яке не відповідає кримінально-правовому визначенню СО. На нашу думку, включення даних функцій у визначення СО є певною мірою необґрунтованим, тому що консультативно-дорадча діяльність, використовуючи формально-логічне трактування, полягає у консультуванні, аналізі, прогнозуванні, підготовці пропозицій та рекомендацій, що переважно не породжує правових наслідків. Більш того, важко уявити факт зловживання повноваженнями особою, яка здійснює консультативну діяльність. А тому, пропонуємо у визначенні посадової особи місцевого самоврядування (ст. 2 Закону України «Про службу в

органах місцевого самоврядування») замінити формулювання «консультативно-дорадчих» та «адміністративно-господарських».

Неоднозначним у теорії є відношення науковців щодо визнання СО суб'єкта господарювання, який здійснює господарську діяльність самостійно без створення юридичної особи (фізична особа-підприємець, далі – ФОП) або із створенням приватного підприємства в штатній структурі якого є один засновник-керівник. В доктрині переважає позиція науковців щодо неможливості визнання таких суб'єктів СО, яка обґрунтовується тим, що власника (керівника) приватного підприємства не можна визнати СО, бо функціями СО не може охоплюватися керівництвом самим собою, а виконувати організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки необхідно стосовно інших осіб або чужого майна [75, с. 335; 232, с. 238; 137, с. 45; 18, с. 29]. Протилежною є позиція О.О. Дудорова, який вбачає у діяльності одноособового керівника-власника приватного підприємства організаційно-розпорядчий характер стосовно фактичного та юридичного здійснення управління виробничим процесом на конкретній, обраній ним ділянці роботи [63, с. 36], навіть за відсутності підлеглих йому працівників.

Дійсно, виконуючи адміністративно-господарську функцію щодо власного майна, важко уявити факт зловживання ФОП (або приватним підприємцем) щодо свого ж майна, як і спричинення шкоди самому собі. Проте, в сучасних умовах на практиці виникають ситуації фактичного зловживання ФОП правами під час управління та розпорядження чужим майном, а також під час керівництва ФОП своїми працевлаштованими працівниками, що безумовно вимагає від правозастосовувача адекватної правової реакції на дані ситуації та надання належної кваліфікації таким суспільно небезпечним діям ФОП.

Тому, підтримуємо позицію щодо можливості та необхідності за певних обставин визнавати ФОП та одноособових керівників приватних підприємств СО, і обґрунтовуємо її наступним. Відповідно до положень ГКУ [53], суб'єктами господарювання є учасники господарських відносин, які здійснюють свою діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав

та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями. Для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої діяльності, такі суб'єкти підлягають державній реєстрації, як юридична особа чи ФОП. Як наслідок, здійснення підприємницької діяльності ФОП можливо реалізовувати безпосередньо або через приватне підприємство, із залученням або без залучення підлеглих працівників, самотійно або спільно з іншими особами. Як висновок, наймаючи на умовах трудового договору робітників для сприяння у здійсненні підприємницької діяльності, ФОП набуває ознаку СО у вигляді виконання організаційно-розпорядчих функцій (здійснення керівництва підпорядкованим трудовим колективом) та потенційно може бути даним спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення. На цьому наголошувало і Міністерство юстиції України у своєму листі від 03.11.2006 №22-48-548 «Щодо надання офіційних роз'яснень законодавства» [299]. Також, здійснюючи спільну господарську діяльність з іншими суб'єктами господарювання, ФОП може виконувати адміністративно-господарські функції щодо їх спільного або взагалі чужого майна, зокрема і розпоряджатись ним, що не виключає можливості зловживання своїми правами та обов'язками, в тому числі із зовнішнім вираженням привласнення, розтрата або заволодіння даним майном.

Яскравим прикладом наявності у ФОП ознак СО та зловживання своїми службовими повноваженнями є встановлені фактичні обставини під час досудового розслідування у кримінальному провадженні № 42019161160000*** від 11 червня 2019 року, яке в жовтні 2020 року було скеровано до суду з обвинувальним актом за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 366 ККУ. Так, стороною обвинувачення в ході досудового розслідування було встановлено, що у 2018 році ФОП, з корисливих мотивів, з метою заволодіння бюджетними коштами, підписала акт приймання виконаних будівельних робіт та довідку про їх вартість до договору за фактом виконання ремонтно-будівельних робіт об'єкта благоустрою на загальну суму 798,028 гривень, які фінансувались за кошти

одного з місцевих бюджетів. При цьому, відомості у даних офіційних документах не відповідали обсягам фактично виконаних робіт за договором, що було достовірно відомо ФОП. За результатом проведеного комплексу слідчих дій, було встановлено, що обсяги фактично виконаних робіт по ремонту даного об'єкта благоустрою не відповідали дефектному акту, договірній ціні, акту приймання виконаних робіт, довідці про їх вартість, тому що ФОП фактично було виконано робіт на загальну суму 227,979 гривень. За результатами підписання виконавчої документації, ФОП заволоділо іншою частиною бюджетних грошових коштів на загальну суму 570,049 гривень, які складали суму завищення. При цьому, станом на 2018 рік, в тому числі під час виконання вказаного підрядного договору, у ФОП були у підпорядкуванні працевлаштовані за трудовими договорами п'ять працівників (виконання організаційно-розпорядчої функції), а перед початком фактичного виконання робіт за договором з рахунку комунального підприємства (замовника) на рахунок ФОП було перераховано суму авансу – 239,408 гривень бюджетних коштів, після надходження яких ФОП отримала фактичну можливість розпорядження ними до підписання виконавчої документації (адміністративно-господарська функція). Таким чином, такі дії ФОП були остаточно кваліфіковані стороною обвинувачення за сукупністю ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 366 ККУ, а саме – заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, вчинене в особливо великих розмірах; внесення до офіційного документа завідомо неправдивих відомостей, вчинене за попередньою змовою групою осіб. Дії інших співучасників ФОП (службові особи комунального підприємства відповідальні за здійснення нагляду під час виконання договору – головний інженер та начальник служби технічного нагляду) було кваліфіковано за ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 366 ККУ, як зловживання службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для фізичної особи використання службовою особою службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно спричинило тяжкі наслідки громадським інтересам, вчинене за попередньою змовою групою осіб; внесення до офіційного

документа завідомо неправдивих відомостей, вчинене за попередньою змовою групою осіб.

З урахуванням викладених теоретико-правових та прикладних положень, єдиною обставиною, яка впливає на неоднозначне застосування кримінального законодавства щодо кваліфікації діянь ФОП, як СО, є застаріла законодавча конструкція щодо місця виконання функцій СО – «підприємств, установ, організацій», а тому запропоновані автором зміни категорій «підприємств, установ, організацій» в ККУ на категорію «суб'єкти господарювання або інші юридичні особи», повністю усунуть окремі законодавчі прогалини та колізії, а також остаточно вирішать наукові та практичні дискусії даного напрямку, що сприятиме однаковості правозастосування.

Підсумовуючи викладене, з метою системного вивчення спеціальних ознак СО, пропонуємо синтезувати вищезазначені відомості та класифікувати СО в залежності від різних критеріїв.

За державно-правовою приналежністю СО поділяються на: а) національних; б) іноземних держав; в) міжнародних інституцій.

За функціонально-змістовною направленістю діяльності СО поділяються на тих, які виконують: а) функції представника влади (державної влади та місцевого самоврядування); б) організаційно-розпорядчі функції; в) адміністративно-господарські функції; г) комплекс різних функцій.

За сферою діяльності СО: а) публічно-правової сфери (державна та комунальна); б) приватно-правової сфери (приватна сфера господарювання).

За часовим критерієм виконання функціональної складової СО поділяються на тих, які виконують свої функції: а) на постійній основі; б) на тимчасовій основі (в т.ч. на підставі спеціально наданих повноважень).

В залежності від місця здійснення своїх функцій СО поділяються на тих, які реалізують їх у: а) органі державної та іноземної влади (законодавчому, виконавчому, судовому, інших); б) органі місцевого самоврядування; в) суб'єкті господарювання або іншій юридичній особі (підприємстві, установі, організації); г) міжнародній інституції.

В залежності від підстави призначення та виконання функціональної складової СО поділяються на тих, які набули свої функції: а) на підставі народного волевиявлення; б) за рішенням уповноваженого органу влади; в) за рішенням суб'єкта господарювання або іншої юридичної особи (підприємства, установи, організації); г) за рішенням їх окремих службових осіб; д) за рішенням суду; е) на підставі законодавчого підґрунтя; є) на підставі декількох ознак (наказ про призначення та законодавче підґрунтя).

Також, бажаємо акцентувати увагу на запропонованих змінах, які на наш погляд вдосконалять діюче кримінальне законодавство. У визначеннях СО (ст. 18, ст. 364, ст. 425 ККУ), в залежності від текстуальних особливостей, пропонуємо: 1) уточнення щодо «місцевого самоврядування» виключити, а формулювання «в органах (ом) державної влади, органах (ом) місцевого самоврядування» викласти, як «в органах (ом) влади»; 2) виключити посилання на «центральный орган державного управління із спеціальним статусом» та термін «спеціальні повноваження»; 3) додатково закріпити положення щодо «наділення відповідними службовими повноваженнями органом влади, повноважним органом чи повноважною службовою особою суб'єкта господарювання чи іншої юридичної особи, судом або законом»; 4) замінити слово «обов'язків» на «функцій»; 5) ч. 2 примітки до ст. 364 ККУ виключити. У ст. 2 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» замінити формулювання «консультативно-дорадчих» та «адміністративно-господарських».

3.2. Аналіз ознак суб'єктивної сторони злочинів пов'язаних з використанням службових повноважень

Перебуваючи у тісному взаємно обумовлюючому зв'язку із об'єктивними ознаками, суб'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням службових повноважень, має свої особливості, складнощі у процесі її встановлення та складає вагому частку доказування, чим викликає

спірні дискусії між сторонами у кримінальному провадженні. В.М. Кудрявцев зазначав, що особа несе кримінальну відповідальність за вчинене в тих межах, в яких воно охоплювалося суб'єктивною стороною [113, с. 17]. Зокрема, висловлене обумовлене і законодавчо закріпленим принципом суб'єктивного ставлення до кримінального правопорушення, що виключає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене кримінально протиправне діяння, до якого вона не має винного відношення у формі умислу або необережності.

Дослідженням ознак суб'єктивної сторони, як елемента складів правопорушень, пов'язаних із службовим зловживанням, займалися П.П. Андрушко, К.П. Задоя, В.М. Киричко, В.П. Коваленко, Д.І. Крупко, М.І. Мельник, А.В. Савченко, Є.Л. Стрельцов, А.А. Стрижевська, В.Я. Тація, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк, В.Г. Хашев та багато інших науковців, праці яких викликають науковий інтерес. Однак, багато дискусійних аспектів у цьому напрямку вимагають подальшого розвитку, а виникаючі правові ситуації сьогодення потребують вдалого та конструктивного вирішення.

У доктрині кримінального права під суб'єктивною стороною складу правопорушення розуміють сукупність обов'язкових та факультативних ознак, які характеризують його внутрішню сторону, виражену через психічне ставлення особи до вчинюваного суспільно небезпечного діяння та його наслідків [101, с. 148; 98; 235, с. 161]. При цьому, загальновизнаним є віднесення до обов'язкової ознаки даного елемента складу правопорушення – вини, а до факультативних, у разі відсутності вказівки на них у конкретній диспозиції статті ККУ – мети, мотиву та емоцій. І незважаючи на обов'язковість даних ознак, відповідно до п. 2 ст. 91 КПКУ, в ході кожного кримінального провадження підлягають доказуванню винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета його вчинення.

Як слушно зазначає О.І. Рарог, вина, як форма психічного ставлення особи до діяння, є ядром суб'єктивної сторони злочину [200, с. 11]. Законодавець визначає дану ознаку, як психічне ставлення особи до вчинюваного кримінального протиправного діяння та його наслідків, що виражається у двох

формах – умислі або необережності. В залежності від інтелектуальних та вольових властивостей вини, умисел поділяється на прямий і непрямий, а необережність – на кримінальну протиправну самовпевненість та недбалість.

Умисел	Необережність
1) Прямий: - усвідомлення суспільної небезпечності та характеру свого діяння; - передбачення суспільної небезпечності настання конкретних наслідків; - бажання настання наслідків.	1) Самовпевненість: - абстрактне передбачення суспільної небезпечності можливих наслідків такого діяння; - легковажне сподівання на відвернення наслідків.
2) Непрямий: - усвідомлення суспільної небезпечності свого та характеру діяння; - усвідомлення суспільної небезпечності можливих наслідків; - відсутність бажання настання наслідків, при свідомому їх допусканні.	2) Недбалість: - не усвідомлення суспільної небезпечності свого діяння; - не передбачення суспільної небезпечності можливих наслідків; - наявність обов'язку та можливості їх усвідомлення та передбачення.

У зв'язку з тим, що легальне визначення вини, її форм та їх видів відображають обов'язкове ставлення винного, як до діяння, так і до його наслідків, в науці існують думки, що воно стосується тільки матеріальних складів правопорушень. «Законодавче визначення умислу і необережності, – зазначає О.І. Рарог, – сформульовано стосовно так званих матеріальних складів злочинів... У подібних складах форма вини визначається психічним ставленням до наслідків» [199]. На нашу думку, тлумачення легального визначення вини в такому вузькому аспекті є неточним. Тому погоджуємось з В.П. Ємельяновим, який зазначає, що

законодавець, надав визначення умислу та необережності не стосовно складу злочину, а стосовно злочину як явища реальної дійсності [67, с. 209]. Безумовно, кожне кримінальне правопорушення, як негативне соціальне явище, посягає на об'єкт кримінально-правової охорони та спричиняє йому шкоду, що призводить до виникнення тих або інших наслідків, незалежно від виду конструкції його складу. А тому, у винної особи в кожному випадку наявне психічне ставлення не тільки до свого суспільного небезпечного діяння, але й до всіх інших об'єктивних та суб'єктивних ознак складу правопорушення: об'єкта, предмета, наслідків, місця, обстановки, способу, мотиву, ознак, які характеризують суб'єкта тощо. В цьому контексті влучно зауважив В.М. Кудрявцев, що суб'єктивна сторона багато в чому породжує, спрямовує та регулює об'єктивну сторону злочину [113, с. 12-13], тому що в кожному випадку, тим паче вчинення правопорушення СО, вона усвідомлює та оцінює всі обставини та умови в яких воно вчиняється. Таким чином, наслідки від суспільно небезпечного діяння завжди мають місце в реальній дійсності, як у правопорушеннях із матеріальним складом, так і формальних та усічених.

Основними юридичними категоріями, які характеризують вину, є зміст, форма, сутність, ступінь та обсяг [200, с. 14]. Аналіз змісту вини здійснюється через розкриття її інтелектуальної та вольової властивостей, результат взаємодії яких дозволяє характеризувати її форми – умисел або необережність. Обсяг або об'єм вини складає всю сукупність психічного ставлення винного до всіх об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення. Саме зміст, форма та об'єм вини є її юридичними властивостями та складають вагомую частину предмета доказування у кримінальному провадженні. В свою чергу, сутність та ступінь вини є в більший мірі соціальними властивостями даної суб'єктивної ознаки. У доктрині сутністю вини визначають негативне відношення особи до соціальних цінностей чи благ [95, с. 49], а ступінь вини є взаємопов'язаною із сутністю оціночною категорією, яка характеризує міру такого відношення особи до суспільних цінностей. І, якщо юридичні властивості вини прямо пов'язані із кримінально-правовою кваліфікацією, то сутність та

ступінь вини виступають більше криміноутворюючими елементами особистості та більше цікавлять кримінологічну сферу досліджень.

І на сьогоднішній день, розслідування справи залишається процесом пізнання об'єктивної істини – достовірного встановлення факту вини або невинуватості особи в учиненні розслідуваного діяння [160, с. 302]. Проте, являючись ядром суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, вина при встановленні її властивостей не дозволяє відповісти на питання чому саме воно вчиняється та до чого прагне його суб'єкт. Надаючи відповіді на вказані питання, мотив і мета складу правопорушення набувають вагомого кримінально-правового значення в злочинах, які пов'язані з використанням службових повноважень.

А.В. Савченко мотивом визначає «інтегральний психічний утвір, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою» [214, с. 14]. Мета складає уявлення суб'єкта про модель бажаного результату, якого він прагне досягти, вчинивши суспільно небезпечне діяння. Саме мета визнає спрямованість такого діяння і, як слушно зауважив С.А. Тарарухін, мотив і ціль (мета) не лише взаємопов'язані, а й визначають одна одну [242, с. 15].

Такий зв'язок, не важко простежити у складах загального зловживання (ст.ст. 364, 364¹ ККУ), в яких корисливий мотив взаємообумовлений метою отримання неправомірної вигоди в результаті вчинення зловживання. Щодо вини, то законодавець, не розшифровуючи її форми щодо всіх ознак об'єктивної сторони, прямо вказує, що зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями, може вчинятись тільки умисно. Процес детального аналізу матеріального складу зловживання, об'єктивна сторона якого є складною, потребує розмежування змістовних властивостей вини щодо його діяння та наслідків. Безумовно посилення на умисел в диспозиції, обов'язковість мети отримання вигоди у поєднанні з корисливим мотивом, дозволяють констатувати, що діяння у даному складі вчиняється виключно з прямим умислом, коли СО інтелектуально усвідомлює його суспільну небезпечність та воліє чинити зловживання.

В цей же час, в науці та практиці переважає позиція, яку також підтримуємо, щодо того, що психічне ставлення до суспільно небезпечних наслідків у складі зловживання визначають, як у формі умислу, так і у формі необережності [19, с. 228; 80, с. 86; 216, с. 112]. Тому, по-перше, в залежності від обставин, можна вести мову про модель умисного зловживання, коли діяння вчиняється з прямим умислом, а до його наслідків ставлення у формі прямого або непрямого умислу. А, по-друге, враховуючи складність конструкції об'єктивної сторони зловживання, виникає питання щодо наявності його складної суб'єктивної сторони. В даному контексті в доктрині розроблена концепція «змішаної» («подвійної», «складної») вини, яка передбачає різне психічне ставлення особи до різних об'єктивних ознак одного правопорушення, яким і є зловживання. Таким чином, друга модель складу зловживання передбачає: діяння – у формі прямого умислу, відношення до наслідків – у формі необережності, незалежно від її виду [15, с. 122].

Дещо іншою, щодо психічного ставлення до дій, є ситуація у складі перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 ККУ). Диспозиція даної статті містить посилання на умисні дії, але відсутність контекстних посилань на мотив та мету, дозволяють вести мову про їх факультативність. Тому для встановлення форми умислу перевищення, необхідно детально встановлювати та аналізувати вольові властивості змісту вини. У теорії дану властивість визначають, як особливий регулятор поведінки особи, який відображає її цілеспрямованість на прийняття конкретного рішення, досягнення певних цілей та усунення можливих перешкод [1, с. 156]. І, якщо у порівнянні із корисливим зловживанням, яке переслідує конкретну мету, можемо говорити про вольові аспекти щодо бажання особи так чинити, дії щодо перевищення службових повноважень без конкретизованих мети та мотиву можуть вчинятись, як з прямим, так і непрямым умислом.

Іншою є ситуації у кваліфікованому складі перевищення, де об'єктивна сторона набуває кваліфікуючих ознак у вигляді насильства або погрози його застосування, зброї чи спеціальних засобів, дій, що є болісними і такими, що

ображають особисту гідність потерпілого. Даний склад є яскравим прикладом, коли психічне ставлення суб'єкта виходить за рамки загальної моделі «діяння – причинний зв'язок – наслідки» та розповсюджується на інші ознаки об'єктивної сторони. Ані судова практика, ні теоретичні розробки не містять випадків, коли представник правоохоронного органу перевищував повноваження, застосовуючи насильство або зброю, без прямого умислу на вчинення таких дій. Щодо інших аспектів суб'єктивної сторони у матеріальному складі перевищення, вони є аналогічними із зловживанням.

Суб'єктивна сторона єдиної прямо законодавчо передбаченої пасивної форми службового зловживання, яке полягає у бездіяльності працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей (ст. 365³ ККУ), характеризується виною у формі прямого умислу, корисливим мотивом та метою сприяння незаконній діяльності, пов'язаній з азартними іграми та лотереями («гральним бізнесом»).

На вчинення форм службового підроблення (ст. 366 ККУ) з прямим умислом вказує сформульована законодавцем ознака «завідомості» у диспозиції даної статті. Підтримуємо сформовані у доктрині позиції щодо того, що дана категорія виключає необережну форму вини та вказує на наявність прямого умислу у складі правопорушення [52, с. 131; 228, с. 131], в контексті повної інтелектуальної обізнаності та вольової направленості на вчинення суспільно небезпечних дій. Щодо суб'єктивної сторони кваліфікованого складу службового підроблення, який з складного формального у частині першій трансформувався в частині другій у матеріальний з тяжкими наслідками, то моделі взаємодії інтелектуальних та вольових властивостей вини в даному елементі складу злочину аналогічні моделям зловживання та перевищення. Інші ознаки суб'єктивної сторони службового підроблення, як і в складі перевищення службових повноважень, є факультативними, не впливають на кваліфікацію, але підлягають встановленню в ході кримінального провадження та можуть мати кримінально-правове значення при призначенні судом покарання винній особі.

Виною у формі прямого умислу також характеризується склад неособистого голосування народним депутатом України (ст. 364² ККУ), висновок щодо чого прямо випливає з положень диспозиції даної статті, ознак даного спеціально-конкретного суб'єкта та специфіки його ССД. І, якщо мотив даного злочину є факультативним, вважаємо, що метою його вчинення є штучне збільшення результатів голосування «за» або «проти» прийняття конкретного рішення на пленарному засіданні Верховної Ради України.

Диспозиції статей, що передбачають відповідальність за пасивний підкуп службових осіб (ст. 368, ч.ч. 3-4 ст. 368 ККУ), не містять прямі посилання на визначення властивостей вини даних складів. З цього приводу слушно зауважив А.Н. Трайнін. На думку автора, відсутність вказівки у законі на форму вини не знімає питання про вину, а лише вимагає ретельного з'ясування думки законодавця щодо встановлення форми вини, необхідної для конкретного складу злочину [255, с. 206]. Безумовно, враховуючи попереднє дослідження зловживання, його спеціальний різновид – складний формально-усіченого склад пасивного підкупу характеризується виною виключно у формі прямого умислу.

Щодо мети вчинення даних злочинів, то вона випливає з диспозицій відповідних статей і полягає в обумовлених за результатами підкупу діяннях особи щодо реалізації службових повноважень, які вчиняються в інтересах особи, яка вчиняє активний підкуп або в інтересах третьої особи. Питання відносно мотивів пасивного підкупу не складають спірні наукові дискусії і ще в дорадянській літературі В.М. Ширяєв стверджував, що внутрішній стороні діяльності хабарника властиве користолюбство і лише користолюбство [297, с. 517]. Таким чином, корисливий мотив завжди супроводжує суб'єкта даного злочину, яким керує бажання отримати неправомірну вигоду, яка хоч і виступає предметом складу пасивного підкупу, водночас перебуває на межі з метою, в якості ознаки суб'єктивної сторони. Саме бажання отримання неправомірної вигоди (майна) виступає рушійним елементом всіх без виключення корупційних злочинів.

В кожному випадку вчинення пасивного підкупу особа має усвідомлювати та бажати спричинити шкоду конкретним об'єктам кримінально-правової охорони, в тому числі відносинам у ССД, шляхом впливу на предмет злочину, а саме – прохання, одержання, вимагання, прийняття пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди, з метою вчинення в подальшому діянь з використанням повноважень СО в інтересах обумовленої особи.

Останній загальний злочин, який пов'язаний з використанням службовою особою своїх повноважень – це провокація підкупу (ст. 370 ККУ). Суб'єктивна сторона його формального складу характеризується виною у формі прямого умислу щодо вчинення підбурення до активного або пасивного підкупу іншою особою та метою, яка полягає у викритті в подальшому зазначеної особи у вчиненні підкупу. Мотив на кваліфікацію в даному випадку не впливає.

Дискусійним та доволі розповсюдженим на практиці є питання надання повної та правильної правової оцінки діям осіб, в тому числі службовим, які першочергово характеризуються, як корупційні зловживання, але в подальшому при детальному встановленні всіх ознак їх складу кваліфікуються суб'єктами кримінального провадження, як шахрайство. Наприклад, якщо СО одержала неправомірну вигоду за вчинення дій, які не входили до її службових повноважень, і вона усвідомлювала, що об'єктивно не могла вчинити в інтересах конкретної особи обумовлені діяння, то такі дії фактично та формально-юридично є кримінальним правопорушенням проти власності, який пов'язаний із шахрайським заволодінням чужим майном. Пропонуємо називати такі дії квазікорупційними, тому що поверхнево створюється уявлення про вчинення реального корупційного правопорушення, яке сутнісно таким не є [16, с. 224]. А тому, мають бути чіткі критерії його розмежування з реальними корупційними зловживаннями, активними та пасивними формами підкупу для недопущення надання неправильної кримінально-правової кваліфікації та прийняття помилкових процесуальних рішень представниками правоохоронних та судових органів.

Першочергово, слід зазначити, що у питанні визначення корупційних злочинів, вичерпний перелік яких зазначений у примітці до ст. 45 ККУ, та злочинів, які пов'язані з корупцією, але не містять її ознак та порушують антикорупційне законодавство, суттєве значення має Закон України «Про запобігання корупції». В свою чергу, термін «квазікорупційне шахрайство», яке ми пропонуємо використовувати, носить суто теоретичний характер, таке діяння не містить ознак корупції та формально-юридично не порушує антикорупційне законодавство. До речі, термін «квазікорупційні злочини» вже зазначався у працях М.І. Хавронюка [70], проте в контексті віднесення до них злочинів, передбачених ст. 210 ККУ (нецільове використання бюджетних коштів) та ст. 369² ККУ (зловживання впливом), що на нашу думку є спірним, тому що, відповідно до положень діючого кримінального та антикорупційного законодавства, вони є повноцінними корупційними кримінальними правопорушеннями.

Щодо ознак розмежування, то по-перше, родовим та безпосереднім об'єктом «квазікорупційних дій (шахрайства)» є суспільні відносини щодо забезпечення та охорони права власності, а його предметом є чуже майно, яке в повній мірі може відповідати змісту поняття неправомірної вигоди. По-друге, з об'єктивної сторони даний склад кримінального правопорушення характеризується суспільно небезпечною дією, яка направлена на заволодіння чужим майном, а правопорушення є закінченим з моменту отримання винним можливості їм розпоряджатись, тобто у даній конструкції можливо виділення стадій злочинної поведінки. Способом такого заволодіння може бути обман або зловживання довірою, і саме в цій частині сутнісно діям винного може надаватись зовнішнє забарвлення зловживання або корупційних дій, що має наслідком створення у потерпілого уявлення про можливість суб'єкта вчинити зловживання або сприяти цьому за отримання обумовленого предмета (чужого майна). По-третє, суб'єкт таких дій є загальним, в тому числі і особа, яка потенційно може бути суб'єктом службових зловживань. Тому, саме в цьому контексті важливо встановити функціональну складову діяльності особи, об'єм її службових

повноважень та фактичні можливості для здійснення зловживання. І, по-четверте, основне значення у такому розмежуванні відіграє встановлення направленості ознак суб'єктивної сторони, так, як прямий умисел та корисливий мотив «квазікорупційного шахрайства» направлені виключно на заволодіння чужим майном і повністю не пов'язані із реалізацією будь-яких службових повноважень, що має в повному обсязі усвідомлювати винна особа.

Вважаємо, що на сьогоднішній день в ході проведення кримінально-правової кваліфікації діяння, яке не містить всіх необхідних ознак пасивного чи активного підкупу СО або зловживання впливом (ст. 368, 368³, 369, 369² ККУ), та носить характер квазікорупційного, на практиці допускають розповсюджену помилку щодо застосування ст. 190 ККУ у сукупності із статтями загального зловживання (ст.ст. 364, 364¹ ККУ), які, на думку правозастосовувача, утворюють сумнівну ідеальну сукупність. Це може призвести до необґрунтованого притягнення до відповідальності, а також до порушення принципу заборони подвійної кримінальної відповідальності за одне і те саме діяння (ст. 61 Конституції України, ч. 3 ст. 2 ККУ, ч.1 ст. 19 КПКУ) [70, с.92].

Модель таких квазікорупційних дій проілюструємо на прикладі кримінального провадження № 420140000000000*** від 07 серпня 2014 року. Так, стороною обвинувачення в ході досудового розслідування було встановлено, що 5 серпня 2014 року суддя апеляційного суду Чернігівської області «А», реалізуючи умисел, спрямований на заволодіння грошовими коштами «Б», шляхом обману, зловживаючи наданою йому владою всупереч інтересам служби, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди, пообіцяв «Б» домовитись із іншим суддею «В» щодо прийняття рішення про закриття адміністративного провадження відносно «Б», до якого «А» не мав ніякого відношення. За це «А» попросив «Б» передати йому грошові кошти на загальну суму 2000 доларів США для їх подальшої передачі «В». При цьому, суддя «В» не був обізнаний про можливий злочинний намір судді «А». 13 серпня 2014 року «Б» передав «А» зазначені грошові кошти в рамках досудового розслідування, а суддя «В» прийняв законне рішення, не знаючи про можливі злочинні дії судді «А». При реєстрації

кримінального провадження та проведенні першочергових слідчих дій, сторона обвинувачення, не врахувавши відсутність стадій вчинення злочину в усіченому складі, кваліфікувала дії «А» за ч. 1 ст. 14, ч. 3 ст. 368 ККУ, як готування до пасивного підкупу. Проте, в подальшому при формулюванні обвинувачення, дії «А» були кваліфіковані, як сукупність: зловживання владою, а саме – умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе, використання службовою особою влади всупереч інтересам служби, що завдало істотної шкоди державним інтересам та підірвало авторитет судової гілки влади (ч. 1 ст. 364 ККУ), підбурювання на замах до надання неправомірної вигоди службовій особі, яка займає відповідальне становище, за вчинення службовою особою в інтересах того, хто надає таку вигоду, будь-якої дії з використанням наданої їй влади (ч. 4 ст. 27, ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 369 ККУ), заволодіння чужим майном шляхом обману (ч. 1 ст. 190 ККУ). Критикуючи таку потрійну ідеальну сукупність кримінальних правопорушень, зазначимо, що, по-перше, сторона обвинувачення не довела наявності складу зловживання у діях «А» та не встановила необхідний зв'язок між конкретними владними службовими повноваженням «А», як судді, з їх використанням всупереч службі щодо даної події. Інакше кажучи, «А» взагалі не використовував свої повноваження, як представник судової влади, а такі дії міг вчинити загальний суб'єкт, який створив би уяву щодо можливості впливу на суддю «В». По-друге, повторно зазначимо щодо відсутності стадій (замаху) в усічено-формальному складі активного підкупу. І, враховуючи обставини справи та принцип суб'єктивного ставлення, слід зазначити, що у діях «А» був відсутній умисел щодо підбурювання до активного підкупу, а вказані дії слід розцінювати, як реалізацію обману, як способу вчинення «квазікорупційного шахрайства». По-третє, за встановлених обставин та процесуального доведення вини, у діях «А» вбачаються ознаки складу шахрайства. Проте, вироком Вишгородського районного суду Київської області від 11 вересня 2019 року [45] «А» було повністю виправдано переважно у зв'язку з виявленими порушеннями кримінального процесуального

законодавства, які призвели до визнання недопустимими частини вагомих доказів у провадженні.

Таким чином, такі випадки сумнівної ідеальної сукупності, яких у сьогоденній практиці доволі багато, можуть призвести до порушення конституційних принципів кримінального судочинства. З цього приводу, однозначною є позиція Європейського суду з прав людини, який у рішеннях по справі «Ігор Тарасов проти України» від 16 вересня 2016 року [203] зазначив, щодо неможливості притягнення до юридичної відповідальності двічі, що є порушенням принципу «ne bis in idem», встановленого у ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [89].

Аналіз правозастосовної практики дозволяє зробити висновок про те, що у більшій мірі складність встановлення та доказування у суді ознак саме суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних з використанням службових повноважень, наряду з процесуальними помилками сторони обвинувачення, призводить до невтішних результатів розгляду кримінальних проваджень у судах. Так, наприклад, відповідно до відомостей Єдиного державного реєстру судових рішень та судової статистики, які розміщені на офіційному веб-сайті судової влади [230], у 2018 році у судах першої інстанції за ст. 364 ККУ було засуджено 8 осіб, а виправдано 18 осіб; відповідно за ст. 364¹ ККУ – засуджено 13 / виправдано 3 особи, за ст. 365 ККУ – засуджено 9 / виправдано 6 осіб, за ст. 368 ККУ – засуджено 241 / виправдано 86 осіб. Крім того, приблизно у половині кримінальних проваджень з кримінально-правовою кваліфікацією за ст.ст. 364, 364¹, 365, 366 ККУ та інших злочинів пов'язаних із зловживанням, при розгляді у судах здійснюється перекваліфікації на службову недбалість (ст. 367 ККУ), саме у зв'язку із недоведеністю ознак суб'єктивної сторони аналізованих злочинів. Зокрема, з цих підстав, вироком Київського районного суду м. Одеси від 4 жовтня 2019 року [46] було відхилено обвинувачення керуючої КП «Домоуправління № 18» («А») у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 364, ч. 1 ст. 366 ККУ, та визнано «А» винною у безпідставному укладанні з «Б» договору найму житлового приміщенні від 15 травня 2014 року, підписанні та

завірені печаткою підприємства окремих документів, які стали підставою для вибуття приміщення з комунальної власності у приватну, що було наслідком неналежного виконання «А» своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них та спричинило тяжкі наслідки, тобто у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 367 ККУ.

А тому, в контексті дослідження суб'єктивної сторони складів злочинів, які ми відносимо до тих, що пов'язані з використанням службових повноважень, необхідно зупинитись на питанні службової недбалості (ст. 367 ККУ), яку ми не відносимо до аналізованої групи службових злочинів (зловживання та його спеціальні види). Так, ознаки об'єктів та суб'єкта недбалості та зловживання є майже ідентичними, а розмежування даних злочинів здійснюється шляхом аналізу окремих ознак об'єктивної та в більшій мірі суб'єктивної сторони. Об'єктивна сторона службової недбалості полягає у діянні, яке виражається у невиконанні або неналежному виконанні службових обов'язків у зв'язку із несумлінним ставлення до них, і, як наслідок, суб'єктивна сторона характеризується тільки виною у формі необережності. Тому, якщо вести мову про зловживання, мається на увазі умисне використання службових повноважень, в той час, коли при недбалості мова йде про необережне виконання/невиконання частини службових повноважень – обов'язків.

Щодо розмежування на практиці зазначених двох злочинів, цікавими для аналізу вважаємо вироки Чорнобаївського районного суду Черкаської області від 5 червня 2018 року [42] та апеляційного суду Черкаської області від 26 листопада 2018 року [43]. Відповідно до їх резолютивних частин головного лікаря КЗ «Чорнобаївського ЦПМСД» («А») було визнано винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 367, ч. 1 ст. 366 ККУ, що вже з самого початку викликає інтерес – сукупність взаємопов'язаних необережного та умисного злочину. З мотивувальних частин вироків встановлюється, що 28 листопада 2016 року «А» від імені КЗ «Чорнобаївського ЦПМСД» уклала договір про закупівлю автомобіля з поставником – ФОП «Б». В цей же день, не отримавши фактично предмет договору, за відсутності акту прийому-передачі

автомобіля, «А» підписала видаткову накладну про перерахування грошових коштів на розрахунковий рахунок «Б». На підставі цього 2 грудня 2016 року було здійснене перерахування 384,000 гривень на розрахунковий рахунок «Б», який, в свою чергу, навіть станом на дату ухвалення вироків автомобіль не поставив, а грошові кошти не повернув. Дані дії «А» були кваліфіковані судом за ч. 2 ст. 367 ККУ. Крім цього, «А» було засуджено за те, що вона умисно, з метою приховання факту неотримання автомобіля, склала акт його прийому-передачі від 3 січня 2017 року, до якого внесла завідомо неправдиві відомості щодо передачі вказаного автомобіля від «Б» та підписала його. У зв'язку з тим, що передачі автомобіля фактично не було, такі дії «А» були кваліфіковані судом за ч. 1 ст. 366 ККУ. Враховуючи зазначений короткий виклад фактичних обставин, слід зробити висновок, що судами було неправильно кваліфіковано дії «А», в якості службової недбалості. Такі дії, з урахуванням всіх наявних доказів у провадженні та подальшої умисної злочинної діяльності, що виразилось у службовому підробленні, слід було кваліфікувати за ч. 2 ст. 364 ККУ, а саме: зловживання службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для іншої фізичної особи використання службовою особою службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно спричинило тяжкі наслідки інтересам юридичної особи. Таку правову позицію займала і сторона обвинувачення у первинному обвинувальному акті відносно «А».

Схожим правовідносинам була надана правова оцінка Бабушкінським районним судом м. Дніпропетровська у вирокі від 2 травня 2019 року [44], яким було визнано винною СО у вчиненні аналогічних дій, які були кваліфіковані судом за ч. 2 ст. 364, ч. 1 ст. 366 ККУ.

Підсумовуючи наведене, слід зазначити, що склади кримінального протиправного використання особою службових повноважень характеризуються діями, які вчиняються виключно у формі умислу, а в більшості випадків умисел є прямим. Психічне ставлення до суспільно небезпечних наслідків у різновидах зловживання з матеріальними складами може бути, як у формі умислу, так і у формі необережності (змішана вина). Мета і мотив в залежності від

формулювання диспозиції виступають обов'язковими ознаками окремих проаналізованих складів злочинів. І не зважаючи на обов'язковість та факультативність об'єктивних та суб'єктивних ознак, потреба у повноті та об'єктивності встановлення всіх обставин для проведення правильної кримінально-правової кваліфікації потребує встановлення психічного інтелектуально-вольового відношення СО до всіх без виключення ознак складу злочину, які проаналізовані у даній роботі, – встановлення обсягу вини у кожному випадку.

Також, пропонуємо використовувати у теорії кримінального права концепцію «квзікорупційного шахрайства», під яким розуміти склад заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою, який включає у себе всі його загальні характеристики, та специфікується тим, що за певних обставин через спосіб вчинення він набуває умовних та поверхневих властивостей корупційного правопорушення, хоча, при з'ясуванні сутнісних деталей та фактичних обставин, таким не являється. Корупційне забарвлення у такому випадку надається через обман у вчиненні запропонованого або обіцяного зловживання службовими повноваженнями, або сприяння такому зловживанню, що фактично не відбувається та не може втілитись в перспективі, та повністю перебуває у суб'єктивному усвідомленні винної особи, яка може і не бути СО.

Характеристика ознак суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних з використанням службових повноважень:

Злочин	Вина	Мета	Мотив
Статті 364, 364¹ (зловживання владою або службовим становищем, зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми)	1) Ставлення до діяння (зловживання) у формі прямого умислу 2) Ставлення до наслідків (істотна шкода, тяжкі наслідки) у формі умислу (прямий, непрямий) або 3) у формі необережності (самовпевненість, недбалість) – змішана вина	Одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи	Корисливий

Стаття 364² (здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України)	1) Ставлення до діяння (неособистого голосування) у формі прямого умислу	Штучне збільшення результатів голосування «за» або «проти» прийняття конкретного рішення на пленарному засіданні Верховної Ради України	Будь-який
Стаття 365 (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу)	1) Ставлення до діяння (перевищення влади або службових повноважень) у формі умислу (прямий, непрямий) 2) Ставлення до наслідків (істотна шкода, тяжкі наслідки) у формі умислу (прямий, непрямий) або 3) у формі необережності (самовпевненість, недбалість) – змішана вина	Будь-яка	Будь-який
Стаття 365³ (бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей)	1) Ставлення до бездіяльності у формі прямого умислу	Сприяння незаконній діяльності, пов'язаній з азартними іграми та лотереями («гральним бізнесом»)	Корисливий
Стаття 366 (службове підроблення)	1) Ставлення до діяння (підроблення) у формі прямого умислу 2) Ставлення до наслідків (тяжкі наслідки) у формі умислу (прямий, непрямий) або 3) у формі необережності (самовпевненість, недбалість) – змішана вина	Будь-яка	Будь-який
Стаття 368, ч.ч. 3-4 статті 368³ (пасивні форми підкупу)	1) Ставлення до діяння (підкуп) у формі прямого умислу	Вчинення службовою особою діяння з використанням наданих їй повноважень	Корисливий
Стаття 370 (провокація підкупу)	1) Ставлення до діяння (провокації) у формі прямого умислу	Викриття того, хто здійснює активних або пасивний підкуп	Будь-який
Спеціальні різновиди	1) Ставлення до діяння (зловживання) у формі прямого умислу	В залежності від	В залежності

зловживання	2) Ставлення до наслідків (істотна шкода, тяжкі наслідки) у формі умислу (прямий, непрямий) або у формі необережності (самовпевненість, недбалість) – змішана вина	диспозиції	від диспозиції
--------------------	--	------------	----------------

Висновки до розділу 3

СО, як різновид спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, характеризується, як загальними, так і специфічними ознаками. За загальним правилом – це фізична осудна або обмежено осудна особа, яка досягла 16 років. Специфіка даного елемента складу службових правопорушень полягає у функціональній складовій діяльності даних осіб, а саме – у виконанні представницько-управлінських (представник влади), організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, які входять у зміст компетенції особи, визначають напрям реалізації та характер її службових повноважень.

В ході дослідження було виявлено зайве лексичне нагромадження у легальних визначеннях СО (ч. 3 ст. 18, ч. 1 примітки до ст. 364 ККУ) стосовно розділення категорії «влада» на дві її складові частини – «державна влада» та «місцеве самоврядування». У зв'язку з цим, задля досягнення стислості та лаконічності детермінації, пропонується уточнення у визначеннях СО щодо «чи місцевого самоврядування» після «функції представників влади» виключити, а формулювання «в органах (ом) державної влади, органах (ом) місцевого самоврядування» викласти, як «в органах (ом) влади». Крім того, з цією ж метою, з урахуванням того, що центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом відносяться до системи органів виконавчої влади, пропонується посилення на «центральный орган державного управління із спеціальним статусом» виключити. Також, враховуючи те, що виконання будь-яких спеціальних повноважень є тимчасовим, пропонується виключення окремого їх зазначення у дефініціях СО.

З урахуванням діючого цивільного та господарського законодавства України, пропонується уніфікувати ще радянську конструкцію «підприємства, установи, організації» та перетворити її на категорію «суб'єкти господарювання та інші юридичні особи», що включить у себе всіх юридичних осіб, а також ФОП, які за певних умов, також можуть виступати СО в призмі кримінального законодавства. Саме дані законодавчі зміни урегулюють спірні позиції щодо віднесення ФОП до аналізованої групи спеціальних суб'єктів кримінального

правопорушення та усунуть прогалини щодо кваліфікації суспільно небезпечних діянь учасників окремих організацій, в тому числі громадських організацій, об'єднань співвласників багатоквартирного будинку, інших некомерційних організацій тощо.

Вирішуючи дискусійне питання щодо розмежування термінів «посадова» і «службова» особа та застосування одного з них вважаємо, що термін «службова» особа є більш широким та включає у себе інше, яке ми пов'язуємо з категорією «посада», в якості організаційно-штатної структури (місця) трудової діяльності будь-якого працівника. А тому, використання терміну «службова» в національному законодавстві дозволить уникнути правових колізій та неоднакового правозастосування. Крім того, вважаємо помилкою включення законодавцем у Законі України «Про службу в органах місцевого самоврядування» до функціональної складової діяльності посадової особи місцевого самоврядування «консультативно-дорадчих функцій», яка має бути виправлена шляхом їх заміни на «адміністративно-господарські функції».

Враховуючи значимість категорії «службові повноваження» для всіх елементів складів службових правопорушень, пропонуємо у законодавчих визначеннях національної СО, закріпити положення щодо її «наділення відповідними службовими повноваженнями органом влади, повноважним органом чи повноважною службовою особою суб'єкта господарювання чи іншої юридичної особи, судом або законом», після описання здійснюваних функцій.

З метою відображення практичного втілення запропонованих змін, наприкладі ч. 3 ст. 18 ККУ, пропонуємо викласти її в наступній редакції: «Службовими особами є особи, які постійно або тимчасово здійснюють функції представників влади, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах влади, у суб'єктів господарювання чи інших юридичних осіб посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, та наділені відповідними службовими повноваженнями органом влади, повноважним органом чи службовою особою суб'єкта господарювання чи іншої юридичної особи, судом або законом».

Суб'єктивна сторона складів злочинів, що пов'язанні з використанням службових повноважень, як і всі інші їх елементи, є складною. Дана характеристика обумовлена способом легального конструювання її ознак, а також процесом їх виявлення, встановлення та доказування в ході кримінального провадження.

Враховуючи об'єктивну сторону складу кожного аналізованого злочину та їх конструктивні особливості, слід окремо вести мову про психічне ставлення винної СО до всіх діянь у формі прямого умислу, за виключенням простого складу перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ч. 1 ст. 365 ККУ), де умисел може бути непрямим. Окремо, щодо злочинів з матеріальним складом, психічне відношення винного до наслідків може бути, як умисним, так і необережним, що утворює змішану вину. Окремі злочини, що пов'язанні з використанням службових повноважень, характеризуються обов'язковими метою та мотивом, які, як правило пов'язані із неправомірною вигодою та корисливим направленням.

Процесуальна необхідність у повноті встановлення предмету доказування вимагає визначення психічного інтелектуально-вольового ставлення СО до всіх ознак кожного елементу конкретного складу правопорушення. Зокрема, це допоможе провести внутрішнє розмежування злочинів, що пов'язанні з використанням службових повноважень, встановити їх відмінність від інших службових злочинів та «квзікорупційних дій».

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження констатуємо властиву актуальність обраної теми для доктрини кримінального права та практики застосування його норм в призмі кваліфікації суспільно небезпечних фактів використання службовими особами своїх повноважень. Поставлена мета та окресленні завдання дослідження досягнуто шляхом використання обраного методологічного інструментарію та ґрунтовної розробки обраних аспектів проблемних питань застосування кримінального законодавства на даному напрямку. Сформульовані теоретичні та прикладні положення можуть бути використанні, як у практиці, так і законотворчому процесі, та полягають у наступному.

1. Багатовікове існування кримінально протиправних проявів у діяльності службових осіб зумовило доцільність та необхідність у запровадженні державними формуваннями, які існували на території сучасної України, найсуворіших заходів протидії такому суспільно небезпечному явищу – кримінальної відповідальності за окремі його прояви. Результативними досягненнями такого процесу є створення у єдиному кримінальному кодифікованому акті спеціального розділу та норм, направлених на кримінально-правову охорону сфери службової діяльності та інших об'єктів. Крім цього, практично-доцільним є надання загального визначення службової особи, як спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, з обмеженням функціональної складової її діяльності представницько-управлінськими, організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями, а також диференціацією відповідальності у публічній та приватноправовій сферах.

2. Як національне, так і іноземне кримінальне законодавство систематизує правопорушення службових осіб на загальні (базові) та похідні від них спеціальні форми суспільно небезпечної поведінки даних спеціальних суб'єктів. Дві базові форми такої поведінки полягають у зловживанні повноваженнями та недбалому ставленні до службових обов'язків, які з урахуванням створення інституту проступків в кримінальному законодавстві,

відносяться виключно до категорії злочинів із матеріальним складом. Під злочинами, що пов'язані з використанням службових повноважень (зловживанням ними), пропонуємо визначати передбачені Кримінальним кодексом України суспільно небезпечні винні діяння, що вчиняються службовими особами та пов'язанні із зловживанням службовими повноваженнями, тобто їх реалізацією не за призначенням та всупереч інтересам служби та/або юридичних осіб (за місцем службової діяльності). До них відносяться: загальні (базові) форми зловживання (ст.ст. 364, 364¹ ККУ), неособисте голосування (ст. 364² ККУ), перевищення службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 ККУ), бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей (ст. 365³ ККУ), службове підроблення (ст. 366 ККУ), пасивні форми підкупу (ст. 368, ч.ч. 3-4 ст. 368³ ККУ), незаконне збагачення (ст. 368⁵ ККУ), провокація підкупу (ст. 370 ККУ) та інші спеціальні різновиди зловживання, передбачені статтями Особливої частини ККУ, які містять (особливо) кваліфікуючу ознаку, пов'язану із вчиненням кримінального правопорушення службовою особою.

3. Така кількість аналізованих кримінально протиправних діянь обумовлює наявність складної системи об'єктів, які перебувають під кримінально-правовою охороною від їх посягань. Основою даної системи є сфера службової діяльності, яка виступає родовим об'єктом для правопорушень XVII Розділу ККУ, під якою пропонуємо розуміти однорідні суспільні відносини, які виникають, функціонують та припиняються у зв'язку з регламентованою нормативно-правовими та/або локальними актами діяльністю щодо реалізації службовими особами наданих їм повноважень. Крім того, набуваючи деталізації та специфікації, дана сфера виступає безпосереднім об'єктом (обов'язковим або додатковим) для окремих злочинів службових осіб. Також, до системи об'єктів аналізованих злочинів входять додаткові безпосередні об'єкти у вигляді: відносин, що складаються в ході реалізації інтересів публічної служби або юридичних осіб; авторитет органів публічної влади чи ділова репутація юридичних осіб; відносини у сфері протидії та запобігання корупції (для

ст.ст. 364, 364¹, 368, 368³, 368⁵ ККУ); відносини у сфері охорони законних прав, свобод та інтересів фізичних осіб, інтересів держави, громадськості та юридичних осіб (для ст.ст. 364, 364¹, 365 ККУ); відносини у сфері забезпечення регламентної діяльності Верховної Ради України (ст. 364² ККУ), відносини щодо складання, видачі та заповнення офіційних документів (для ст. 366 ККУ); відносини у сфері забезпечення та організації легального грального бізнесу в Україні (ст. 365³ ККУ) та інші. Окремі аналізовані злочини характеризуються предметністю: неправомірна вигоди (ст.ст. 368, 368³, 369, 369², 370 ККУ), офіційні документи (ст. 366 ККУ), а також наявність потерпілого у їх складі (ст.ст. 364, 364¹, 365 ККУ).

4. В ході вирішення питання щодо найбільш вдалого детермінування базової ознаки об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням, було встановлено, що законодавча диспозиційна конструкція «зловживання службовими повноваженнями» найкраще відповідає реаліям сучасного правового життя, порівняно із «зловживанням службовим становищем» або «зловживанням владою», у зв'язку з чим, кримінальне законодавство потребує оновлення. В даному контексті, під службовим зловживанням пропонуємо визначати діяння (дії або бездіяльність) службової особи, що поєднане із реалізацією її службових повноважень, всупереч інтересам служби чи інтересам юридичної особи. При цьому, обов'язковою умовою наявності складу правопорушення, пов'язаного із службовим зловживанням, є встановлення та доказування складного причинного зв'язку між конкретним діянням особи, її регламентованими службовими повноваженнями та, за обов'язковості, суспільно небезпечними наслідками такого діяння.

5. Службову особу, як спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, характеризують загальні та спеціальні ознаки. До загальних відносяться: персоніфікація, як фізичної особи; мінімальний вік кримінальної відповідальності – шістнадцять років; властива осудність або обмежена осудність особи. Спеціальні ознаки службової особи прямо пов'язані із функціонально-змістовною направленістю її діяльності (виконання представницько-

управлінських, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських функцій), що обумовлює наділення її конкретними службовими повноваженнями, а також сферу, місце, час та підставі їх реалізації. Щодо дискусійного у доктрині питання співвідношення термінів «посадова» і «службова» особа вважаємо, що термін «службова» особа є більш точним для кваліфікації та включає у себе інше, яке ми пов'язуємо з категорією «посада», в якості організаційно-штатної структури (місця) трудової діяльності будь-якого працівника. В ході дослідження було виявлено недосконалість окремих положень законодавчих визначень службової особи, з окремими прогалинами та неточностями, які пропонується усунути, в контексті наголошення на важливості категорії «службові повноваження».

6. Підтримуючи правову позицію щодо можливості та необхідності визнання фізичної особи-підприємця та/або одноособового керівника приватного підприємства службовою особою, пропонуємо уніфікувати ще радянську конструкцію «підприємства, установи, організації» та перетворити її на категорію «суб'єкти господарювання та інші юридичні особи», що остаточно урегулює спірні позиції щодо віднесення ФОП до аналізованої групи спеціальних суб'єктів кримінального правопорушення та усуне прогалини при кваліфікації суспільно небезпечних діянь учасників окремих організацій, в тому числі громадських організацій, об'єднань співвласників багатоквартирного будинку та інших некомерційних суб'єктів господарювання.

7. Суб'єктивна сторона складів кримінально протиправного використання службових повноважень характеризується виключно виною у формі умислу щодо діяння, який в абсолютній більшості випадків є прямим. Психічне ставлення до суспільно небезпечних наслідків у різновидах зловживання з матеріальними складами може бути, як у формі умислу, так і у формі необережності, що утворює конструкцію змішаної вини. Мета і мотив, в залежності від формулювання диспозиції статті, виступають обов'язковими ознаками окремих проаналізованих складів злочинів та в більшості випадків пов'язані із міжгалузевою категорією неправомірної вигоди.

8. В результаті дослідження пропонується використовувати у доктрині кримінального права концепцію «квазікорупційного шахрайства», під яким розуміти склад заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою, який включає у себе всі його загальні характеристики, та специфікується тим, що за певних обставин набуває умовних та поверхневих властивостей корупційного правопорушення у призмі реалізації способу вчинення кримінального правопорушення, а саме – обману у вчиненні зловживання службовими повноваженнями, або сприяння такому зловживанню, що фактично не відбувається та не може втілитись в перспективі з об'єктивних причин, та повністю перебуває у суб'єктивному усвідомленні винної особи, яка може і не бути службовою. Такі дії повністю охоплюються та мають кваліфікуватися за ст. 190 ККУ.

9. З урахуванням проведеного аналізу системи кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням службових повноважень, їх об'єктивних та суб'єктивних ознак, вбачається за недоцільне передбачення окремої загальної статті про кримінальну відповідальність за бездіяльність службової особи (як умисної, так і необережної) та за посередництво у корупційних діях (як у активних, так і пасивних формах підкупу), у зв'язку з тим, що діюче кримінальне законодавство містить достатній перелік необхідних норм для належної правової оцінки таких діянь.

10. Негативним проявом надмірності недоцільних кримінальних заборон виступає склад незаконного збагачення (ст. 368⁵ ККУ), який на теперішній час існує паралельно із дієвими цивільними процедурами визнання необґрунтованими активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та їх стягнення в дохід держави, який потребує подальшого вдосконалення для результативного правозастосування. Вказане удосконалення стосується внесення змін до цивільного-процесуального законодавства, по-перше, щодо розширення кола суб'єктів, які потенційно можуть бути позивачами у справах про визнання необґрунтованими зазначених активів (включення до їх переліку органів Національної поліції, прокуратури всіх рівнів та НАЗК), та

розглядати їх по суті (функцію правосуддя у вказаних справах, окрім Вищого антикорупційного суду, покласти на неспеціалізовані суди загальної юрисдикції). По-друге, з урахуванням висловленої позиції щодо необхідності повторної декриміналізації незаконного збагачення, існує необхідність у скасуванні верхньої межі цивільно-правової відповідальності за вказане діяння.

11. Окремі помилки у законодавчій техніці щодо конструювання складу декларування недостовірної інформації (ст. 366¹ ККУ) призвели до визнання даної статті неконституційною у жовтні 2020 року та, як наслідок, виникнення неврегульованості (прогалини) у сфері забезпечення дієвості антикорупційного законодавства та превентивної діяльності даного напрямку. Підтримуємо позицію щодо врішення даної прогалини, шляхом повторної криміналізації окремих суспільно небезпечних форм умисного ухилення від фінансового контролю, з урахуванням конструювання інституту кримінальних проступків, а саме – шляхом доповнення Розділ XVII ККУ статтею такого змісту:

«Стаття (номер). Ухилення від фінансового контролю

Умисне ухилення суб'єкта декларування від фінансового контролю, тобто подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації без поважної причини -

караються штрафом від двох тисяч п'ятисот до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Примітка. Суб'єктами декларування є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України "Про запобігання корупції" зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Відповідальність за цією статтею настає за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей та/або умисне не зазначення таких відомостей

у декларації стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.»

12. Також, з урахуванням відсутності законодавчого визначення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, пропонуємо розуміти під даною міжгалузевою категорією – офіційний електронний документ, який підтверджує певні юридичні факти, складається за встановленою Національним агентством з питань запобігання корупції формою, подається особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (суб'єктом декларування), та містить передбачені Законом України «Про запобігання корупції», зафіксовані за допомогою технічних засобів на офіційному веб-сайті НАЗК відомості щодо суб'єкта декларування та членів його сім'ї.

На основі проведеного дослідження пропонуємо внести наступні зміни до діючого законодавства:

1) ч. 3 ст. 18 ККУ викласти у редакції: «Службовими особами є особи, які постійно або тимчасово здійснюють функції представників влади, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах влади, у суб'єктів господарювання чи інших юридичних осіб посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, та наділені відповідними службовими повноваженнями органом влади, повноважним органом чи повноважною службовою особою суб'єкта господарювання чи іншої юридичної особи, судом або законом»;

2) назву ст. 364 ККУ змінити на: «Зловживання службовими повноваженнями»; у ч. 1 ст. 364 ККУ слова «владою (и) або (чи) службовим (вого) становищем (ща)» замінити на «службовими (вих) повноваженнями (нь)»; абз. 1 ч. 1 примітки до ст. 364 ККУ викласти у редакції: «Службовими особами у статтях 364, 368, 369, 369² цього Кодексу є особи, які постійно або тимчасово здійснюють функції представників влади, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах влади, у державних чи комунальних суб'єктів

господарювання та юридичних осіб посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, та наділені відповідними службовими повноваженнями органом влади, повноважним органом чи повноважною службовою особою суб'єкта господарювання чи іншої юридичної особи, судом або законом»; у абз. 2 ч. 1 примітки до ст. 364 ККУ: посилання на ст. 368⁵ та слово «підприємств» виключити; ч. 2 примітки до ст. 364 ККУ виключити;

3) виключити слова «влади або» у назві ч. 1 ст. 365 ККУ;

4) у ч. 1 ст. 368 ККУ: слова «наданої їй влади чи службового становища» замінити на «наданих їй службових повноважень»; ч. 2 ст. 368 ККУ доповнити кваліфікуючою ознакою «або поєднане із вчиненням службовою особою завідомо незаконних дії або бездіяльності»;

5) ч. 2 ст. 368³ ККУ доповнити кваліфікуючою ознакою «або за вчинення службовою особою завідомо незаконних дії або бездіяльності»; ч. 4 ст. 368³ ККУ доповнити кваліфікуючою ознакою «або поєднані із вчиненням службовою особою завідомо незаконних дії або бездіяльності»;

6) ст. 368⁵ ККУ виключити;

7) у ч. 1 ст. 369 ККУ: слова «наданої їй влади чи службового становища» замінити на «наданих їй службових повноважень»; ч. 2 ст. 369 ККУ доповнити кваліфікуючою ознакою «або за вчинення службовою особою завідомо незаконних дії або бездіяльності»;

8) у ч.ч. 1, 2, 3 ст. 369² ККУ слова «особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» замінити на «службовою особою»; примітку до ст. 369² ККУ виключити;

9) ч. 1 примітки до ст. 425 ККУ викласти у редакції: «Військовими службовими особами є військові начальники та інші військовослужбовці, які постійно чи тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій»;

10) положення ст. 354 ККУ перемістити у Розділ VII Особливої частини ККУ («Злочини у сфері господарської діяльності»);

11) уніфікувати плюралізм визначень (особливо) кваліфікуючої ознаки вчинення спеціальних різновидів зловживань службовою особою, які передбачені у статтях розділів Особливої частини ККУ, як вчинення відповідного правопорушення «службовою особою шляхом зловживання службовими повноваженнями» в залежності від текстуальних особливостей диспозицій;

12) у ст. 2 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» замінити слова «консультативно-дорадчих» на «адміністративно-господарських»;

13) ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» доповнити терміном: «службові повноваження – обсяг прав та обов’язків службової особи, якими вона наділяється, у зв’язку з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, а також організаційно-розпорядчих та/або адміністративно-господарських функцій в органах влади або у суб’єктах господарювання чи інших юридичних осіб».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаев И. Б. Состав преступления: понятие, элементы, значение: учеб. пособие. М.: Юристъ, 2008. 335 с.
2. Андрієшин В. В. Застосування норм радянського кримінального законодавства у механізмі протидії злочинності у сфері службової діяльності. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 24 лист. 2017 р. Одеса: ОДУВС, 2017. С. 9-11.
3. Андрієшин В. В. Розвиток інституту кримінальної відповідальності службових осіб у радянській Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2018. Вип. 3. С. 23–26.
4. Андрієшин В. В. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення як прояв криміналізаційної надмірності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*, 2018. № 17. С. 182–188.
5. Андрієшин В. В. Особливості кримінально-правової протидії злочинному використанню службових повноважень у Німеччині, Франції та Україні. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*, 2018. № 4. С. 11–15.
6. Андрієшин В. В. Кримінально-правова характеристика «Декларування недостовірної інформації». *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8-9 березня 2019 р.), Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 82-85.
7. Андрієшин В. В. Кримінально-правова кваліфікація декларування недостовірної інформації. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2018. № 2 (11). С. 127–137.
8. Андрієшин В. В. Сфера службової діяльності як об'єкт злочинних посягань. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали X міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 30 березня 2018 р. Одеса: ОДУВС, 2018. С. 215-217.

9. Андрієшин В. В. Структуризація об'єктів злочинів, які вчиняються службовими особами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*, 2019. С. 110-114.

10. Андрієшин В. В. Поняття «зловживання» як об'єктивної ознаки. *Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 13 березня 2020 року), Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2020. С. 116-120.

11. Андрієшин В. В. Повноваження та функціональний складник діяльності службової особи як суб'єкта злочину. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. Том 31 (70), № 2, ч. 3, 2020. С. 1-6.

12. Андрієшин В. В. Сутність та законодавче визначення зловживання як об'єктивної ознаки складу злочину. *Право і суспільство*. Вип. 2, ч. 3, 2020. С. 3-8.

13. Андрієшин В. В. Щодо питання кримінально-правової протидії посередництву у корупції. *Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17-18 квітня 2020 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. Ч. 1. С. 53-56.

14. Андрієшин В. В. Щодо питання співвідношення функцій та повноважень службової особи як спеціального суб'єкта злочину. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали XII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 26 березня 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. С. 196-198.

15. Андрієшин В. В. Характеристика ознак суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних із службовим зловживанням. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відноси*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 6-7 березня 2020 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 121-125.

16. Андрієшин В.В. Ознаки суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних з використанням службових повноважень. Концепція

«квазікорупційного злочину». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*, 2020. № 1 (104). С. 221-227.

17. Андрієшин В. В. Концепція квазікорупційного злочину. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку*: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 6-7 березня 2020 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 91-95.

18. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 Кримінального кодексу України): кримінально-правова характеристика. *Вісник Верховного Суду України*, 2005. № 2. С. 26-35.

19. Андрушко П. П., А. А. Стрижевська. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика: навч. посіб. К.: «Юрисконсульт», 2006. 342 с.

20. Анісімов Г. М. Особливості кваліфікації злочинів, що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014. № 2 (3). С. 250–268.

21. Антикорупційний закон Естонії (ред. от 27.11.2017) [Електронний ресурс]. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/523112017002/consolide>.

22. Бабанін С. В. Окремі питання удосконалення кримінального законодавства у сфері протидії корупції. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції [3 квітня 2015 року, м. Харків]. МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Х.: Золота миля, 2015. С. 23–25.

23. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса. ОДУВС, 2014. 416 с.

24. Бажанов В. И. Некоторые вопросы ответственности за взяточничество по новому Уголовному кодексу Украины. Збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. семінару (11-12 травня 2001 року). Х., 2003. С. 37-39.

25. Бажанов М. І. Кримінальне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2005. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/KPravo/index.htm>.
26. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08. Одеса, 2007. 208 с.
27. Балабанова Д. О. Загальні ознаки наступності у кримінальному праві України: проблеми визначення. *Юридичний вісник*, 2014/2. С. 180-184.
28. Балобанова Д. О. Сучасні вимоги до законотворчості у сфері кримінального права. *Концептуальні основи кримінальної законотворчості: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 19 жовтня 2017 р.)* / відп. ред.: В. О. Туляков, Є. Л. Стрельцов, Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 210-218.
29. Бараненко Д. В. Спеціальний суб'єкт злочину: кримінально-правовий аналіз: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Акад. адвокатури України. – К., 2009. 19 с.
30. Берзін П. С. Історія джерел кримінального права Кримського улусу Золотої Орди (перша половина XIII ст. – 1441 р.). *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2017. № 1(8). С. 4-21.
31. Берзін П. С. Джерела карного законодавства Австрійської та Австро-Угорської імперій, що застосовувались на українських землях. *Вісник кримінального судочинства*, 2018. № 1. С. 68-76.
32. Бондаренко О. С. Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.08. Київ, 2016. 290 с.
33. Борисов В. І. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері службової діяльності за новим Кримінальним кодексом України. Збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. семінару (11-12 травня 2001 року). Х., 2003. С. 34-36.
34. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов.ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

35. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
36. Вирок Чигиринського районного суду Черкаської області від 17 лютого 2015 року (справа № 708/109/15-к). [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42730325>.
37. Вирок апеляційного суду Черкаської області від 14 квітня 2015 року (справа № 708/109/15-к, провадження № 11-кп/793/328/15). [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61154868>.
38. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 18 січня 2016 року (справа № 640/21314/15-к). [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55409384>.
39. Вирок апеляційного суду Чернівецької області від 29 серпня 2016 року (справа 718/1434/13-к). [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59983182>.
40. Вирок апеляційного суду Харківської області від 6 вересня 2016 року (справа № 640/21314/15-к, провадження № 11кп/790/803/16). [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61154868>.
41. Вирок апеляційного суду Чернігівської області від 1 червня 2017 року (справа № 750/4139/15-к, провадження № 11-кп/795/9/2017). [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66842939>.
42. Вирок Чорнобаївського районного суду Черкаської області від 5 червня 2018 року (справа № 709/1354/17). [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74503845>.
43. Вирок апеляційного суду Черкаської області від 26 листопада 2018 року (справа № 709/1354/17, провадження № 11-кп/793/639/18). [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78140171>.
44. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 2 травня 2019 року (справа № 200/2559/15-к). [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81509628>.

45. Вирок Вишгородського районного суду Київської області від 11 вересня 2019 року (справа № 363/24/15-к). [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84159055>.
46. Вирок Київського районного суду м. Одеси від 4 жовтня 2019 року (справа № 520/15641/15-к). [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84739144>.
47. Волженкин Б. В. Служебные преступления. М.: Юрист, 2000. 368 с.
48. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. *Проблемы теории и развитие законодательства*. – Х.: Основа, 1994. 580 с.
49. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. К.: Інст. Законод. Верховної Ради України, 2002. С. 636.
50. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений). – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. 128 с.
51. Гончарук С. Т. Адміністративне право України. Загальна та Особлива частини: навч. посіб. (на допомогу слухачам, що здають держ. та поточні іспити з адм. права). К.: НАВС України, 2000. 240 с.
52. Горелик А. С. К вопросу о за ведомости как признаке вины. *Вестник ЛГУ*, 1964. № 5. С. 130–138.
53. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
54. Гражданское право: Учебник в 2-х т. Том. 1 / Отв. ред. Е. А. Суханов. М.: БЕК, 1998. 404 с.
55. Гритенко О. А. Деякі проблеми встановлення джерел кримінального права України у правозастосуванні. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності: матеріали Всеукр. наук -практ. конф., (м. Одеса 24 лист. 2017 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2017. С. 60-61.
56. Гришук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб.для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. 568 с.

57. Грудзур О. М. Кримінально-правова характеристика провокації хабара: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2011. 229 с.
58. Гуторова Н. А. Уголовное право Украины. Особенная часть: конспект лекцій. Харьков: «Одиссей», 2003. 320 с.
59. Денисов С. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської моралі (ст.ст. 210, 211, 211-1 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Укр. акад. внутр. справ. К., 1996. 22 с.
60. Денисова Т. А., Ю. В. Філей. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2008. 176 с.
61. Джужа О. М. Курс кримінології. Особлива частина: підручник: у 2 кн. К.: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. 480 с.
62. Долгих Д. Г. Регулирование уголовной ответственности за служебные преступления: исторический анализ российского законодательства. *История государства и права*, 2009. № 1. С. 17–20.
63. Дудоров О. О. Відповідальність за посадові злочини у сфері оподаткування: питання кваліфікації та вдосконалення законодавства (закінчення). *Підприємництво, господарство і право*, 2000. № 1. 32-39 с.
64. Дудоров О. О., М. І. Омеляненко, В. П. Сабадаш. Кримінальна відповідальність за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації: монографія. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2014. 360 с.
65. Дудоров О.О., М. І. Хавронюк. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.
66. Дудоров О. О., Г. М. Зеленов. Помилка законодавця чи його усвідомлене рішення? (Дещо про зміст кримінально-правових понять «істотна шкода» і «тяжкі наслідки»). *Антикорупційна політика України: актуальні проблеми забезпечення ефективності*: збірник матеріалів інтернет-конференції (Київ, 29 травня 2015 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2015. С. 180–192.

67. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 291 с.
68. Жижиленко А. А. Должностные (служебные) преступления. Практический комментарий. Изд. 2-е. М.: Право и жизнь, 1924. 76 с.
69. Задоя К. П. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2009. 16 с.
70. Запобігання корупції: методичні рекомендації для місцевих активістів / Хавронюк М.І. та ін.; за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. 242 с.
71. Здравомыслов Б. В. Должностные преступления. Понятие и квалификация. М.: Юридическая литература, 1975. 168 с.
72. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навч. посіб. Х.: Рубікон, 2000. 240 с.
73. Злобин Г. А., Келина С. Г. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний. *Проблемы правосудия и уголовного права*; редкол.: А. М. Ларин и др. – М.: ИГПАН, 1978. С. 108-119.
74. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. / за заг. ред. В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 160 с.
75. Злочини у сфері підприємництва: навчальний посібник / За редакцією М.І. Хавронюка. К.: Атіка, 2001. 608 с.
76. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / за заг. ред. д.ю.н., проф. В. І. Шакуна. К.: Алерта, 2012. 160 с.
77. История отечественного государства и права: Учебник / под ред. О. И. Чистякова. Ч. 1. М.: Издательство БЕК, 1999. 360 с.
78. Кириченко В. Ф. О субъекте должностных преступлений. *Советское государство и право*, 1956. № 2. С. 89-98.

79. Кириченко В. Ф. Виды должностных преступлений по советскому праву. М.: Изд-во АН СССР, 1959. 184 с.
80. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію: науково-практичний коментар. Х.: Право, 2013. 424 с.
81. Киричко В. М. Законодавчий вірус у системі КК України: визначення і актуалізація проблеми на прикладі ст. 368² КК «Незаконне збагачення». *Кримінальне право та криміналістика*, 2016. С. 142-150.
82. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917-1921 рр.): монографія. К.: Вид-во Європейського університету, 2011. 232 с.
83. Клименко В. А. Кримінальне право в запитаннях і відповідях. Загальна частина: Посібник для підготовки до іспитів / За аг. ред. В. А. Клименка. К.: Атіка, 2003. 288 с.
84. Коваленко В. П. Зловживання владою працівниками правоохоронних органів: монографія. К.: Атіка, 2012. 204 с.
85. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 року № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1971, додаток до № 50. Ст. 375.
86. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*, 1984, додаток до № 51. Ст. 1122.
87. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
88. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
89. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97, (ВВР), 1997. N 40. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n150.

90. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000. Конвенцію ратифіковано із застереженнями і заявами Законом N 1433-IV (1433-15) від 04.02.2004. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

91. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. Конвенцію ратифіковано із заявами Законом N 251-V (251-16) від 18.10.2006, ВВР, 2006. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

92. Конституція України: Закон від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996. № 30. Ст. 141.

93. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. 248 с.

94. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України: Частина Загальна: підручник. К.: Атіка, 2001. 81 с.

95. Коржанський М. Й. Науковий коментар до Кримінального кодексу України. К.: Атіка; Академія, Ельга-Н, 2001. 656 с.

96. Коробеев А. И. Советская уголовная политика: понятие, содержание, структура. Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1985. 285 с.

97. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи від 27.01.1999. Конвенцію ратифіковано Законом N 252-V (252-16) від 18.10.2006, ВВР, 2006. N 50. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

98. Кримінальне право України. Загальна частина: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ-Харків: Юрінком Інтер Право, 2002. 416 с.

99. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник 3-є вид., перероб. і доп. / за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Юрінком Інтер, 2007. 496 с.

100. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник 4-е вид., переробл. та доп. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. К.: Атіка, 2008. 376 с.

101. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник 5-те вид., переробл. та доповн / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ: Атіка, 2009. 408 с.
102. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник 4-те вид., переробл. і допов / за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків: Право, 2010. 456 с.
103. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник 4-те вид., переробл. і допов / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Право, 2010. 608 с.
104. Кримінальне право України. (Загальна частина): підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. – Харків: Вид-во ХНУВС, 2010. 407 с.
105. Кримінальне право (Особлива частина): підручник Т. 2. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ: «Елтон-2», 2012. 704 с.
106. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. д.ю.н., проф. О. В. Меркулової, д.ю.н., доцента В. Я. Конопельського. Одеса, 2017. 430 с.
107. Кримінальний кодекс УСРР в редакції 1927 року. 2-ге офіційне видання. Х.: Юридичне видавництво Наркомюсту УСРР, «Харків-друк», 1927. 109 с.
108. Кримінальний кодекс Української РСР. Офіціальний текст із змінами на 1 вересня 1958 р. та з додатками постатейно-систематизованих матеріалів. К.: Держполітвидав. УРСР, 1958. 164 с.
109. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. N 25-26. Ст. 131.
110. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
111. Крупко Д. І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Акад. адвокатури України. К., 2005. 20 с.

112. Кудрявцев В. Н. О соотношении предмета и объекта преступления по советскому уголовному праву. Труды Воен. юрид. акад. М., 1951. Вып.13. С. 51-60.
113. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. М.: Госюриздат, 1960. 244 с.
114. Кудрявцев В. Н. Криминализация как способ осуществления уголовной политики. *Основания уголовно-правового запрета*. М.: Изд-во «Наука», 1982. С. 11-32.
115. Кузнецов В. В., А. В. Савченко. Теорія кваліфікації злочинів: підручник / за заг. ред. Є. М. Моїсєєва та О. М. Джужи; наук. ред. І. А. Вертильська. К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. 300 с.
116. Кульбашна О. Співвідношення понять «службовець» і «державний службовець» у законодавстві України. *Право України*, 1999. № 4. С. 97–101.
117. Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину. *Вісник Університету внутрішніх справ*, 1996. Вип. 1. С. 17-23.
118. Кучерявый Н. П. Ответственность за взяточничество по советскому уголовному праву. М.: Госюриздат, 1957. 187 с.
119. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08. К., 2005. 20 с.
120. Лейкина Н. С. Субъект должностных преступлений в практике Верховного Суда СССР. *Ученые записки Ленинградского гос. ун-та им. Жданова. Вопросы уголовного права и процесса*. Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1956. № 202. Вып. 8. Серия юр. наук. С. 89-105.
121. Липень С. В. Постсоветское политико-правовое пространство как объект сравнительно-правовых исследований: Зб. наук. статей / За ред. Ю. С. Шемчушенка, О. В. Кресіна. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Київський університет права НАН України, 2006. С. 114–116.

122. Лист заступника Голови Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ С. І. Кравченка до членів Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 6 трав. 2015 р. № 223-770/0/4-15. Київ: ВССРЦК, 2015. 2 с.

123. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України: дисс. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08. Львів, 2006. 238 с.

124. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка.Л., 2007. 18 с.

125. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 304 с.

126. Малько А. В. Теория государства и права: учебник. М.: Юристъ, 2001. 304 с.

127. Матишевський П. С. Об'єкт злочину. Кримінальне право України. Заг. част: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / за ред. П. С. Матишевського та ін. К.: Юрінком Інтер, 1997. С. 124-133.

128. Меркулова В. О. Кримінальне право. Загальна частина: навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2013. 510 с.

129. Милуков С. Ф. Классификация скрытых преступлений по степени их латентности. *Латентная преступность: политика, познание, стратегия*: материалы междунар. семинара. М.: ВНИИ МВД России, 1993. С. 234–237.

130. Мирошниченко Н.А. Состав преступления: Текст лекцій. Одесса: Юрид. лит-ра, 2003. 78 с.

131. Мирошниченко Н. А. Конструкція складу злочину та її значення для кваліфікації. *Актуальні проблеми держави і права*, 2004. Вип. 22. С. 841-844.

132. Мирошниченко Н. А. Вплив об'єктивних ознак на класифікацію і кваліфікацію злочинів. *Концептуальні основи кримінальної законотворчості*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 19 жовтня 2017

р.) / відп. ред.: В. О. Туляков, Є. Л. Стрельцов. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 77-91.

133. Михайленко Д. Г. Поняття об'єкта злочинів у сфері службової діяльності. *Правове життя сучасної України*: тези доп. Всеукр. наук. конф. (18-19 квітня 2008 р., м. Одеса). О.: Фенікс, 2008. С. 366-368.

134. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. К.: ПАЛИВОДА А. В., 2011. 192 с.

135. Музика А. А. Лащук Є. В. Про загальне поняття предмета злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014. № 1(2). С. 103-118.

136. Музиченко П. П. Історія держави і права України: Навч. посібник. Вид. 6-е. К.: Знання, 2008. 472 с.

137. Навроцький В. О., Брич Л. П. Суб'єкт ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів за чинним Кримінальним кодексом України: дискусійні питання. *Предпринимательство, хозяйство и право*, 1999. № 7. С. 41-47.

138. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. К.: Знання, 2000. 771 с.

139. Навроцький В. О., Брич Л. П. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів вчинених нею. *Підприємництво, господарство і право*, 2001. № 1. С. 58-62.

140. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

141. Навроцький О. В. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

142. Навроцький В. О. Чи є експерт службовою особою? *Життя і право*. Пробний номер. С. 19-21.

143. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Каннон, А.С.К., 2002. 1104 с.

144. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., перероб. та доп. К.: А.С.К., 2005. 848 с.
145. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Атіка, 2005. 1064 с.
146. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
147. Науменко Ю. О. Еволюція кримінально-правових норм, що регулюють питання кримінальної відповідальності у сфері службової діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 5. 2016. С. 158-163.
148. Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций. В 2-х т. Т. 1. Общая часть. М.: Юридическая литература, 2004. 496 с.
149. Наумов А. В. Российское уголовное право: Курс лекций: в 3-х томах. Т.1: Общая часть. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2007. 703 с.
150. Нерсисян А. С. Службова злочинність у приватній сфері за кримінальним законодавством України. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 21–22 вересня 2012 р. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 387– 390.
151. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву. М.: Госюриздат, 1960. 228 с.
152. Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления. *Государство и право*, 2000. № 8. С.18-27.
153. Новаков О. С. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчиняються працівниками міліції у сфері службової діяльності: дис....канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 205 с.

154. Новоселов Г. П. Вчення про об'єкт злочину. Методологічні аспекти. М.: Вид-во НОРМА, 2001. 208 с.
155. Орлов В. С. Суб'єкт преступлення по советському уголовному праву. М.: Госюриздат, 1958. 156 с.
156. Осадча А. С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.
157. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация: монография / отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. М.: Наука, 1982. 304 с.
158. Перепелиця Г. В. Службові правопорушення та їх суб'єкти за Руською Правдою. *Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Луганськ, 19-20.04.2012). Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. С. 404–408.
159. Пионтковский А. А. Уголовное право РСФСР Общая часть. Ин-т советского права. Москва: Гос. изд-во, 1924. 235 с.
160. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. М.: Госюриздат, 1961. 666 с.
161. Познышев С. В. Очерк основных начал науки уголовного права. Особенная часть. М., 1923. 296 с.
162. Гіжевський В. К., Гловченко В. В., Ковальський В. С. Популярна юридична енциклопедія. К.: Юрінком Інтер, 2002. 528 с.
163. Почекаев Р. Ю. Право Золотой Орды / ред. И. М. Миргалеев. Казань: Изд-во Фэн АН РТ, 2009. 260 с.
164. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. Нац. Академія наук України, Інст. держави і права ім. В. М. Корецького, Інст. укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 1997. [Електронний ресурс]. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-02-0202-4/966-02-0202-4.pdf>.
165. Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2006. 20 с.

166. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994. № 13. Ст. 64.

167. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон від 11.06.2009 № 1508-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2009. N 46. Ст. 699.

168. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон від 07.04.2011 № 3207-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2011. N 41. Ст. 414.

169. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18.04.2013 № 221-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014. № 10. Ст. 119.

170. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон від 23.05.2013 року № 314-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014. № 12. Ст. 183.

171. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон від 12.02.2015 № 198-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015. № 17. Ст. 118.

172. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році: Закон від 15.03.2016 № 1022-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016. № 13. Ст. 146.

173. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон від 06.12.2016 № 1774-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017. № 2. Ст. 25.

174. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних

правопорушень: Закон від 22.11.2018 № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019. № 17. Ст. 71.

175. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції: Закон від 02.10.2019 № 140-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019. № 47. Ст. 311.

176. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон від 31.10.2019 року № 263-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020. № 2. Ст. 5.

177. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013. № 1. Ст. 1.

178. Про державну службу: Закон від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016. № 4. Ст. 43.

179. Про запобігання корупції: Закон від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014. № 49. Ст. 2056.

180. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>.

181. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014. № 13. Ст. 222.

182. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01.12.1998 № 281-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1999. N 1. Ст. 2.

183. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1997. № 24. Ст. 170.

184. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1999. № 20-21. Ст. 190.

185. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014. № 47. Ст. 2051.

186. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015. № 40-41. Ст. 379.

187. Про прокуратуру: Закон від від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015. № 2-3. Ст. 12.

188. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133.

189. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. N 33. Ст. 175.

190. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 № 93-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002. N 40. Ст. 290.

191. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016. № 31. Ст. 545.

192. Про судову практику у справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.2002 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.

193. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень [Електронний ресурс]: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03>.

194. Про тлумачення понять «службова особа» та «посадова особа», що використовуються у діючому законодавстві України: Лист МЮУ від 18.10.2013

№ 610-0-2-13/7.2 [Електронний ресурс]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS22632.html.

195. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 07.03.2011 № 3166-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2011. № 38. Ст. 385.

196. Прозуметов Л. М. Криминализация и декриминализация деяний. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2012. 142 с.

197. Коряк В. В., Василенчук В. І., Сливенко В. Р., Сальков В. Р. Протидія хабарництву у бюджетній сфері підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю: наук.-практ. посіб. / заг. ред. О. М. Джужі. К., 2011. 185 с.

198. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за заг. ред. В. П. Тимошука, А. М. Школика. К., 2007. 735 с.

199. Рарог А. И. Общая теория вины в уголовном праве [Електронний ресурс]: Учеб. пособие. М.: ВЮЗИ, 1980. С. 91. URL: <http://search.rsl.ru/ru/record/01001003205>.

200. Рарог А. И. Субъективная сторона и квалификация пре ступлений. М.: ООО «Профобразование», 2001. 133 с.

201. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Стіл та інші проти Сполученого Королівства» (Case of Steel and others v. the United Kingdom) від 23.09.1998. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_106?find=1&text=%F7%B3%F2%EA%EE#w11.

202. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Солдатенко проти України» (Заява N 2440/07) від 23.10.2008. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_504?find=1&text=%E2%E8%E7%ED%E0%F7%E5%ED#w11.

203. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ігор Тарасов проти України» (Заява N 44396/05) від 16.09.2016. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b63.

204. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² Кримінального кодексу України (справа № 1-135/2018(5846/17) від 26 лютого 2019 року. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19>.

205. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України (справа № 1-24/2020(393/20) від 27 жовтня 2020 року. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ccu.gov.ua/dokument/13-r2020>.

206. Романюк Б. В., Бусол О. Ю. Законодавство України та зарубіжних країн щодо протидії корупції. Міжнародний досвід боротьби з корупцією: монографія; Рада нац. безпеки і оборони України, Міжвідом. наук.-дослід. центр пробл. боротьби з організованою злочинністю. К.: ТОВ «Поліграф-Сервіс», 2010. 627 с.

207. Российское законодательство X-XX веков: в 9-ти томах. Т. 1: Законодательство Древней Руси. М.: Юрид. лит., 1984. 432 с.

208. Российское законодательство X-XX веков: в 9-ти томах. Т.3: Акты Земских соборов. М.: Юрид.лит., 1985. 512 с.

209. Российское законодательство X-XX веков: в 9-ти томах. Т.4: Законодательство периода становления абсолютизма. М.: Юрид.лит., 1986. 512 с.

210. Российское законодательство X-XX веков: в 9-ти томах. Т.2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства / Под общ.ред. О. И. Чистякова; Отв.ред. тома А. Д. Горский; Рец. В. И. Корецкий. М.: Юридическая литература, 1985. 520 с.

211. Российское законодательство X-XX веков: в 9-ти томах. Т. 9: Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций / под общей редакцией О. И. Чистякова. – М.: Издательство «Юридическая литература» Администрации Президента Российской Федерации, 1994. 352 с.

212. Руководящие начала по уголовному праву РСФСР: Постановление наркомюста РСФСР от 12.12.1919 г. [Електронний ресурс]. URL: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sss7311.htm>.

213. Рясенцев В. А. Условия и юридические последствия отказа в защите гражданских прав. *Советская юстиция*, 1962. № 9. С. 8–9.

214. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину: монографія. К.: Атіка, 2002. 144 с.

215. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження. К.: КНТ, 2007. 596 с.

216. Савченко А. В., Кришневич О. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг: науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / за заг. ред. д.ю.н., проф. В. І. Шакуна. К.: Алеута, 2012. 160 с.

217. Саксонское зеркало: Памятник, комментарии, исследования / Отв. ред. В. М. Корецкий. Институт государства и права АН СССР. М.: Наука, 1985. 272 с.

218. Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления. К.: Наукова думка, 1978. 393 с.

219. Селецький С. І. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2012. 180 с.

220. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / За науковою редакцією докт. юрид. наук, проф., академіка Академії правових наук України В. І. Борисова. Х.: Право, 2006. 208 с.

221. Сисоєв Д. О. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми: кримінально-правова характеристика: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2015. 268 с.

222. Сіманчук М. В. Види злочинів в українському і російському кримінальному праві (середина XVII – кінець XVIII ст.). *Українсько-грецький*

міжнародний науковий журнал «Порівняльно-правові дослідження». 2009. № 1. С. 142-147.

223. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 3. 598 с.

224. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 6. 684 с.

225. Слущка Т. І. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у сфері службової діяльності: навч. посіб. К.: КНТ, 2007. 168 с.

226. Слущка Т. І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2010. 20 с.

227. Собрание узаконений и постановлений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. № 36. 15 сентября 1922. 574 с.

228. Советское уголовное право. Часть особенная: учеб. для юрид. инст. / под ред. В. Д. Меньшагина, Н. Д. Дурманова, Г. А. Кригера. М.: Изд-во МГУ, 1964. 448 с.

229. Статистичні дані Офісу Генерального прокурора. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>.

230. Статистичні дані судової влади України. [Електронний ресурс]. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.

231. Статут Великого Князівства Литовського 1529 року / за редакцією С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. О.: Юридична література, 2002. Статут Великого Князівства Литовського 1588 року у 2-х книгах / за редакцією С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. О.: Юридична література, 2004. 464 с.

232. Стрельцов Е. Л. Экономическая преступность в Украине: Курс Лекций. Одесса: Бахва, 1997. 238 с.

233. Стрельцов Є. Л. Спеціальний суб'єкт злочину у новому Кримінальному кодексі України/Новий Кримінальний кодекс України. *Питання застосування і вивчення*: матер. міжнарод. наук.-практ. конф. Харків 25-26 жовт.

2001р. / Редкол.: Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. К. Х.: «Юрінком Інтер», 2002. 312 с.

234. Стрельцов Є. Л. Об'єкт і кваліфікація злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*, 2010. Число 1. С. 131-134.

235. Стрельцов Є. Л. Суб'єктивна сторона преступлення. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2013. № 1(1). С. 160-170.

236. Судова практика в справах про злочини в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: окремі тенденції, проблеми та перспективи вдосконалення / за ред. К. П. Задой. К.: Аграр Медіа Груп, 2014. 135 с.

237. Сухонос В. В. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. – Суми: Університетська книга, 2016. 375 с.

238. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи / Ю. В. Баулін та ін. К.: ВАІТЕ, 2015. 688 с.

239. Таганцев Н. С. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года. Издание 13, пересмотренное и дополненное. С.-Петербург: Гос. тип., 1908. 959 с.

240. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть Общая. Тула: Автограф, 2001. Т.1. 780 с.

241. Таран В. О., Зотов В. М., Резанов Н. О. Соціальна філософія: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 272 с.

242. Тарарухин С. А. Установление мотива и квалификация преступления. К., 1977. 149 с.

243. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Х.: Вища шк., 1988. 183 с.

244. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : монографія. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2016. 256 с.

245. Текачев Х. А. Злоупотребление правом: межвузовский сборник научных трудов. *Проблемы реализации права*. Свердловск, 1990. С. 112—115.

246. Терентьев В. И. Ответственность специального субъекта преступления по уголовному праву Украины: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одесса, 2003. 196 с.

247. Терентьев В. І. Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеська нац. юрид. академія. О., 2003. 20 с.

248. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України: навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.

249. Ткачук А. Ф. Законодавча техніка: практичний посібник. К.: Інститут громадянського суспільства, 2002. 80 с.

250. Трайнин А. Н. Уголовное право. Часть Особенная. 2-е изд. М., 1927. 410 с.

251. Трайнин А. Н. Уголовное право. Особенная часть: должностные и хозяйственные преступления. Всесоюзный ин-т юридическим наук. М.: Юриздат НКЮ СССР, 1938. 136 с.

252. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления. Государственное издательство юридической литературы. М., 1957. 362 с.

253. Тюрина Н. И. Правомерное поведение как объект юридического исследования: автореферат дис... канд. юрид. наук.: 12.00.03. Саратов, 2003. 22 с.

254. Тютюгін В. І. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: поняття, загальні ознаки та види. *Кримінальне судочинство. Судова практика у кримінальних справах*, 2014. № 4. С. 121–141.

255. Тютюгін В. І., Гродецький Ю. В., Гізімчук С. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. Харків: Право, 2014. 232 с.

256. Тютюгін В. І., Гродецький Ю. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: загальна характеристика. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2015. № 1(4). С. 272-295.

257. Уголовный кодекс Украинской ССР: Закон Украинской ССР от 28 декабря 1960 г. *Ведомости Верховного Совета УССР*, 1961 г. № 2. Ст. 14.

258. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 № 63-ФЗ (ред. от 19.02.2018) [Электронный ресурс]. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/.

259. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 09.07.1999 № 275-3 (ред. от 01.07.2017) [Электронный ресурс]. URL: <http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#scrollInto#&Chapter=35>.

260. Уголовный кодекс Дании / Науч. ред. и предисл. канд. юрид. наук С. С. Беляева, пер. с дат. и англ. яз. С. С. Беляева, А. Н. Рычевой. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 230 с.

261. Уголовный кодекс Эстонской республики / Науч. ред. и перевод с эстонского В. В. Запевалова; вступ. статья канд. юрид. наук доц. СПб. ГУ Н. И. Мацнева СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 262 с.

262. Уголовный кодекс Швеции / Научные редакторы проф. Н. Ф. Кузнецова и канд. юрид. наук С. С. Беляев. Перевод на русский язык С. С. Беляева. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 320 с.

263. Уголовный кодекс Голландии / Науч. ред. докт. юрид. наук, заслуженный деятель науки РФ, проф. Б. В. Волженкин, пер. с англ. И. В. Мироновой. 2-е изд. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 510 с.

264. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики від 14.03.1997. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 303 с.

265. Уголовный кодекс Швейцарии / Научное редактирование, предисловие и перевод с немецкого канд юрид наук А. В. Серебренниковой. СПб. Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 350 с.

266. Уголовный кодекс Франции / Науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. Л. В. Головки, канд юрид наук, доц. Н. Е. Крыловой; перевод с французского и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н. Е. Крыловой. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 650 с.

267. Уголовный кодекс Республики Болгария / Науч. ред. А. И. Лукашова; пер. с болгар. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова; Вступ. статья Й. И. Айдарова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 298 с.

268. Уголовный кодекс Республики Болгария (ред. от 26.04.2011) [Электронный ресурс]. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/446>.

269. Уголовный кодекс Французской Республики (ред. от 01.01.2014) [Электронный ресурс]. URL: <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=14297>.

270. Уголовный кодекс Эстонской Республики (ред. от 10.01.2017) [Электронный ресурс]. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/16677>.

271. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / Науч. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, профессора Д. А. Шестакова; предисловие доктора права Г. Г. Йешека; перевод с немецкого Н. С. Рачковой. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 524 с.

272. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия (ред. от 30.10.2017) [Электронный ресурс]. URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=462322.

273. Уголовное законодательство СССР и союзных республик: Сборник основных законодательных актов / под. ред. проф. Д. С. Карева. М.: Госюриздат., 1957. 531 с.

274. Уголовное право. Общая часть: учебник для вузов / под ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамовой. М., 1999. 516 с.

275. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года. СПб., 1845. [Электронный ресурс]. URL: http://history.org.ua/LiberUA/UINakUgIspr_1845/UINakUgIspr_1845.pdf.

276. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 (с комментариями): издано Н. С. Таганцевым. СПб., 1892. 714 с.

277. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: лекції. Харків: Право, 2018. 368 с.

278. Устименко В. В. Специальный субъект преступления: монография. Х.: Издательство при Харьковском государственном университете издательского объединения «Вища школа», 1989. 103 с.
279. Утевский Б. С. Общее учение о должностных преступлениях. Всесоюзный ин-т юридических наук Министерства юстиции СССР. М.: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1948. 440 с.
280. Уткин В. А. Основания и пути модернизации системы наказаний. *Вестник Тверского государственного университета. Серия право*, 2011. № 349. С. 127–130.
281. Фалалеева И. Н. Политико-правовая система Древней Руси IX-XI веков. Волгоград: Изд. ВГУ, 2003. 164 с.
282. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів його охорони: автореф. дис...докт. юрид. наук: 12.00.08. К., 2004. 35 с.
283. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студентів вищих навч. закл. Київ: Атіка, 2004. 488 с.
284. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К.: Атіка, 2005. 332 с.
285. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге вид., доповнене і перероблене. К.: Атіка, 2009. 512 с.
286. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014. № 1(2). С. 19-28.
287. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Істина, 2004. 504 с.
288. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
289. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Д., 2007. 20 с.

290. Хворостянкін А. В. Дефініції в законодавчих текстах: питання теорії. *Право України*. 2005. № 11. С. 28-32.
291. Гончаренко В. Д., Рогожин А. Й., Святоцький О. Д. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: У 2 т. Том 1. З найдавніших часів до початку XX ст. / За ред. члена–кореспондента Академії правових наук України В. Д. Гончаренка. К.: Ін Юре, 1997. 464 с.
292. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
293. Цитряк В. Я. Хабарництво: історико-правові аспекти соціального явища та протидії йому в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 48. 2009. С. 241–245.
294. Чугуніков І. І. Поняття злочинів у сфері службової діяльності: історія питання та сучасний стан проблеми. *Актуальні проблеми політики*. 2008. Вип. 33. С. 76-83.
295. Шевчук В. В. Об'єкт злочину за кримінальним правом України. *Університетські наукові записки*, 2006. № 2 (18). С. 234-239.
296. Шевчук С. С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 2-е, випр., доп. К.: Реферат, 2007. 848 с.
297. Ширяев В. Н. Взятничество и лиходеительство в связи с общин учением о должностных преступлениях. Уголовно-юридическое исследование. Ярославль, 1916. 570 с.
298. Щеглова Т. К. Применение уголовно-правовой нормы о должностной халатности. Проблемы борьбы в преступной неосторожностью. ДВГУ, 1978. Вып. 2. С. 66-77.
299. Щодо надання офіційних роз'яснень законодавства: Лист МЮУ від 03.11.2006 № 22-48-548 [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0548323-06>.

300. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П–С. 2003. 736 с.

301. Янюк Н. «Посадові» і «службові» особи у національному законодавстві: проблеми розмежування понять. *Право України*. 2009. № 11. С. 180-184.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зразок анкети, яку було використано при проведенні опитування

У відділі докторантури та аспірантури Одеського державного університету внутрішніх справ аспірантом кафедри кримінального права та кримінології Андрієшиним В.В. здійснюється дослідження проблем кримінально-правової протидії злочинам, які вчиняються службовими особами та пов'язанні із зловживанням повноваженнями.

З метою вивчення думки практичних працівників у даній сфері правозастосування, організовано проведення анонімного анкетування, у зв'язку з чим просимо Вас взяти у ньому участь (оберіть кращу на Ваш погляд відповідь).

Ваші кваліфіковані відповіді сприятимуть повноті, всебічності та об'єктивності дослідження дисертанта.

АНКЕТУВАННЯ

1. Напрямок Вашої професійності діяльності:

- ☐ Пов'язаний з процесом кримінального провадження (слідчий, прокурор, суддя, адвокат, їх помічники та інші суб'єкти провадження);
- ☐ Пов'язаний з юриспруденцією, за винятком кримінального процесу;
- ☐ Інша (зазначте)_____.

2. Стаж роботи за спеціальністю _____ років.

3. Чи вважаєте Ви, що діюче кримінальне законодавство, яке регулює питання кримінальної відповідальності службових осіб, є досконалим та не потребує змін/оновлення?

- ☐ так;
- ☐ ні, вважаю, що воно потребує змін.

4. Чи були у Вас складнощі у процесі кваліфікації злочинів службових осіб, пов'язаних із зловживанням (використанням службового становища/повноважень)?

- ☐ ні, складнощі не виникали;
- ☐ у своїй діяльності не мав необхідності здійснювати таку кваліфікацію;
- ☐ так, труднощі загалом полягали у наступному: _____.

5. У Законі України «Про запобігання корупції» законодавець пов'язав визначення корупції з використанням особою наданих їй службових повноважень, але прямого легального визначення поняттю службових повноважень не надається. Чи є, на Вашу думку, прогалиною діючого законодавства відсутність легального визначення службових повноважень?

** дисертантом пропонується доповнити ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» терміном: «службові повноваження – обсяг прав та обов'язків службової особи, якими вона наділяється, у зв'язку з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, а також*

організаційно-розпорядчих та/або адміністративно-господарських функцій в органах влади або у суб'єктах господарювання чи інших юридичних осіб».

- ☐ ні, вважаю, що термін «службові повноваження» не потребує законодавчого визначення;
- ☐ так, вважаю за необхідне надати визначення даній категорії та погоджуюсь із запропонованою автором редакцією дефініції;
- ☐ так, вважаю за необхідне надати визначення даній категорії та пропоную її викласти наступним чином: ____.

6. Чи вважаєте Ви, що загальне законодавче визначення службової особи (ч. 3 ст. 18 КК України) є досконалим та не потребує змін?

<i>Діюча редакція:</i> Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.	<i>Авторське бачення щодо змін:</i> Службовими особами є особи, які постійно або тимчасово здійснюють функції представників влади, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах влади, у суб'єктів господарювання чи інших юридичних осіб посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, та наділені відповідними службовими повноваженнями органом влади, повноважним органом чи повноважною службовою особою суб'єкта господарювання чи іншої юридичної особи, судом або законом.
---	---

- ☐ так, діюча редакція не потребує змін;
- ☐ ні, вважаю, що воно потребує змін та згоден із пропозицією автора дисертації;
- ☐ ні, вважаю, що воно потребує наступних змін: ____.

7. Який термін, на Вашу думку, найкраще характеризує ознаку об'єктивної сторони (діяння) у вигляді зловживання?

- ☐ зловживання службовим становищем;
- ☐ зловживання владою;
- ☐ зловживання повноваженнями.

8. Яка форма, на Вашу думку, характеризує ознаку об'єктивної сторони (діяння) у вигляді зловживання?

- ☐ виключно активні дії;
- ☐ як активні дії, так і бездіяльність.

9. Чи вважаєте Ви, що на теперішній час існує необхідність окремої криміналізації злочинної бездіяльності службової особи (як умисної, так і необережної)?

- ☐ ні, діюче кримінальне законодавство містить достатній перелік необхідних норм для належної правової оцінки таких діянь (ст.ст. 364, 364¹, 367, 368 та інші);

☐ так, необхідно додаткового встановити кримінальну відповідальність за злочинну бездіяльність службової особи, яка має полягати у наступних ознаках: ____.

9. Чи вважаєте Ви, що на теперішній час існує необхідність окремої криміналізації посередництва у корупційних діях (як у активних, так і пасивних формах підкупу)?

☐ ні, діюче кримінальне законодавство містить достатній перелік необхідних норм для належної правової оцінки таких діянь, в тому числі щодо видів співучасті;

☐ так, необхідно додаткового встановити кримінальну відповідальність посереднику у корупції, яка має полягати у наступних ознаках: ____.

10. Чи вважаєте Ви за доцільне існування кримінальної відповідальності за незаконне збагачення (ст. 368² КК України – визнано неконституційною, діюча редакція – ст. 368⁵ КК України)?

☐ так, існування складу незаконного збагачення (ст. 368⁵ КК) є доцільним та необхідним;

☐ ні, діюче кримінальне законодавство містить достатній перелік необхідних норм для належної правової оцінки діянь, пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368⁵ КК необхідно декриміналізувати);

☐ ні, питання стягнення непідтверджених законом доходів службових осіб має вирішуватись цивільно-процесуальними процедурами щодо визнання необґрунтованими активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та їх стягнення в дохід держави (ст. 368⁵ КК необхідно декриміналізувати).

Також, при наявності інших, на Ваш погляд, актуальних проблем кримінально-правової протидії злочинам, які вчиняються службовими особами та пов'язанні із зловживанням повноваженнями, просимо зазначити їх загальні характеристики, для їх подальшого дослідження та вивчення: ____.

**Результати анкетування практичних працівників щодо
проблемних питань кримінально-правової протидії
злочинам, які вчиняються службовими особами та пов'язанні із
зловживанням повноваженнями**

Анкетування проводилось протягом 2020 року серед практичних працівників органів досудового розслідування (слідчих підрозділів), прокуратур, місцевих судів та адвокатури в Одеській області, з метою з'ясування їх правової позиції та думок щодо окремих проблемних питань кримінально-правової протидії злочинам, які вчиняються службовими особами та пов'язанні із зловживанням повноваженнями.

Так, до анкетування було залучено 152 респондентів професійна діяльність яких пов'язана з кримінальним процесом (слідчий, прокурор, суддя, адвокат, їх помічники та інші суб'єкти провадження), серед яких: 24% з досвідом практичної роботи понад 20 років, 27% - понад 10 років, 28% - понад 5 років, 14% - понад 3 роки, 7% - до 3 років.

Питання анкети було сформульовано максимально коротко та точно, з метою отримання конкретних та обґрунтованих відповідей респондентів. Зразок анкети представлено у додатку А. Зауважимо, що більшість варіантів відповідей передбачали можливість надати розгорнуту власну відповідь щодо проблем правозастосування та шляхів їх вирішення.

Абсолютна більшість опитуваних вважає, що діюче кримінальне законодавство, яке регулює питання кримінальної відповідальності службових осіб, є недосконалим та потребує змін. При цьому, 7% респондентів зазначило, що своїй діяльності не мали необхідності здійснювати кваліфікацію даної категорії правопорушень, 16% опитуваних вказали, що складнощі у процесі кваліфікації злочинів службових осіб, пов'язаних із зловживанням, в їх діяльності не виникали. В цей же час, більша частина практичних працівників зазначила, що

труднощі в процесі такої кваліфікації супроводжують їх процесуальну діяльність і стосуються, зокрема: питань визначення суб'єкту, розкриття ознак та функцій службової особи при конкретних обставинах, розумінні поняття «службове становище», встановлення обсягу повноважень особи, доказування ознак суб'єктивної сторони даних правопорушень, в тому числі наявності умислу, а також окремих ознак об'єктивної сторони, в тому числі встановлення та документального підтвердження суспільно небезпечних наслідків.

Переважає більшість респондентів підтримує позицію автора щодо необхідності закріплення дефініції «службових повноважень» у Законі України «Про запобігання корупції» (95%) та удосконалення визначення службової особи у Кримінальному кодексі України (84%). При цьому, слід зауважити, що кількість практичних працівників, які підтримують визначення об'єктивної ознаки у вигляді зловживання, як зловживання повноваженнями, є трохи меншої (79% опитуваних). Інша частина респондентів підтримує дефініцію у вигляді «зловживання службовим становищем». В той же час, абсолютно всі опитувані вважають, що дане суспільно небезпечне діяння може виражатись, як у діях, так і бездіяльності.

Щодо необхідності окремої криміналізації злочинної бездіяльності службової особи (як умисної, так і необережної) зазначили 5 опитуваних осіб. Окремі респонденти вказали, що необхідно передбачити кримінальну відповідальність за умисне невнесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про правопорушення; нездійснення дій, які б мала вчинити службова особа, що спричинило істотну шкоду.

Сім респондентів вважають, що необхідно повернути окрему кримінальну відповідальність за посередництво у корупційних злочинах. Одним практичним працівником було запропоновано визначення даних дій, як посередницької діяльності, тобто діяльності, яка спрямована на інтелектуальне, фізичне, технічне, організаційне або будь-яке інше сприяння в укладенні корупційної угоди між її сторонами.

Розбіжною виявилась позиція правників щодо доцільності існування кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. Так, 37% опитуваних вважає, що існування складу незаконного збагачення (ст. 368⁵ ККУ) є доцільним та необхідним. На противагу 30% респондентів вважають, що діюче кримінальне законодавство містить достатній перелік необхідних норм для належної правової оцінки діянь, пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368⁵ ККУ необхідно декриміналізувати), а 33% практичних працівників підтримують позицію стосовно вирішення поставленого питання шляхом стягнення непідтверджених законом доходів службових осіб в рамках цивільно-процесуальними процедур щодо визнання необґрунтованими активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та їх стягнення в дохід держави.

Таким чином, проведене нами анкетування працівників практичної сфери застосування кримінального законодавства підтвердило актуальність напрямків даного дисертаційного дослідження, прикладну цінність сформульованих у ньому пропозицій, а також виконало функцію практичного орієнтира для подальшого теоретико-правового аналізу.

Додаток В

Таблиця
статистичної інформації, опублікованої
Офісом Генерального прокурора на офіційному веб-сайті

Відомості щодо кримінальних правопорушень		Обліковий період (роки)						
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Всього обліковано кримінальних правопорушень		563560	529139	565182	592604	523911	487133	444130
Обліковано кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг		16586	15560	14997	14820	19234	19909	20069
з них:	особливо тяжких	24	51	60	66	75	65	64
	тяжких	4469	3948	3888	4232	6040	5611	5950
	середньої тяжкості	2943	2930	3530	4012	4117	4684	5386
	невеликої тяжкості	9150	8631	7519	6510	9002	9549	8669
щодо яких:	кримінальне провадження закрито	25900	10982	9430	8655	8806	7244	6229
	особі повідомлено про підозру	6692	6883	5494	4540	5849	6456	4840
	обвинувальний акт направлено до суду	5921	5288	4106	3144	4740	5195	3973
	клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності направлено до суду	685	852	511	239	152	357	69
Окремі кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності: зареєстровано/повідомлено про підозру/обвинувальний акт до суду)		16407/ 6653/ 5898	15464/6857/ 5268	14861/5469/ 4097	14629/4523/ 3131	18944/5793/ 4700	19567/6412/ 5168	19547/4767/ 3886
Стаття 364. Зловживання владою або службовим становищем		3810/697/ 636	2567/312/ 233	3078/261/ 187	3360/133/ 99	3995/248/ 189	3589/301/ 250	4371/153/ 108
Стаття 364 ¹ . Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової		333/102/91	444/105/89	382/39/30	396/45/36	323/55/34	244/35/29	261/36/29

форми							
Стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу	525/187/166	1326/85/58	1336/119/38	1140/58/46	2032/45/30	2159/34/24	2599/23/15
Стаття 366. Службове підроблення	6477/3501/3108	7160/4449/3363	6092/3358/2542	5583/2806/1833	6592/3790/3177	6644/3762/3058	5534/2572/2138
Стаття 366¹. Декларування недостовірної інформації	не криміналізовано		25/0/0	58/1/0	1134/211/160	1541/618/525	1118/416/375
Стаття 367. Службова недбалість	2010/621/493	1766/423/312	1755/356/204	1706/282/168	1774/227/206	1940/273/238	2478/198/145
Стаття 368. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою	1683/1114/1060	1535/990/859	1588/909/730	1578/758/594	2086/680/481	2189/659/429	1744/492/343
Стаття 368². Незаконне збагачення (визнано неконституційною 26.02.2019)	6/1/1	20/4/2	23/0/0	43/0/0	104/2/0	73/4/0	5/0/0
Стаття 368³. Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми	112/86/80	117/87/61	78/61/46	58/35/28	60/32/26	66/29/18	68/46/4
Стаття 369. Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі	351/264/202	890/282/183	286/190/160	430/207/148	556/299/235	785/486/424	1121/685/608
Стаття 369². Зловживання впливом	94/80/61	31/120/108	208/176/160	254/197/179	249/203/162	285/209/173	193/146/ 121
Стаття 370. Провокація підкупу	6/0/0	8/0/0	10/0/0	23/1/0	39/1/0	52/2/0	55/0/0

**Акти впровадження (скановані копії) результатів
дисертаційного дослідження**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Володимир ГРОХОЛЬСЬКИЙ

« 5 » жовтня 2020 року

АКТ

**впровадження у наукову діяльність
Одеського державного університету внутрішніх справ
наукових розробок дисертаційного дослідження
аспіранта Андрієшина Владислава Володимировича
«Кримінальна відповідальність за зловживання службовою особою
своїми повноваженнями: теоретико-правові та прикладні аспекти»
за спеціальністю 081 «Право»**

Комісія у складі:

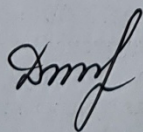
- 1) начальника відділу організації наукової роботи ОДУВС, кандидата юридичних наук, підполковника поліції Домброван Н.В.;
- 2) завідувача докторантури та аспірантури ОДУВС, кандидата юридичних наук Теслюк І.О.;
- 3) вченого секретаря секретаріату вченої ради ОДУВС, кандидата педагогічних наук Ісаєнко М.М.,

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ Андрієшина Владислава Володимировича на тему: «Кримінальна відповідальність за зловживання службовою особою своїми повноваженнями: теоретико-правові та прикладні аспекти», за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право», використовуються під час проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень ОДУВС, спрямованих на наукове та практичне забезпечення діяльності правоохоронних та судових органів під час кваліфікації суспільно небезпечних діянь у сфері службової діяльності.

Зокрема, під час здійснення наукових досліджень використовуються такі наукові праці Андрієшина В.В., опубліковані у фахових юридичних виданнях:

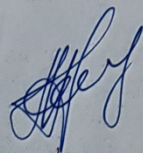
1. Андрієшин В. В. Розвиток інституту кримінальної відповідальності службових осіб у радянській Україні / В. В. Андрієшин // Південноукраїнський правничий часопис. Вип. 3. – 2018. – С. 23–26.
2. Андрієшин В. В. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення як прояв криміналізаційної надмірності / В. В. Андрієшин // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2018. – № 17. – С. 182–188.
3. Андрієшин В. В. Кримінально-правова кваліфікація декларування недостовірної інформації // Вісник Асоціації кримінального права України, 2018, № 2(11). – С. 127–137.
4. Андрієшин В. В. Особливості кримінально-правової протидії злочинному використанню службових повноважень у Німеччині, Франції та Україні / В. В. Андрієшин // Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS). – 2018. – № 4. – С. 11–15.
5. Андрієшин В. В. Структуризація об'єктів злочинів, які вчиняються службовими особами // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція», 2019. – С. 110–114.
6. Андрієшин В. В. Сутність та законодавче визначення зловживання як об'єктивної ознаки складу злочину // Право і суспільство, вип. 2, ч. 3, 2020. – С. 3–8.
7. Андрієшин В. В. Повноваження та функціональний складник діяльності службової особи як суб'єкта злочину // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки, том 31 (70), № 2, ч. 3, 2020. – С. 1–6.
8. Андрієшин В. В. Ознаки суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних з використанням службових повноважень. Концепція «квазікорупційного злочину» // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал. 2020. № 1 (104). – С. 221–227.

**Начальник відділу організації
наукової роботи ОДУВС,
кандидат юридичних наук
підполковник поліції**

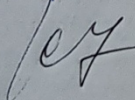
Наталія ДОМБРОВАН

**Завідувач докторантури
та аспірантури ОДУВС,
кандидат юридичних наук**

Ірина ТЕСЛЮК

**Вчений секретар секретаріату
вченої ради ОДУВС,
кандидат педагогічних наук**

Максим ІСАЄНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Одеського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

Павло БЕРНАЗ

«18» жовтня 2020 року

АКТ

**впровадження у навчальний процес
Одеського державного університету внутрішніх справ
наукових розробок дисертаційного дослідження
аспіранта Андрієшина Владислава Володимировича
«Кримінальна відповідальність за зловживання службовою особою
своїми повноваженнями: теоретико-правові та прикладні аспекти»
за спеціальністю 081 «Право»**

Комісія у складі:

- 1) начальника навчально-методичного відділу ОДУВС, кандидата технічних наук, доцента, полковника поліції Сіфорова О.І.;
- 2) т.в.о. декана факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування ОДУВС, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Горбаньова І.М.;
- 3) завідувача кафедри кримінального права та кримінології ОДУВС, доктора юридичних наук, професора Конопельського В.Я.,

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ Андрієшина Владислава Володимировича на тему: «Кримінальна відповідальність за зловживання службовою особою своїми повноваженнями: теоретико-правові та прикладні аспекти», за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право», використовуються під час проведення лекцій, практичних та семінарських занять з навчальних дисциплін «Кримінальне право» та «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства» в Одеському державному університеті внутрішніх справ.

Для опрацювання рекомендовано такі наукові праці Андрієшина В.В.:

1. Андрієшин В. В. Розвиток інституту кримінальної відповідальності службових осіб у радянській Україні / В. В. Андрієшин // Південноукраїнський правничий часопис. Вип. 3. – 2018. – С. 23–26.

2. Андрієшин В. В. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення як прояв криміналізаційної надмірності / В. В. Андрієшин // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2018. – № 17. – С. 182–188.

3. Андрієшин В. В. Кримінально-правова кваліфікація декларування недостовірної інформації // Вісник Асоціації кримінального права України, 2018, № 2(11). – С. 127–137.

4. Андрієшин В. В. Особливості кримінально-правової протидії злочинному використанню службових повноважень у Німеччині, Франції та Україні / В. В. Андрієшин // Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS). – 2018. – № 4. – С. 11–15.

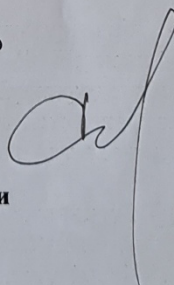
5. Андрієшин В. В. Структуризація об'єктів злочинів, які вчиняються службовими особами // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція», 2019. – С. 110–114.

6. Андрієшин В. В. Сутність та законодавче визначення зловживання як об'єктивної ознаки складу злочину // Право і суспільство, вип. 2, ч. 3, 2020. – С. 3–8.

7. Андрієшин В. В. Повноваження та функціональний складник діяльності службової особи як суб'єкта злочину // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки, том 31 (70), № 2, ч. 3, 2020. – С. 1–6.

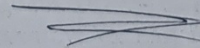
8. Андрієшин В. В. Ознаки суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних з використанням службових повноважень. Концепція «квазікорупційного злочину» // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал. 2020. № 1 (104). – С. 221–227.

**Начальник навчально-методичного
відділу ОДУВС,
кандидат технічних наук, доцент,
полковник поліції**

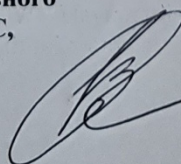
Олександр СІФОРОВ

**Т.в.о. декана факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідувань ОДУВС,
кандидат юридичних наук, доцент,
підполковник поліції**

Ігор ГОРБАНЬОВ

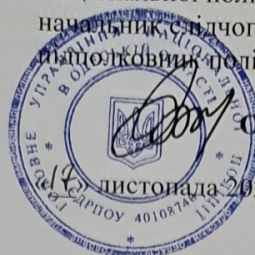
**Завідувач кафедри кримінального
права та кримінології ОДУВС,
доктор юридичних наук,
професор**

Віктор КОНОПЕЛЬСЬКИЙ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника Головного управління
Національної поліції в Одеській області –
начальник слідчого управління
націолковник поліції

О.В. Саламаха

19 листопада 2020 року

АКТ

**впровадження у практичну діяльність органів досудового
розслідування матеріалів дисертаційного дослідження**

Андрієшина Владислава Володимировича

**«Кримінальна відповідальність за зловживання службовою особою
своїми повноваженнями: теоретико-правові та прикладні аспекти»**

Комісія у складі: т.в.о. заступника начальника СУ ГУНП в Одеській області – начальника ОМВ Савченко С.В., начальника відділу розслідування злочинів у сфері господарської та службової діяльності СУ ГУНП в Одеській області Яворської М.В., старшого слідчого СУ ГУНП в Одеській області Файдаш Г.П. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ Андрієшина Владислава Володимировича на тему: «Кримінальна відповідальність за зловживання службовою особою своїми повноваженнями: теоретико-правові та прикладні аспекти» можуть застосовуватись у практичній діяльності органів досудового розслідування, а також під час проведення занять зі службової підготовки.

**Старший слідчий СУ
ГУНП в Одеській області**

Г.П. Файдаш

**Начальник відділу розслідування
злочинів у сфері господарської та
службової діяльності
СУ ГУНП в Одеській області**

М.В. Яворська

**Т.в.о. заступника начальника СУ
ГУНП в Одеській області –
начальника ОМВ**

С.В. Савченко

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Андрієшин В. В. Розвиток інституту кримінальної відповідальності службових осіб у радянській Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2018. Вип. 3. С. 23–26.
2. Андрієшин В. В. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення як прояв криміналізаційної надмірності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*, 2018. № 17. С. 182–188.
3. Андрієшин В. В. Кримінально-правова кваліфікація декларування недостовірної інформації. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2018. № 2 (11). С. 127–137.
4. Андрієшин В. В. Особливості кримінально-правової протидії злочинному використанню службових повноважень у Німеччині, Франції та Україні. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*, 2018. № 4. С. 11–15.
5. Андрієшин В. В. Структуризація об'єктів злочинів, які вчиняються службовими особами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*, 2019. С. 110-114.
6. Андрієшин В. В. Сутність та законодавче визначення зловживання як об'єктивної ознаки складу злочину. *Право і суспільство*. Вип. 2, ч. 3, 2020. С. 3-8.
7. Андрієшин В. В. Повноваження та функціональний складник діяльності службової особи як суб'єкта злочину. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. Том 31 (70), № 2, ч. 3, 2020. С. 1-6.
8. Андрієшин В.В. Ознаки суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних з використанням службових повноважень. Концепція «квазікорупційного злочину». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*, 2020. № 1 (104). С. 221-227.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Андрієшин В. В. Застосування норм радянського кримінального законодавства у механізмі протидії злочинності у сфері службової діяльності. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 24 лист. 2017 р. Одеса: ОДУВС, 2017. С. 9-11.

10. Андрієшин В. В. Сфера службової діяльності як об'єкт злочинних посягань. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали X міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 30 березня 2018 р. Одеса: ОДУВС, 2018. С. 215-217.

11. Андрієшин В. В. Кримінально-правова характеристика «Декларування недостовірної інформації». *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8-9 березня 2019 р.), Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 82-85.

12. Андрієшин В. В. Поняття «зловживання» як об'єктивної ознаки. *Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 13 березня 2020 року), Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2020. С. 116-120.

13. Андрієшин В. В. Щодо питання кримінально-правової протидії посередництву у корупції. *Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17-18 квітня 2020 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. Ч. 1. С. 53-56.

14. Андрієшин В. В. Щодо питання співвідношення функцій та повноважень службової особи як спеціального суб'єкта злочину. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали XII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 26 березня 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. С. 196-198.

15. Андрієшин В. В. Характеристика ознак суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних із службовим зловживанням. *Актуальні питання та*

проблеми правового регулювання суспільних відноси: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 6-7 березня 2020 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 121-125.

16. Андрієшин В. В. Концепція квазікорупційного злочину. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку*: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 6-7 березня 2020 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 91-95.